КАТРАН МОРСЬКИЙ

Crambe maritima L. (*C. pontica* Stev. ex Rupr., nom. nud.)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Європейсько-середземноморський літоральний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн.-Зх., Атлантична, Центральна, Сх. (пд.) Європа; Пд.-Зх. Азія (Росія, Грузія); Пн. Африка. В Україні — Причорномор'я, Приазов'я. Адм. регіони: Дц, Од, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Рослини частіше трапляються як невеликими групами, так і поодинці, чисельність та структура популяцій вивчені недостатньо.

Причини зміни чисельності
Антропогенні: інтенсивна трансформація екотопів внаслідок господарської діяльності, сильне і поступово зростаюче рекреаційне навантаження, активна забудова літоральної смуги по всьому ареалу виду, збирання рослин для букетів та харчових цілей; природні: стенотопність та низька конкурентна спроможність виду, недостатнє природне відновлення.

Умови місцезростання
Літоральні піски й черепашники з різкою зміною зволоження. Угруповання кл. *Cakiletea maritimae* та *Ammophiletea*. Геліофіт. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Напіврозеткова багаторічна трав´яна рослина (0,3)0,5–0,6 (0,8) м завишки. Стебло товсте, прямостояче, дуже галузисте, голе із сизою поволокою. Листки великі, голі, м'ясисті; розеткові — довгочерешкові, в обрисі від яйцеподібних до довгастих, 4–5-лопатеві, із нерівномірнозубчастим хвилястим краєм; стеблові (верхні) — ланцетні. Квітки зібрані в складну розлогу китицю (плейоботрій); пелюстки білі, 7–9 мм завдовжки. Плід нерозкривний двочленний стручечок; верхній членик круглястий, горбисто-зморшкуватий або майже гладенький, м'ясистий, 7–9 мм завдовжки. Цвіте у квітні–травні (червні). Плодоносить у червні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Чорноморському БЗ, Ялтинському гірсько-лісовому, Карадазькому ПЗ та в Азово-Сиваському НПП. Рекомендується дослідити стан популяцій та реінтродукувати в природні екотопи. Заборонено забудову прибережних територій, забір піску та гальки, організацію місць рекреації, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують у Криворізькому та Донецькому ботанічних садах НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове, їстівне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Дубовик, 1995; Опред. высш. раст. Крыма, 1972; Определитель высш. раст. Украины, 1987; Флора европ. части СССР, 1979; Халилов, 1991, 1993; Atlas Florae Europaeae, 1996; Flora Europaea, 1993.

Автор: А.П. Ільїнська
Фото: М.Б. Горпенюк

КАТРАН МІТРІДАТСЬКИЙ

Crambe mitridatis Juz. (*C. koktebelica* auct. non (Junge) N. Busch)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний ендемічний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Передкавказзя, Нижня Волга. В Україні у Криму: Тарханкутський (ур. Джангуль) та Керченський (узбережжя моря від п-ова Казантип до Чокрацького озера; г. Опук) п-ови. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, розміри до кількох сот м^2. Рослини ростуть поодинці або групами по 20–30 особин. Найбільша їх щільність на м. Казантип та в ур. Джангуль. Більш чи менш стабільна чисельність особин спостерігається у важкодоступних місцях (кам'янисті розщелини), а на узбережжі — різко зменшується.

Причини зміни чисельності
Антропогенні зміни: рекреаційне навантаження, руйнування екотопів внаслідок випасання, зривання рослин на букети, викопування; та природні чинники: низька конкурентна здатність, вузька еколого-ценотична амплітуда виду, недостатнє природне відновлення.

Умови місцезростання
Приморські вапнякові скелі та вапняково-мергелисті урвища. Геліофіт. Субксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Напіврозетковий монокарпік (переважно дворічний) до 2,5 м заввишки. Стебло прямостояче, майже від основи галузисте, внизу розсіяно опушене простими волосками. Листки розеткові, зверху шкірясті, трохи блискучі, черешкові, ліроподібно-пірчасті, по краю нерівномірно- і нерівновеликозубчасті, зубчики відтягнуті, дещо хрящуваті. Квітки білі, зібрані в складну розлогу китицю (плейоботрій). Плід — нерозкривний двочленний стручечок з гострувато до обох кінців і виразно ребристим верхнім членником, діаметром 2–3,5 мм. Цвіте у квітні–травні. Плодоносить у червні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в Казантипському та Опукському ПЗ. Рекомендується створити заповідник на п-ві Тарханкут, моніторинг стану популяцій, культивування у ботанічних садах та реінтродукція в природні екотопи. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання, облаштування місць рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, їстівне, лікарське.

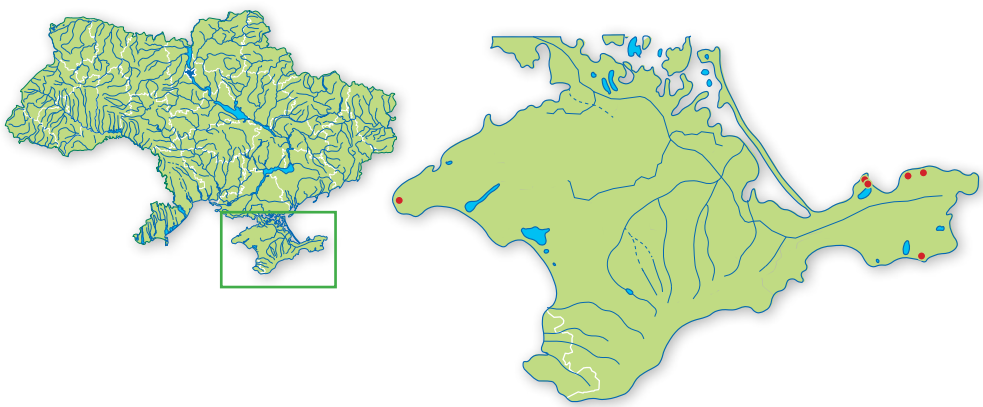

Основні джерела інформації
Голубев, 1996; Екофлора України, 2007; Новосад, 1992; Юзепчук, 1951; ЧКУ, 1996; Atlas Florae Europaeae, 1996; Ball, 1993.

Автори: А.П. Ільїнська, Я.П. Дідух
Фото: В.П. Гелюта

КАТРАН ПІРЧАСТОНАДРІЗАНИЙ

Crambe pinnatifida W.T.Aiton (*C. maritima* L. subsp. *pinnatifida* (W.T.Aiton) Schmalh., *C. tataria* Sebeók var. *pinnatifida* (W.T.Aiton) O.E. Schulz)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Панонсько-західнопонтичний рідкісний степовий ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральна (Угорщина), Сх. (Молдова, пд. України, Крим) Європа. В Україні — Зх. Лісостеп, Крим. Адм. регіони: Од, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Рослини трапляються невеликими групами або поодинці, чисельність та структура популяцій недостатньо вивчена.

Причини зміни чисельності
Антропогенні: розорювання степових схилів, збирання рослин для букетів та харчових цілей; природні: стенотопність та низька конкурентна спроможність виду, недостатнє природне відновлення.

Умови місцезростання
Сухі степи (кл. *Festuco-Brometea*), сухі схили, глинисті урвища (кл. *Sedo-Scleranthetea*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Напіврозеткова трав'яна рослина 0,3–0,7 (1,5) м заввишки. Стебло прямостояче, дуже галузисте, голе, сизе. Листки великі, голі, не м'ясисті; розеткові — довгочерешкові, від пірчастонадрізаних до пірчастороздільних з крупними (чергуються з дрібнішими) виїмчасто-крупнозубчастими довгастими лопатями; стеблові (верхні) — ланцетолопаткоподібні. Квітки зібрані в складну розлогу китицю (плейоботрій); пелюстки білі, 7–9 мм завдовжки. Плід нерозкривний двочленний стручечок; верхній членик круглястий, горбисто-зморшкуватий або майже гладенький з губчастою тканиною, 7–9 мм завдовжки. Цвіте у квітні–травні (червні). Плодоносить у червні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Рекомендується дослідити стан популяцій, культивувати вид у ботанічних садах, реінтродукувати в природні екотопи. Заборонено збирання рослин, розорювання та терасування схилів, їх заліснення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове, їстівне, протиерозійне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації.
Дубовик, 1995; Екофлора України, 2007; Определитель высших растений Крыма, 1972; Определитель высших растений Украины, 1987; Флора европейской части СССР, 1979; Халилов 1991, 1993; Atlas Florae Europaeae, 1996; Flora Europaea, 1993.

Автор: А.П. Ільїнська
Малюнок: І.В. Маханьков

КАТРАН СТЕВЕНА

Crambe steveniana Rupr. (*C. pinnatifida* Steven non W.T. Aiton)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Передкавказзя та Крим (Передгір'я). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Трапляється поодинці і невеликими групами. Чисельність незначна й різко зменшується.

Причини зміни чисельності
Антропогенні: руйнування екотопів внаслідок майже повного розорювання степових схилів, випасання худоби, інша господарська діяльність; природні: стенотопність виду, низька конкурентна здатність, недостатнє природне відновлення; понижена схожість насіння.

Умови місцезростання
Степові схили переважно з виходами крейди та мергелю (угруповання порядку *Alysso-Sedetalia*). Геліофіт. Субксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Зовсім голий, сизуватий, напівозетковий трав'яний монокарпік (інколи полікарпік), 60–100 см заввишки. Листки товсті, м'ясисті, розеткові, черешкові, перисторозсічені або двічі перисторозсічені, з віддаленозубчастим або надрізаним краєм та притупленою верхівкою, 18–30 см завдовжки. Квітки білі, зібрані в розлогу, рихлу, дуже галузисту складну китицю (плейоботрій). Плід — голий, нерозкривний, двочленний стручечок; його верхній член округлий, чотирьохгранний, сітчастий, коричневий (зрілий), 6–8 мм завдовжки і 6–7 мм завширшки. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у заказнику загальнодержавного значення «Ак-Кая». Слід проводити моніторинг стану популяцій та інтродукцію рослин в ботанічні сади та парки. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, жироолійне, харчове, протиерозійне, перспективно-кормове.

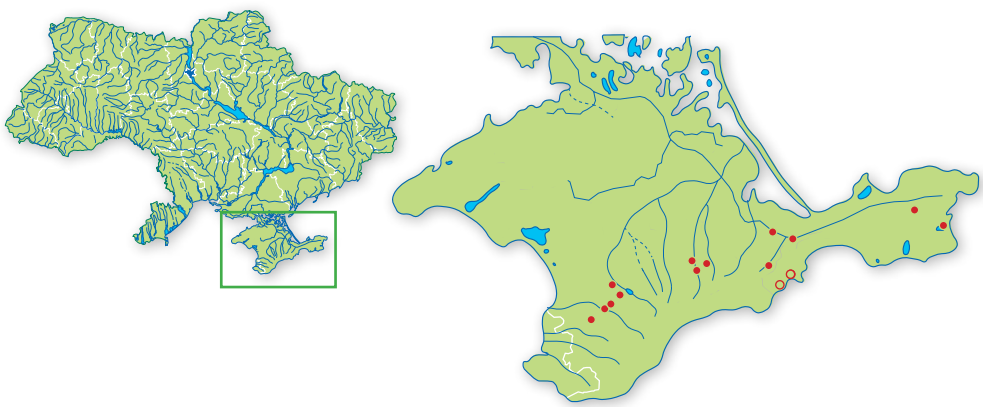

Основні джерела інформації
Голубев, 1996; Екофлора України, 2007; Красная книга СССР, 1984; Липський, 1894; ЧКУ, 1996; Atlas Florae Europaeae, 1996; Flora Europaea, 1993.

Автори: А.П. Ільїнська, Я.П. Дідух
Малюнок: Т.В. Степаненко

КАТРАН ТАТАРСЬКИЙ

Crambe tataria Sebeók

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Пд.-сх.-європейсько-пд.-зх.-сибірський сарматський степовий вид на пд.-зх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Кавказ, Пд.-Зх. Сибір, Ср. Європа (Угорщина, Румунія), Середземномор'я (Болгарія). В Україні зрідка трапляється у Лісостепу, Степу, Криму. Адм. регіони: Кв, См, Ів, Тр, Вн, Кд, Дн, Хр, Дц, Лг, Од, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
У степовій зоні й Лісостепу трапляється зрідка, поодиноко або невеликими групами особин. Чисельність популяцій і ареал зменшуються унаслідок розорювання степів. У популяціях на Подільській височині вид має відносно стабільну чисельність завдяки заповідному режиму.

Причини зміни чисельності
Руйнування екотопів, розорювання степів, інтенсивне рекреаційне навантаження, збирання рослин. Недостатнє природне відновлення, низька конкурентна здатність.

Умови місцезростання
Росте переважно на чорноземах у складі угруповань союзу *Astragalo-Stipion*. У пн. частині ареалу приурочений до крейдяних відслонень з угрупованнями союзу *Centaureo carbonati-Koelerion talievii*. На Поділлі трапляється у складі екстразональних лучно-степових угруповань союзу *Cirsio-Brachypodion pinnati*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Спочатку опушений, а пізніше голий, напіврозетковий трав'яний багаторічний монокарпік, 60–120 см заввишки. Листки розеткові великі (до 30 см завдовжки), черешкові, глибоко двічі пірчастороздільні, з довгастими або лінійно-довгастими, зубчастими або надрізаними частками, спочатку жорстковолосисті, потім голі; верхівкові — дрібні, ланцетні, майже суцільні. Квітки білі, зібрані в складну волотисто-галузисту китицю (плейоботрій). Плід — голий нерозкривний двочленний стручечок з майже кулястим поперечно зморшкуватим 4-реберним верхнім члеником. Цвіте в травні–червні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на території Галицького НПП (ділянки «Касова гора», «Великі Голди»), Луганського й Українського степового ПЗ, РЛП «Печенізьке поле» (Харківська обл.). Необхідний моніторинг відомих популяцій. Заборонено порушення місць зростання, терасування та заліснення схилів, надмірне випасання худоби, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Вітамінне, декоративне, жироолійне, кормове, харчове, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2007; Жижин, Кагало, Шеляг-Сосонко, 1990; Определитель высших растений Крыма, 1972; Флора европейской части СССР, 1979; Флора УРСР, 1953; Флора Крыма, 1947; Atlas Florae Europaeae, 1996; Flora Europaea, 1993.

Автори: А.П. Ільїнська, І.А. Коротченко, О.О. Кагало
Фото: В.П. Гелюта, Я.П. Дідух (вставка)

ДВОРЯДНИК КРЕЙДОВИЙ

Diplotaxis cretacea Kotov

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Стенотопний ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європейська частина Росії (Воронезька, Бєлгородська й Ростовська обл.). В Україні — в бас. Сіверського Дінця, Правобережний злаково-лучний Степ (зрідка). Адм. регіони: Хр, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні, нечисленні. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Господарське освоєння території: видобування крейди, випасання худоби, заліснення схилів.

Умови місцезростання
Елемент «гіссопової флори» на сухих виходах крейди в умовах відсутності ценотичної конкуренції. Томілярні угруповання порядку *Thymo cretacei-Hyssopetalia cretace* (кл. *Helianthemo-Thymetea*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 40–60, іноді 80 см заввишки, із стрижневим коренем. Стебло дуже розгалужене, опушене при основі. Листки до 8 см завдовжки, зібрані у нижній частині стебла, світло-зелені, перчасторозділені або перчасторозсічені. Квітки жовті, в кінці цвітіння оранжеві, зібрані в китицю. Пелюстки 7–9 мм завдовжки, 4 мм завширшки. Плід — голі стручки 3–4 см завдовжки. Цвіте у червні–вересні. Плодоносить у липні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у відділенні «Крейдова флора» Українського степового ПЗ, НПП «Святі Гори», заказнику загальнодержавного значення «Мар'їна Гора» у Артемівському р-ні та на території пам'ятки природи загальнодержавного значення «Балка Гірка» у Амвросіївському р-ні (Донецької обл.) Необхідно виявити всі місцезнаходження виду, взяти їх під охорону, контролювати стан популяцій. Заборонено організацію кар'єрів, видобування крейди, випасання худоби, заліснення схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, ґрунтотвірне, кормове, жироолійне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2007; Клоков, Котов, Лавренко, 1926; Определитель высших растений Украины, 1987; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Флора УРСР, 1953; Флора европейской части СССР, 1979; Цвелев, 2003; ЧКУ, 1996; Atlas Florae Europaeae, 1996; Flora Europaea, 1993.

Автори: І.А. Коротченко, А.П. Ільїнська
Фото: В.М. Остапко

КРУПКА АЇЗОПОДІБНА

Draba aizoides L.

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Реліктовий високогірний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європейський вид, диз'юнктивно поширений у високогір'ї Карпат, Балкан та Альп. В Україні — Свидовець (Драгобрат, Близниця). Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
Неповночленний віковий спектр популяцій, їх малі розміри (декілька десятків м^2) та обмежена чисельність, тому вид знаходиться під загрозою зникнення. Щільність популяцій 5–10 особин на 1 м^2.

Причини зміни чисельності
Обмеженість відповідних субстратів.

Умови місцезростання
Субальпійський пояс на висоті 1600–1800 м н. р. м., на схилах пд. експозиції, вапняковиx відшаруваннях й осипищах, в асоціаціях *Seslerietum coerulans*, *Festucetum saxatilis* (кл. *Asplenietea trichomanis*, *Elyno-Seslerietea*). Кальцефіл. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Подушкоподібний напівкущик з стрижневою кореневою системою, більш чи менш численними гілками каудекса й безрозетковими висхідними та частково полеглими надземними пагонами, здерев'янілими при основі, 3–7 см заввишки. Листки переважно при основі стебел, сидячі, лінійні, шкірясті, цілісні. Репродуктивні пагони пазушні, однорічні, закінчуються малоквітковими суцвіттями. Квітки жовті. Плоди — широкі плоскі стручечки, зверху й унизу виїмчасті, з помітним крилом по краю. Цвіте у липні, плодоносить у серпні. Розмноження виключно насіннєве.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Карпатському БЗ. Доцільно встановити моніторинг за популяціями виду. Заборонено збирання та гербаризація рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

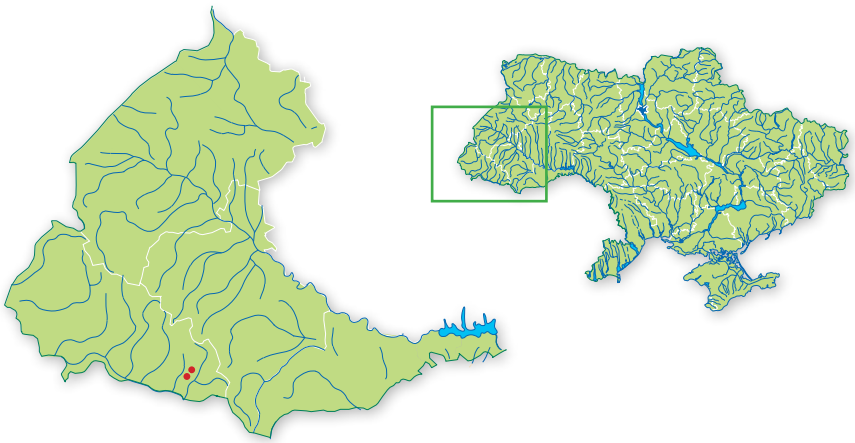

Основні джерела інформації
Зиман, 1997; Малиновський, Крічфалушій, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; Чопик, 1976.

Автор: С.М. Зиман
Фото: О.О. Кагало

ЖОВТУШНИК КРИНКСЬКИЙ

Erysimum krynkense Lavrenko

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Сх.-причорноморський ендемік крейдяних відслонень.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Європа (пд. частина). В Україні — Лівобережний злаково-лучний Степ у долині р. Кринки. Адм. регіон: Дц.

Чисельність та структура популяцій
Єдина нечисленна популяція (відома лише з *locus classicus*: Донецька обл., Амвросіївський р-н, окол. с. Білоярівка), стан якої невідомий.

Причини зміни чисельності
Руйнування місць зростання внаслідок господарської діяльності; природні чинники: стенотопність, понижена конкурентна спроможність виду, обумовлена низькою насінневою продуктивністю.

Умови місцезростання
Зростає на сухих еродованих крейдяних схилах, де трапляється у петрофітних або петрофітно-степових ценозах (угруповання кл. *Sedo-Scleranthetea*, *Helianthemo-Thymetea*). Ксерофіт. Облігатний кретофіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Напіврозетковий монокарпік (дворічник) 0,4–0,8 мм заввишки. Стебло, просте або галузисте (вгорі), опушене двороздільним волосками. Листки від коротко-черешкових (нижні) до сидячих (верхні), вузьколінійні, цілокраї, вкриті дво- або тричі-роздільними волосками. Квітки жовті, зібрані у видовжену при плодах китицю. Плід — потовщений сплющено-чотирикутний розкривний стручок, 2–3 см завдовжки. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Необхідно запровадити моніторинг стану популяцій. Рекомендується культивувати вид у ботанічних садах і парках. Заборонено збирання рослин (гербаризацію), порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2007; Зиман, 1976; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Atlas Florae Europaeae, 1996; Flora Europaea, 1993.

Автор: А.П. Ільїнська
Фото: Н.Ю. Гнатюк

ЖОВТУШНИК УКРАЇНСЬКИЙ

Erysimum ucranicum J. Gay. (*E. cretaceum* (Rupr.) Schmalh., *Erysimastrum cretaceum* Rupr.)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae).

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемік крейдяних відслонень.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Європа (пд. частина). В Україні трапляється в басейні р. Сіверський Донець. Адм. регіони: Хр, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Вид представлений локальними популяціями; рослини трапляються поодинці або невеликими групами.

Причини зміни чисельності
Антропогенні: руйнування місць зростання унаслідок господарської діяльності; природні: стенотопність, понижена конкурентна спроможність виду, обумовлена низькою насіннєвою продуктивністю.

Умови місцезростання
Зростає на сухих еродованих крейдяних схилах; є елементом петрофільних або петрофільно-степових ценозів, що відносяться до угруповань кл. *Helianthemo-Thymetea*, *Sedo-Scleranthetea*. Облігатний кретофіл. Геліофіт. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний полікарпік або перенуючий монокарпік 0,2–0,5 м заввишки. Стебло галузисте, опушене двічі- та тричіроздільними волосками. Листки лінійноланцетні або лінійні, сидячі, цілокраї, густо вкриті двічі- і тричіроздільними волосками. Квітки досить великі, жовті, зібрані у видовжену китицю. Плід сплющено-чотирикутний, трохи горбочкуватий від насінин, розкривний стручок, 2–7 см завдовжки; стовпчик тонкий. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в Луганському ПЗ (відділення «Стрільцівський степ») та НПП «Святі гори». Необхідно запровадити моніторинг стану популяцій. Рекомендується культивувати вид у ботанічних садах і парках. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2007; Зиман, 1976; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Atlas Florae Europaeae, 1996; Flora Europaea, 1993.

Автор: А.П. Ільїнська
Фото: Н.Ю. Гнатюк

ВАЙДА ПРИБЕРЕЖНА

Isatis littoralis Steven ex DC.

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Причорноморський літоральний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Європа (пд. частина). В Україні трапляється в Причорномор'ї та в Криму. Адм. регіони: Од, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні, деякі (в окол. Одеси), мабуть, зникли; рослини трапляються поодинці або нечисельними групами.

Причини зміни чисельності
Антропогенні: руйнування місць зростання внаслідок господарської діяльності, надмірне рекреаційне навантаження, активна забудова приморської смуги, зривання на букети; природні: стенотопність, понижена конкурентна спроможність виду, слабке плодоношення, відсутність вегетативного розмноження.

Умови місцезростання
Трапляється спорадично на приморських скелях, рухливих кам'янистих розсипах гірських порід, інколи по берегах річок. Угруповання кл. *Thlaspietea rotundifolii*. Субксерофіт, геліофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Трав'яний монокарпік (інколи перенуючий), 0,4–1 м заввишки. Стебло пряме, вгорі розгалужене, голе, сизе. Листки сизуваті; прикореневі — яйцеподібні, черешкові, цілокраї, стеблові — від довгастих до майже лінійних (верхні), стрілоподібно-стеблообгортні, з широкими тупими вушками, голі або з простими м'якими волосками по жилках. Квітки жовті, зібрані у складну (ді- або триботрій) волотеподібну китицю. Плід довгасто-клиноподібний нерозкривний стручечок, до основи дещо звужений, на верхівці притупленорозширений, виїмчастий, тонкопухнастий або голий, (13)18–20 мм завдовжки. Цвіте у травні–липні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється на території Карадазького ПЗ. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання. Рекомендується культивувати у ботанічних садах і парках.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Медоносне, декоративне.

Основні джерела інформації
Голубев, 1996; Голубев, Ена, Сазонов, 1999; Дидух, Шеляг-Сосонко, 1982; Екофлора України, 2007; Atlas Florae Europaeae, 1996; Flora Europaea, 1993.

Автор: А.П. Ільїнська
Фото: А.В. Ена, В.Ю. Лєтухова (вставка)

ХРІННИЦЯ СИВАСЬКА

Lepidium syvaschicum Kleopow (*L. cartilagineum* auct. non (J.Mayer) Thell.)

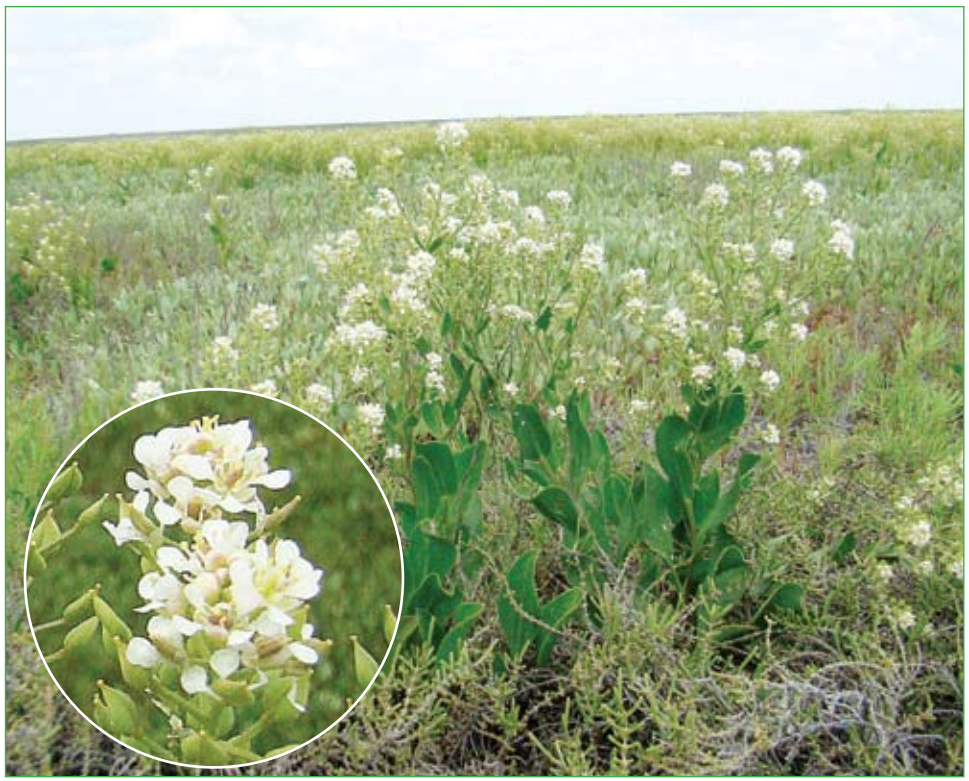

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пд. України (пн.-причорноморський ендемік), трапляється по узбережжях Сиваша, Азовського та Чорного морів. Адм. регіони: Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні (о. Чурюк, п-ів Тюбек, оз. Оверянівське, Арабатська стрілка, п-ів Тюп-Тархан, о. Джарилгач, Бехтери). Зростає досить густими куртинами (20–30 особин на 1 м^2) діаметром кілька десятків метрів, рідше невеликими групами до 3–5 особин на 10 м^2.

Причини зміни чисельності
Надмірне випасання худоби, затоплення територій внаслідок скидів прісної води з Північнокримського каналу, стенотопність виду.

Умови місцезростання
Росте на приморських пухких солончаках (специфічний представник кл. *Salicornietea fruticosae*). Ксеромезофіт, галофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний багаторічник. Стебла в кількості 1–2, прямостоячі, 10–25 см заввишки, зигзагоподібної форми, опушені, вгорі розгалужені, з косо відхиленими гілками. Прикореневі листки видовжено-ланцетні, довгочерешкові, стеблові — ланцетні, їх довжина втроє перевищує ширину, нижні короткочерешкові, решта — сидячі, без вушок при основі. Квітки білі. Плоди — округло-ромбічні стручечки 3,5–5 мм завдовжки. Цвіте у квітні–червні. Плодоносить у травні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку Херсонської області (2002). Охороняється в Азово-Сиваському НПП, РЛП «Джарилгач». Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено збирання, порушення умов місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, грунтозакріплююче.

Основні джерела інформації
Коломійчук, 2002; Новосад, 1992.

Автор: В.П. Коломійчук
Фото: В.П. Коломійчук

ХРІННИЦЯ ТУРЧАНІНОВА

Lepidium turczaninowii Lipsky (*L. meyeri* Claus subsp. *turczaninowii* (Lipsky) Schmalh., *L. lyratum* L. subsp. *lacerum* (C.A.Mey.) Thell. var. *turczaninowii* (Lipsky) Thell.)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Локальний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Україна (пд.-сх. Крим), узбережжя Чорного моря, у р-ні мису Іллі (поблизу м. Феодосія) та гірські схили на пн. від смт. Щебетовка. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відомо дві популяції. Популяція на м. Іллі нараховує майже 5000 особин. Максимальна щільність біля урвища 230 особин на 100 м^2. Співвідношення прегенеративних та генеративних рослин у чистих заростях 2:3, при наявності трав'яного покриття 30–40% — 1:6, у зімкнутих угрупованнях він відсутній.

Причини зміни чисельності
Низька конкурентна здатність виду. Обмеженість площ з відповідними геоморфологічними, геохімічними та геодинамічними особливостями, активна морська абразія, що призводить до руйнування схилу і знищення рослин. Скасування режиму військової зони на мисі Іллі та розвиток стихійної рекреації. За XX ст. зникло п'ять локалітетів в межах м. Феодосія (забудова, рудералізація). Подальша берегоукріпна та селитебна забудова може призвести до повного знищення виду.

Умови місцезростання
Ділянка узбережжя 1,5 км між мисами Феодосія та Іллі з голими еродованими схилами (45°–60°) до 20–30 м н. р. м. (3 га). Вид зростає виключно на місцях виходу на денну поверхню глинистих порід нижньої крейди що зустрічаються в Криму невеликими фрагментами від м. Старий Крим до м. Іллі. Ксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Напівкущик до 20–25 см заввишки з розеткою пірчасторозсічених на вузьколінійні долі листків. Суцвіття — китиця. Віночок 3–4 мм за діаметром, білий, чашолистики округлі, зелені. Цвіте в липні–серпні. Плід широкояйцеподібно-серцеподібний стручечок 4 мм завдовжки, з тупою верхівкою; плодоносить у серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Треба створити заказник від масиву Тетеоба до мису Іллі. Необхідно провести ренатуралізацію виду. Заборонено збирання та гербаризацію рослин, забудову територій, організацію місць рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне.

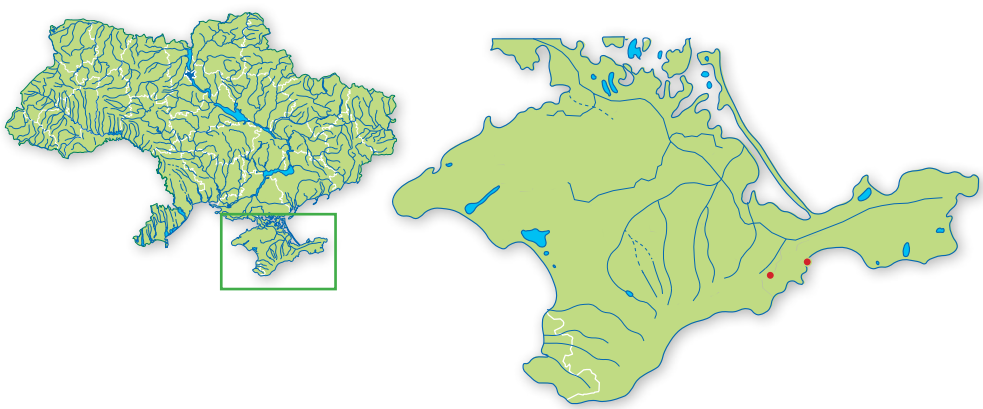

Основні джерела інформації.
Екофлора України, 2007; Ена 2001; Ена, Ена, 2001; ЧКУ, 1996.

Автори: А.В. Єна, О.В. Єна
Фото: В.В. Савчук

МІСЯЧНИЦЯ ОЖИВАЮЧА (ЛУНАРІЯ ОЖИВАЮЧА)

Lunaria rediviva L.

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Гірський вид з ексклавами на рівнині, де має диз'юнктивне поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Зх. та Центральна Європа (звичайно), Сх. Європа (рідко). В Україні — Закарпаття, Карпати, Розточчя, Опілля, Зх. Поділля, Покуття, ізольовані місцезнаходження на Центральному Поділлі та відрогах Середньоруської височини. Адм. регіони: Рв, См, Зк, Чц, Ів, Лв, Тр, Хм, Вн.

Чисельність та структура популяцій
У Карпатах і на прилеглих територіях популяції численні, вид нерідко виступає домінантом і здатний до експансії. На рівнинних територіях популяції локальні, до кількох десятків м^2. У структурі представлені всі вікові групи.

Причини зміни чисельності
На рівнинних територіях вид зникає в місцях суцільних рубок, надмірного випасу худоби, прямого знищення біотопів.

Умови місцезростання
У горах вид має широку еколого-ценотичну амплітуду і трапляється в тінистих листяних лісах на свіжих збагачених карбонатами ґрунтах в угруповання кл. *Querco-Fagetea*, часто на змитих і навіть кам'янистих осипах. На рівнині приурочений до перезволожених багатих ґрунтів, характерних для союзу *Alno-Ulmion* з домінуванням ясена. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна безрозеткова рослина до 150 см заввишки. Стебла прямостоячі або висхідні, у верхній частині розгалужені. Листки великі, глибокосерцеподібні, загострені, нерівномірно-гострозубчасті, на довгих черешках. Суцвіття китиця. Квітки на горизонтально відхилених квітконіжках 10–14 мм завдовжки, які при цвітінні видовжуються. Чотири чашолистики 5–6 мм завдовжки, зовнішні мішкоподібні, ширші за внутрішні. Пелюстки (чотири) світлолілові, фіолетові або білі, 15–20 мм завдовжки. Стручечки звислі, еліптичні, на верхівці і при основі гострі, 30–90 мм завдовжки, 15–35 мм завширшки, щільно стиснуті. Насінина 7–10 мм завдовжки, 4–6 мм завширшки. Розмножується насінням, рідше кореневищами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Карпатському БЗ, ПЗ «Медобори», «Ґорґани», НПП «Синевир», «Вижницький», «Подільські Товтри», Яворівський, Ужанський, Карпатський, «Сколівські Бескиди», ряді заказників та пам'яток природи. У Карпатах загрози популяціям не існує. На рівнині заборонено проведення суцільних вирубок, зміну гідрологічного режиму, надмірне випасання худоби, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують у багатьох ботанічних садах, парках. Можливо, дичавіє.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське, ефіроолійне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2007; Растительные ресурсы СССР, 1985; Флора УРСР, 1953; ЧКУ, 1996.

Автор. Я.П. Дідух
Фото: Т.В. Фіцайло, І.А. Коротченко (вставка)

ЛЕВКОЙ ЗАПАШНИЙ

Matthiola fragrans Bunge

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Рідкісний вид на пд.-зх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх.-євразійський зх.-сибірський вид, поширений від бас. р. Сіверський Донець до Південноуральського плато, а також на пд. Зх. Сибіру, пн.-зх. Казахстану. В Україні трапляється по крейдяних відшаруваннях в бас. р. Сіверський Донець (Донецький кряж, пд. відроги Середньоруської височини). Адм. регіони: Хр, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, середня щільність дорівнює 2–3 особини на 1 м^2, іноді має високу щільність. Площа популяцій від 0,1 га до 20 га.

Причини зміни чисельності
Промислова розробка крейди, неконтрольоване випасання худоби, насадження лісу на крейдяних схилах; вузька екологічна амплітуда виду.

Умови місцезростання
Крейдяні відшарування по схилах берегів річок, балках, рідше на рухливих осипах крейди у підніжжя схилів (переважно пд. або сх. експозиція). Угруповання кл. *Helianthemo-Thymetea* (порядок *Thymo cretacei-Hyssopetalia cretacei*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна білувато-шерстисто-повстиста трав'яна рослина 20–50 см завишки. Стебла прості або галузисті, при основі здерев'янілі. Прикореневі листки черешкові, чисельні, від виїмчасто-зубчастих до пірчасторозсічених, по краю часто хвилясті; стеблові листки — сидячі. Суцвіття — китиця, квітки брудно жовтувато-бурі, 20–25 мм завдовжки, 2,5–3 мм завширшки, пелюстки з лінійним відгином. Плоди — сплощені прямостоячі опушені стручки до 11 см завдовжки, 2,5–3 мм завширшки. Цвіте в кінці травня — на початку липня, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у відділенні «Стрільцівський степ» Луганського ПЗ і у відділені «Крейдова флора» Українського степового ПЗ, а також у ботанічних заказниках та заповідних урочищах. Рекомендується виявляти нові місцезнаходження, контролювати стан популяцій, вирощувати у ботанічних садах. Необхідно створити ботанічні заказники в окол. с. Весела Тарасівка Лутугінського р-ну і с. Попівка Краснодонського р-ну в Луганській обл. Заборонено порушення умов місцезростань виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Абрамова, 1973; Горелова, Алехин, 2002; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Красная книга РСФСР, 1988; Луганский государственный заповедник, 1988; Остапко, 2001; Редкие и исчезающие виды растении, грибов и лишайников Ростовской области, 1996; Український природний степовий заповідник, 1998; Червона книга Луганської області, 2003.

Автори: В.І. Мельник, М.М. Перегрим
Фото: А. Мигаль

РЕДЬКА ПРИМОРСЬКА

Raphanus maritimus Sm. s.l. (*R. raphanistrum* L. subsp. *maritimus* (Sm.) Thell.; incl. *R. odessanus* (Andrz.) Spreng., *R. raphanistrum* L. subsp. *odessanus* (Andrz.) Schmalh., *Raphanistrum odessanum* Andrz.)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний літоральний вид на межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична, Сх. Європа; Середземномор'я, Пд.-Зх. Азія; Африка; Австралія (занесено). В Україні — Причорномор'я, Крим. Адм. регіони: Од, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Невисока. Рослини трапляються поодинці або нечисельними групами; популяції інтенсивно скорочуються і зникають.

Причини зміни чисельності
Антропогенні: руйнування місць зростання унаслідок господарської діяльності, надмірне рекреаційне навантаження, активна забудова приморської смуги; природні: стенотопність, понижена конкурентна спроможність виду, слабке плодоношення, відсутність вегетативного розмноження.

Умови місцезростання
Трапляється спорадично на бідних піщаних морських узбережжях з різкозмінним зволоженням. Малосформовані угруповання відносяться до кл. *Ammophiletea* та *Cakiletea maritimae*. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Терофіт. Трав'яний монокарпік (однорічник) з потовщеним стрижневим коренем 0,3–1 м заввишки. Стебло прямостояче, дуже галузисте, ріпоподібно потовщене і м'ясисте в області гіпокотиля, як і листя, шорстке від простих волосків. Листки короткочерешкові (нижні), ліроподібно-пірчасторозсічені з 5–9 боковими частками. Квітки блідожовті, рідше білі з жовтими або фіолетовими жилками, зібрані у просту китицю. Плід нерозкривний циліндричний стручок, з 2–4 кулясто здутих члеників, з конічно-шилоподібним носиком, довшим за стручок. Цвіте у червні–серпні, плодоносить у вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на території Карадазького та «Мис Мартьян» ПЗ. Рекомендується дослідити стан популяцій, розробити методи реінтродукції виду, культивувати у ботанічних садах і парках. Заборонено забудову приморських смуг, обладнання місць рекреації, забір піску.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Харчове.

Основні джерела інформації
Голубев, 1996; Голубев, Ена, Сазонов, 1999; Дидух, Шеляг-Сосонко, 1982; Екофлора України, 2007; Определитель высших растений Крыма, 1972; Флора европейской части СССР, 1979; Флора УРСР, 1953; Atlas Florae Europaeae, 1996; Flora Europaea, 1993.

Автор: А.П. Ільїнська
Малюнок: І.В. Маханьков

ШИВЕРЕКІЯ ПОДІЛЬСЬКА

Schivereckia podolica (Besser) Andrz. ex DC. (incl. *S. mutabilis* (M.Alexeenko) M.Alexeenko; *S. monticola* M.Alexeenko subsp. *mutabilis* M.Alexeenko)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Румунія (Добруджа), Росія (центральні р-ни Сх.-Європейської рівнини, Урал). В Україні: Зх. Лісостеп (Товтри, Придністров'я), Степ (зрідка). Адм. регіон: Ів, Тр, Чц, Хм, Дц, Лг, Од.

Чисельність та структура популяцій
У Зх. Лісостепу локальні популяції налічують тисячі особин; чисельність стабільна. Аналогічна популяція в Одеській обл. У Донецькій обл. популяція малочисельна, займає дуже малу площу, стан популяції у Луганській обл. невідомий.

Причини зміни чисельності
Руйнування екотопів внаслідок добування вапняків, низька конкурентна здатність виду.

Умови місцезростання
Кам'янисті вапнякові та черепашкові (в Одеській обл.) відшарування та осипища, скелі, крейдяні схили. У Правобережному Лісостепу та в Одеській обл. росте переважно на рендзинах та осипищах в угрупованнях порядку *Alysso-Sedetalia*, зрідка — кл. *Asplenietea trichomanis* та *Festuco-Brometea*. У Донецькій та Луганській обл. — у складі томілярних угруповань кл. *Helianthemo-Thymetea*, у разі збільшення кількості щільнодернинних злаків зникає. Ксерофіт, карбонатофіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–20 см заввишки, густо опушена сіруватими зірчастими волосками, з багатоголовчастим кореневищем; утворює дернини. Стебло висхідне, розгалужене, при основі з розеткою видовжено-оберненоовальних листків. Стеблові листки видовжено-яйцеподібні або яйцеподібні, з дрібними зубчиками, сидячі, розеткові листки — черешкові, від лопатчастих до ланцетних. Квітки білі, дрібні, утворюють китицю 6–8 см завдовжки. Плід яйцеподібний або майже кулястий опушений стручечок 2–5 мм завдовжки. Цвіте у квітні–червні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Включено до Європейського червоного списку, Додатку Бернської конвенції. Охороняється в ПЗ «Медобори», НПП «Подільські Товтри», РЛП «Дністровський каньйон», заказнику «Мар'їна гора» в Артемівському р-ні Донецької обл. Необхідно контролювати стан популяцій та створювати нові заказники. Заборонено видобування крейди, вапняків і черепашників у місцях виростання виду, порушення оселищ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують в ботанічних садах України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Бондаренко, 2009; Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Екофлора України, 2007; Заверуха, Андриенко, Протопопова, 1983; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Ткаченко, Дубовик, 1986; ЧКУ, 1996.

Автори: І.А. Коротченко, О.О. Кагало, А.П. Ільїнська, І.І.Чорней
Фото: О.О. Кагало, В.В. Буджак (вставка)

СОБОЛЕВСЬКІЯ СИБІРСЬКА

Sobolewskia sibirica (Willd.) P.W.Ball

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Локальний ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Україна: Гірський Крим (зх. частина пд. макросхилу Головного пасма від Шайтан-Мердвеня до Алупки; масив Чатир-Даг, пд.-зх. та пн.-сх. схили під Еклізі-Бурун; сх. частина пд. макросхилу Головного пасма під Карабі-яйлою). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відомо шість популяцій незначної площі. Вид трапляється дуже рідко, зростає поодинокими куртинами. Чисельність біля 100 тис. особин. Співвідношення ювенільних та генеративних особин 4:1.

Причини зміни чисельності
Низький потенціал насіннєвого розмноження, слабка конкурентоздатність, природне руйнування екотопів, вузька екологічна амплітуда.

Умови місцезростання
Підніжжя гір (кам'яні рухливі осипи що нагромаджуються під скельними кліфами), до 600–750 м н. р. м. Входить до синтаксонів кл. *Thlaspietea rotundifolii*. Ксеромезофіт, облігатний гляреофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний недовгоживучий полікарпік до 20–40 см заввишки. Стебло прямостояче або висхідне, від основи та вгорі розгалужене, голе або зрідка опушене. Нижні листки голі, по краю інколи війчасті, довгочерешкові, 1–2 см завдовжки, круглі, надрізногородчасті з серцеподібною основою; верхні — коротко-черешкові, віялоподібні, глибокогородчасті, до основи майже цілокраї. Суцвіття — китиця: щиткоподібна під час квітування й видовжена при плодах. Пелюстки білі, 3,5–5 мм завдовжки. Плід — булавоподібний, здебільшого однонасінний стручок 5–10 мм завдовжки. Цвіте у квітні–травні; плодоносить у червні–серпні. Розмножується насінням, дуже рідко — вегетативно (кореневими паростками).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Кримському і Ялтинському гірсько-лісовому ПЗ. Рекомендується здійснити картування місць зростання виду, дослідити динаміку популяцій та ввести в культуру. Заборонено порушення місць зростання, виробка кар'єрів, забір кам'яних уламків.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

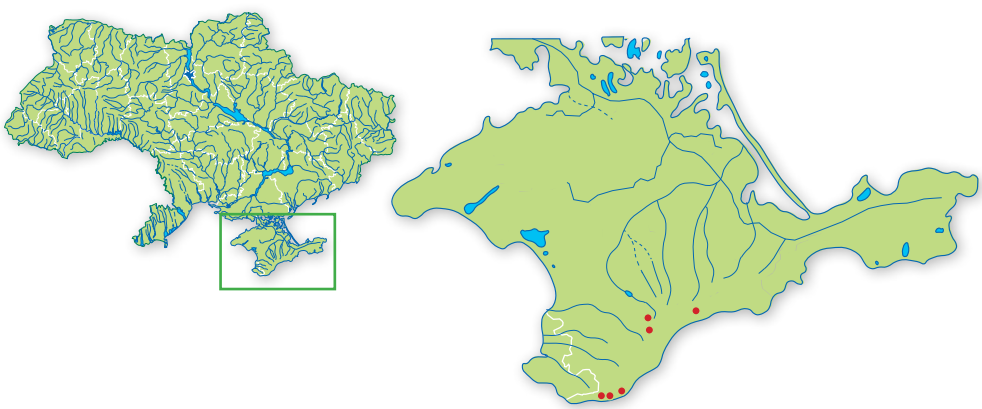

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2007; Єна, 2004; Ільїнська, 2002; Косых, Голубев, 1983; Рыфф, 2001.

Автори: А.В. Єна, Я.П. Дідух, А.П. Ільїнська, В.В. Корженевський, Л.Е. Рифф
Фото: В.В. Савчук

ШИЛЬНИК ВОДЯНИЙ

Subularia aquatica L.

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Зниклий в природі.

Наукове значення
Рідкісний диз'юнктивно поширений бореальний вид на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Циркумбореальний, поширений диз'юнктивно в Скандинавії, Середній і Атлантичній Європі, в зх. і центральних р-нах європейської частини Росії, в Зх. Сибіру, на Далекому Сході та на зх. узбережжі Пн. Америки. Вглиб материкової частини Америки заміщується subsp. *americana* G.A. Mulligan et Calder, поширеним до Каліфорнії, а в горах тропічної Африки — *S. monticola* A. Braun ex Schweinf. Для України наводився для околиць м. Могилів-Подільський Вінницької обл. за зборами Лапчинського (1890) та Дніпропетровської обл., по р. Вовчій — Сидорова (Флора УРСР, 1953). Сучасними зборами вказані місцезнаходження не підтверджені. Адм. регіони: Вн, Дн.

Чисельність та структура популяцій
Невідомі.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, відсутність екотопів відповідного типу внаслідок антропогенної евтрофікації водойм.

Умови місцезростання
Сирі береги та мілководдя олігомезотрофних водойм. Ґрунти щебенисті або слабко замулені піщані. Діагностичний вид угруповань союзу *Isoëtion lacustris* в Атлантичній Європі разом із *Littorella uniflora*, *Lobelia dortmanna*. Оскільки рослина внаслідок малих розмірів часто проглядається при зборах та, як інші гідрофільні терофіти, характеризується періодичністю розвитку, не виключена можливість знахідки виду в пн.-зх. районах України. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Терофіт. Мініатюрна одно-дворічна трав'яна рослина 2–6(10) см заввишки. Коренева система мичкувата. Листки шилоподібні, 1,5–2 мм завтовшки, 1,5–3(7) см завдовжки, в прикореневій розетці. Суцвіття — розставлена 2–5-квіткова китиця із віддалених одна від одної дрібних, клейстогамних квіток з білими пелюстками. Плід овальний багатонасінний стручечок. Цвіте у червні–серпні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
У випадку знаходження виду заборонено його збирання та порушення гідрологічного режиму (забруднення чи осушення водойм).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Відомостей немає.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2007; Флора европейской части СССР, 1979; Флора УРСР, 1953; Чорна, 2004; Casper, Krausch, 1981; Mulligan et Calder, 1964.

Автор: Г.А. Чорна
Фото: О.О Кагало

ЖОВТУШНИЦЯ ТАЛІЄВА (СИРЕНІЯ ТАЛІЄВА)

Syrenia talijevii Klokov

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) — Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемік крейдяних відслонень.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Європа (пд.). В Україні трапляється в Лівобережному степу (бас. р. Сіверський Донець). Адм. регіони: Хр, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Дуже незначна, рослини трапляються поодинці або нечисельними групами. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Антропогенні: руйнування місць зростання унаслідок господарської діяльності (випасання худоби, розорювання, терасування та заліснення схилів, видобування крейди), високе рекреаційне навантаження; природні: стенотопність, понижена конкурентна здатність виду.

Умови місцезростання
Зростає на малопотужних слабкощебенистих ґрунтах крейдяних відслонень басейну р. Сіверський Донець. Елемент агломеративних угруповань з переважанням в травостої *Thymus cretaceus, Jurinea brachycephala, Euphorbia cretophila* та ін. (угруповання союзу *Euphorbio cretophilae-Thymion cretacei* кл. *Helianthemo-Thymetea*), рідше — у складі збійних типчатників, на еродованих схилах (союз *Centaureo carbonati-Koelerion talievii*). Ксерофіт, облігатний кретофіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний монокарпік (дворічник) 0,3–0,9 м заввишки, сіруватий від рясних дворозділь них (з домішкою трироздільних) волосків. Стебло пряме, лише вгорі розгалужене, напіврозеткове. Листки вздовж складені від черешкових (нижні) до сидячих (верхні), вузьколінійні, цілокраї або з поодинокими дрібними зубчиками. Квітки жовті, зібрані у прості китиці, що дуже видовжуються під час плодоношення. Плід лінійний, чотиригранний стручок. Цвіте у другій половині червня — серпні (вересні), плодоносить у серпні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в Українському степовому (відділення «Крейдова флора») ПЗ, НПП «Святі гори», заказнику «Мар'їна Гора» (Донецька обл.). Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2007; Клоков, 1936; Ткаченко, Генов, Мовчан, 1987; Ball, 1993.

Автори: А.П. Ільїнська, В.С. Ткаченко
Фото: О.С. Мандзюк

ДЗВІНКА КРИМСЬКА (АДЕНОФОРА КРИМСЬКА)

Adenophora taurica (Sukacz.) Juz. (*A. lilifolia* (L.) A.DC. subsp. *taurica* Sukacz.)

Родина Дзвоникові — Campanulaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Вузькоендемічний вид, близький до *A. lilifolia*.

Ареал виду та його поширення в Україні
Гірський Крим. Центральна частина головного пасма Кримських гір. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Розмір популяцій і структура не відомі. Зростає поодиноко чи невеликими групами на схилах Бабуган-яйли.

Причини зміни чисельності
Стенотопність та слабка конкурентна здатність виду, скорочення площ екотопів лісів сосни Коха.

Умови місцезростання
Мезоксеротичні угруповання гірських соснових лісів (*Pinus kochiana*) з домінуванням лучно-степової осоки низької (*Carex humilis*) (кл. *Erico-Pinetea*) та похідні лучностепові угруповання на яйлі. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 70 см заввишки. Стебло (одне чи кілька) пряме, голе. Стеблові листки розміщені густо. Листки овально-яйцеподібні 5 см завдовжки та 4 см завширшки, до верху звужені, гострозубчасті. Квітки — світло-голубі або сині дзвоники, зібрані у грono до 20 см завдовжки. Цвіте у липні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням, природне відновлення слабке.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється в Кримському та Ялтинському гірсько-лісовому ПЗ. Необхідно досліджувати популяції, контролювати їх динаміку, здійснювати інтродукцію в ботанічні сади. Заборонено вирубування лісів, порушення місць зростання, підпали, збирання рослин та їх гербаризацію.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

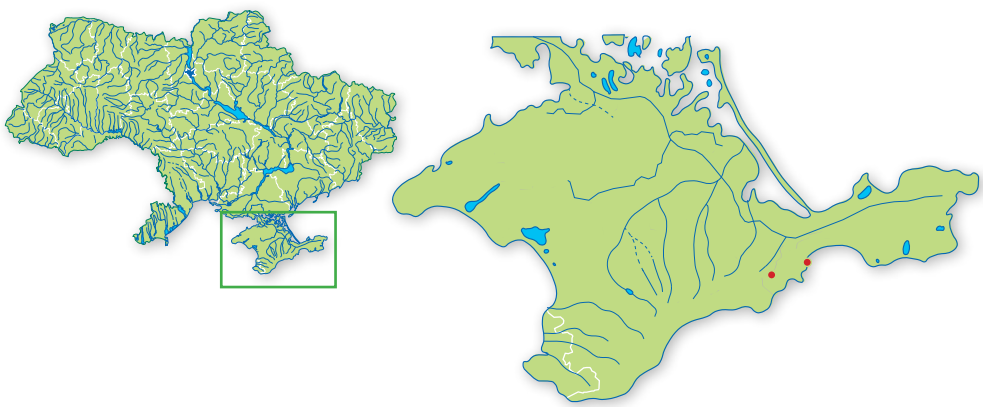

Основні джерела інформації
Вульф, 1969; Флора УРСР, 1961; ЧКУ, 1996; Шеляг-Сосонко, Дидух, 1980.

Автор: Я.П. Дідух
Малюнок: Т.В. Степаненко

ДЗВОНИКИ КАРПАТСЬКІ

Campanula carpatica Jacq. (*C. reniformis* Schur)

Родина Дзвоникові– Campanulaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Реліктовий ендемічний вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Поширений у Зх. (Польща, Словаччина), Сх. (Україна, Румунія) та Пд. (Румунія, Чорногорія) Карпатах. В Україні достовірно відомий лише зі Свидівця, Чорногори та Мармароських Альп. Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
Росте окремими групами та поодинці, локальні популяції дифузного типу: займають досить великі площі, але відзначаються низькою щільністю особин, повночленні й відносно стабільні. Є дані, що в деяких локалітетах існує тенденція до зменшення чисельності особин.

Причини зміни чисельності
Головним лімітуючим фактором поширення виду в регіоні є наявність карбонатних субстратів. У деяких місцях (Свидовець) негативний вплив може мати інтенсивне випасання і пов'язана з ним евтрофікація екотопів. Іноді знищують у відносно доступних місцях для пересаджування до альпінаріїв.

Умови місцезростання
У лісовому поясі на карбонатних скелях. Росте на кам'янистих розсипищах, щебенистих малопотужних ґрунтах, здебільшого в угрупованнях союзу *Cystopteridion* (кл. *Asplenietea trichomanis*) та кл. *Thlaspietea rotundifolii*. Мезофіт. Облігатний кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна майже гола або коротко-шорстко-опушена рослина з видовженим, косо горизонтальним кореневищем. Стебло при основі висхідне, 15–40 см заввишки, тонкоборозенчасте, негусто улиснене. Прикореневі листки серцеподібно-яйцеподібні, 7–12 см завдовжки, черешкові, видовжені або яйцеподібно-серцеподібні, по краю нерівномірно виїмчасті. Квітки зібрані в небагатоквіткові волотеподібні суцвіття, поодинокі на верхівках гілочок. Чашолистки ланцетні. Віночок голубий, 2–3 см діаметром. Коробочка розкривається отворами при верхівці. Цвіте в червні–липні. Плодоносить у серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Карпатському БЗ. Необхідна ретельна охорона скельних екотопів у лісовому поясі. Заборонено збирання рослин у природі для пересаджування в альпінарії, руйнування скельних біотопів, випасання худоби у місцях виростання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у багатьох ботанічних садах України, використовують в озелененні, в альпінаріях.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

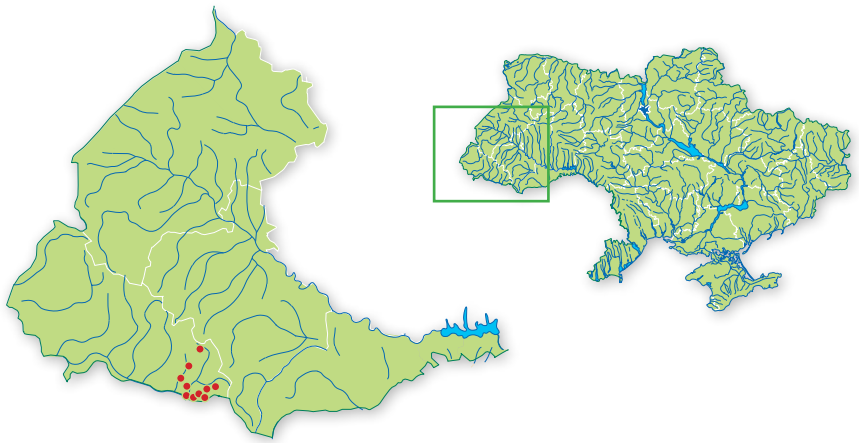

Основні джерела інформації
Визначник рослин Українських Карпат, 1977;
Флора УРСР, 1961; ЧКУ, 1996.

Автори: О.О. Кагало, Н.М. Сичак
Фото: Р.Я. Кіш

ДЗВОНИКИ КЛАДНИ

Campanula kladniana (Schur) Witasek

Родина Дзвоникові — Campanulaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Вразливий таксон з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Карпато-судетський ендемік, поширений на території Румунії, України та Чехії. В Україні у високогір'ї Карпат. Адм. регіони: 3к, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Популяції приурочені до вершин гірських систем Свидовець (гг. Драгобрат, Близниця, Флантус), Чорногора (гг. Петрос, Говерла, Шпиці, Ребра, Гутин-Томнатик, Піп Іван), Мармарош (г. Піп Іван), Ґорґани (г. Негровець), Чивчин (Чорний Камінь) та Бескиди (г. Пікуй). Для більшості популяцій характерні неповночленні вікові спектри, без ювенільних та імматурних рослин. Чисельність у більшості популяцій 5–10 особин чи парціальних кущів на 1м^2, а розміри популяцій у межах декількох десятків метрів, часто фрагментовані.

Причини зміни чисельності
Обмеженість відповідних субстратів, різні прояви господарської діяльності людини (випасання худоби).

Умови місцезростання
Субальпійський та альпійський пояси на висоті 1700–2000 м н. р. м., на схилах різної експозиції, переважно на слабко задернованих ділянках, відшаруваннях та кам'янистих осипах, в асоціаціях *Polytricho-Poetum deylii*, *Luzuletum alpinopilosae*, *Festucetum pictae*, *Festucetum amethystinae*, *Juncetum trifidi*, *Salicetum herbaceae*, *Seslerietum bielzii* (кл. *Salicetea herbaceae*, *Seslerietalia albicantis*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Напівкущик з інтенсивно галузистими, довгими, тонкими, висхідними чи горизонтальними кореневищами, мичкуватою кореневою системою та висхідними й частково лежачими непоодинокими безрозетковими надземними, здерев'янілими у нижній частині пагонами (іноді утворюють дернини). Прикореневі листки під час цвітіння часто відсутні, нечисленні, дрібні, з довгими черешками й серцеподібними, по краю дрібно- й тупозубчастими пластинками, стеблові листки сидячі, вузьколанцетні чи лінійні. Квітки верхівкові, великі, поодинокі (іноді 2–3). Цвіте у липні, плодоносить у серпні. Розмноження вегетативне (поділом кореневищ) та насіннєве.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Карпатському БЗ. Доцільно встановити моніторинг за модельними популяціями. Заборонено збирання рослин та втручання в локалітети, надмірне випасання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

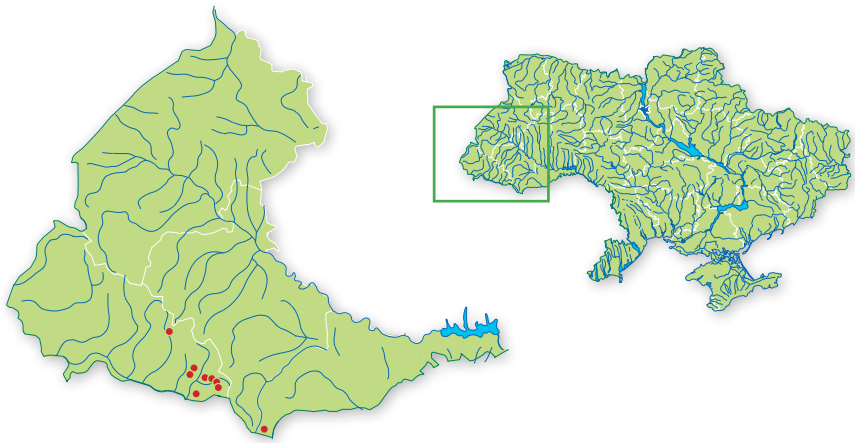

Основні джерела інформації
Малиновський, Крічфалушій, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; Чопик, 1976.

Автори: С.М. Зиман, А.Ф. Гамор, Н.Г. Дремлюга, Ю.Ю. Тюх
Фото: О.О. Кагало

КЛЕОМА ПТАХОНІЖКОПОДІБНА (К. ДОНЕЦЬКА, К. СИВА)

Cleome ornithopodioides L. s.l. (incl.: *C. ornithopodioides* subsp. *donetzica* (Tzvelev) Tzvelev = *C. donetzica* Tzvelev; *C. ornithopodioides* subsp. *canescens* (Steven ex DC.) Tzvelev = *C. canescens* Steven ex DC.)

Родина Клеомові — Cleomaceae (Capparaceae s.l.)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Середньоазійський вид, представлений в Україні двома підвидами.

Ареал виду та його поширення в Україні
C. ornithopodioides subsp. *donetzica* зростає на пд. сх. України (басейни р. Кринка та Міус) та прилеглій території Росії (Ростовська обл., Білокалітвенський р-н, окол. станиці Краснодонецька). *C. ornithopodioides* subsp. *canescens* поширений у сх. частині Пд. берега Криму (с. Рибаче — Кара-Даг). Адм. регіони: Дц, Лг, Кр.

Чисельність та структура популяцій
На Донецькому кряжі відомо кілька популяцій: с. Велике Мешкове Амвросіївського р-ну, на пн. від с. Дмитрівка Шахтарського р-ну Донецької обл., на зх. від с. Боково-Платово Антрацитівського р-ну та с. Новопавлівка Луганської обл. Популяції нечисленні. В окол. с. Дмитрівка у 2004 р. було виявлено 13 особин на площі 25 м^2. В Криму формує окремі невеликі локалітети.

Причини зміни чисельності
Видобування каміння, забудова, рекреація, інтенсивне випасання. Вид є піонером заростання осипів, при появі інших видів зникає.

Умови місцезростання
Сланцеві, кам'янисті та щебенисті осипи, піщані та галечникові пляжі з розрідженим трав'яним покривом. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Терофіт. Однорічна трав'яна рослина 10–60 см заввишки, із стрижневим коренем. Стебло гіллясте, прямостояче. Листки трійчасті, лінійні, цілокраї, світло-зелені (зісподу сизі, залозисті), верхівкові листки зменшені, цілісні, у subsp. *canescens* вузькоеліптичні, густоопушені, у subsp. *donetzica* — еліптичні, менш опушені. Квітки білі або рожеві, зібрані у верхівкові китиці на довгих ніжках у пазухах приквітків. Тичинок 6. Карпофор у subsp. *canescens* 1,5–2,5 мм, у subsp. *donetzica* — 0,6–1,2 мм завдовжки. Плід — одногнізда, стручкоподібна багатонасінна коробочка. Насінини чорні. Цвіте у червні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Карадазькому ПЗ (subsp. *canescens*). Рекомендується виявити нові місцезнаходження виду та взяти їх під охорону, культивувати вид у ботанічних садах. Слід контролювати стан популяцій. Заборонено видобування піску, гальки, каміння, забудову територій, облаштування місць рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Атлас охраняемых растений, 1995; Дубовик, 1964; Дубовик, Ткаченко, 1967; Екофлора України, 2007; Конспект флоры юго-востока Украины, 1985; Остапко, 2001; Флора европейской части СССР, 1979; Цвелев, 1963; ЧКУ, 1996.

Автори: В.М.Остапко, А.В. Єна, О.Г. Мулєнкова, М.М. Перегрим
Фото: В.М. Остапко

ЛІННЕЯ ПІВНІЧНА

Linnaea borealis L.

Родина Жимолостеві — Caprifoliaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Гляціальний реліктовий вид на пд. межі ареалу, представник філогенетично відокремленого роду, що інколи виділяється в окрему родину Linnaeaceae.

Ареал виду та його поширення в Україні
Трапляється у тундровій, лісотундровій, бореальній зонах і в усіх субальпійських поясах Євразії від Шотландії і Скандинавії до Камчатки й Сахаліну. В Україні — Карпати. Окремі локалітети наводилися також для рівнинної частини України у Поліссі та Лісостепу (у тому числі Львівська обл., окол. мм. Києва, Харкова), але ці популяції вже втрачені. Адм. регіон: Ів.

Чисельність та структура популяцій
Єдина популяція, пн.-сх. макросхил г. Пожижевська, висота 1435–1440 м н. р. м. Яремчанський р-н Івано-Франківської обл.; вперше знайдене в 1954 р., займає площу 10,4 м^2, загальна чисельність особин — 13150, серед яких домінують віргінільні вегетативного походження. Генеративного поновлення не виявлено.

Причини зміни чисельності
Зміна освітлення поверхні ґрунту та осушення торфових покладів, які відбулися внаслідок руйнації у 1984 р. сніговою лавиною деревостану *Picea excelsa*, призвели до розпаду популяції на фрагменти та відмирання значної кількості особин.

Умови місцезростання
Зростає у складі синузії *Sphagnum quinquefolium*, підсоюзу *Vaccinio-Piceion*, яка являє собою перехід смерекових лісів до субальпійських стлаників союзу *Pinion mughi*. Ґрунт бурий лісовий. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічний вічнозелений півкущик з лежачими вкоріненими дерев'яніючими стеблами. Листки дрібні, шкірясті, темнозелені, розміщені попарно на стеблі. Генеративний пагін висотою 5–8 см, з двома біло-рожевими квітками, спрямованими в різні боки. Цвіте у липні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується вегетативно і насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Говерлянському заповідному лісництві Карпатського НПП. Необхідно провести лавинопопереджувальні заходи в локалітеті, контролювати стан популяції. Заборонено збирання рослин, гербаризіцію, порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне, протиерозійне, лікарське.

Основні джерела інформації
Козій, 1954; Флора УРСР, 1961; Царик, Малиновський, 1995; ЧКУ, 1996.

Автори: Й.В. Царик, Т.Л. Андрієнко
Фото: І.М. Данилик

ЖИМОЛОСТЬ ГОЛУБА (Ж. СИНЯ)

Lonicera caerulea L.

Родина Жимолостеві — Caprifoliaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемік флори Європи, реліктовий диз'юнктивноареальний вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Гори Європи (Піренеї, Альпи, Балкани, Карпати, гірське пасмо Шумава). Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
Відомо чотири локалітети на г. Петрос (Чорногора) на висоті 1650–1750 м н. р. м.: у верхів'ї струмка Студений (два локалітети), на пд.-сх. схилі в ур. Ступи, на пн.-зх. схилі в окол. с. Кваси. В ур. Ступи після випалювання рослинності в 1995–1996 рр. лишилось лише три кущі. Біля витоку струмку Студений на площі 3 га збереглось 500 особин виду, менше 1% з них припадає на молоді особини віком до 10 років.

Причини зміни чисельності
Випалювання та вирубування деревно-чагарникового криволісся, випасання худоби.

Умови місцезростання
В ялинових лісах (союз *Vaccinio-Piceion*) та в угрупованнях сосни гірської (союз *Pinion mughi*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Розгалужений кущ до 1,3 м заввишки. Гілки з буруватою корою, яка розщеплюється на довгасті смуги, що відслонюються від стовбурця і звисають. Листки довгасто-еліптичні або яйцеподібно-довгасті, 2,5(0,8–4,5) см завдовжки та 1(0,4–3) см завширшки, загострені або тупуваті, біля основи закручені, розсіяноволосисті, молоді — злегка опушені. Квітки на квітконіжках, коротших від віночка. Віночок жовтувато-білий, зовні опушений, 12–15 мм завдовжки. Тичинки виступають з віночка, маточка довша від тичинок. Чашечка маленька, з малопомітними зубцями. Суплідді утворене двома повністю або до середини зрослими ягодами, вкритими спільним покривалом. Цвіте в червні — на початку липня. Розмножується насінням. Плодоношення слабке і не регулярне.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно запровадити суворий режим охорони усіх місцезнаходжень на г. Петрос. Заборонено вирубування криволісся, випасання худоби, випалювання рослинності.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, їстівне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Игошина, 1955; Флора УРСР, 1961.

Автори: В.І. Мельник, В.М. Баточенко
Фото: В.І. Мельник

РОГОВИК БІБЕРШТЕЙНА

Cerastium biebersteinii DC.

Родина Гвоздичні — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Вузький регіональний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Кримські гори. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Загальна чисельність сягає кількох мільйонів особин. В оптимальних умовах (Нікітська яйла) співвідношення прегенеративних і генеративних особин 4:1.

Причини зміни чисельності
Штучне залісення яйл, збирання та викопування рослин на продаж.

Умови місцезростання
Яйлинські та прияйлинські ландшафти, кам'янисті схили Головного пасма Кримських гір з угрупованнями кл. *Festuco-Brometea*, порядку *Festucetalia valesiacae*, союзів *Carici humilis-Androsacion* та *Adonidi-Stipion tirsae*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічний біло-повстисто опушений літньо-зимовозелений напівкущик 10–30 см заввишки. Стебла численні прямостоячі або висхідні, формують куртини. Листки видовжено-ланцетні, до 0,5 см завширшки і 3–5 см завдовжки. Суцвіття розвилина, квіти білі, 2–2,5 см. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому та Карадазькому ПЗ. Заборонено розорювання гірських степів, їх штучне заліснення, заготівлю та продаж рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Національному ботанічному саді ім. М.М. Гришка, Донецькому, Криворізькому ботанічних садах НАН України, Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН та ін.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, ґрунтотвірне, декоративне.

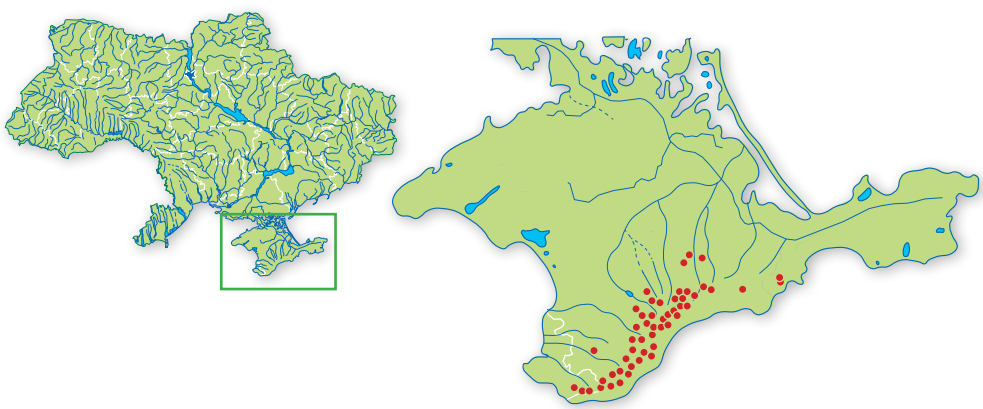

Основні джерела інформації
Голубев, 1996; Екофлора України, 2002; Косых, Голубев, 1983; ЧКУ, 1996.

Автор: А.В. Єна
Фото: А.В. Єна

ГВОЗДИКА БЕСАРАБСЬКА

Dianthus bessarabicus Klokov (*D. polymorphus* M.Bieb. subsp. *bessarabicus* Kleopow; *D. polymorphus* auct. non M.Bieb.)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Локальний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
У нижній течії Дунаю. Адм. регіон: Од.

Чисельність та структура популяцій
Достовірно відомо лише кілька популяцій з околиць мм. Вилкове і Кілії, а також окремих ділянок Жебріянської гряди та поблизу с. Приморське Татарбунарського р-ну Одеської обл. Популяції лінійні або локальні, просторове розміщення особин дифузне, компактно-дифузне. Показники щільності від 1–2, до 5–10(15) особин на 100 м^2. Поновлення популяцій новими генераціями задовільне, вікові спектри повночленні, правосторонні з переважанням генеративних особин.

Причини зміни чисельності
Вузьколокальний характер ареалу. Стенотопність виду і генетична одноманітність популяцій. Скорочення площ відкритих місць зростання через заліснення пісків.

Умови місцезростання
Піщані арени, відкриті горбисті піски, серед світлих заростей верби гостролистої, у розріджених ценозах кл. *Festuceta vaginatae*. Ксерофіт. Облігатний псамофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з 1–3 прямостоячими стеблами 35–70 см заввишки та прямим стрижневим коренем. Прикореневі листки майже нитчасті, з країв пилчасто-шорсткі; стеблові — вузьколінійні, біля основи з'єднані в піхви. Суцвіття головчасте, 2–7-квіткове. Пелюстки квіток яскраво пурпурові з борідкою волосків, вгорі зубчасті. Плід коробочка, майже дорівнює за довжиною чашечці. Цвіте у червні–вересні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням та партикуляцією каудекса.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в Дунайському БЗ («Жебріянська коса»). Необхідно створити заповідні об'єкти в місцях поширення виду, здійснювати моніторинг популяцій, вирощувати в ботанічних садах, зберігати насіння в кріобанку. Заборонено збирання, штучне заліснення місць зростання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Біорізноманітність Дунайського біосферного заповідника,1999; Европейский красный список животных и растений, находящихся под угрозой изчезновения во всемирном масштабе, 1992; Екофлора України, 2002; Федорончук, 2000; Флора Восточной Европы, 2004; Флора УРСР, 1952; ЧКУ, 1996.

Автор: Л.І. Крицька, М.М. Федорончук
Фото: А. Мигаль

ГВОЗДИКА ГРЕНОБЛЬСЬКА (Г. ГРАЦІАНО-ПОЛІТАНСЬКА)

Dianthus gratianopolitanus Vill.
(*D. caesius* Smith)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Зниклий в природі.

Наукове значення
Пограничноареальний вид на пн. та сх. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Субальпійський елемент в Середній Європі та на прилеглих рівнинних територіях. Для України наводився з околиць с. Хрещатик Заставнівського р-ну Чернівецької обл., де зростав на крутому схилі правого берега р. Дністер. Адм. регіон: Чц.

Чисельність та структура популяцій
Неодноразові спроби віднайти вид в природі не дали результатів.

Причини зміни чисельності
Антропогенний вплив: скорочення відкритих площ за рахунок заліснення схилів, вузька стенотопність виду та слабка конкурентоздатність.

Умови місцезростання
В Європі зростає на кам'янистих схилах в ксеротермічних наскельних угрупованнях союзу *Seslerio-Festucion glaucae* (кл. *Festuco-Brometae*) та порядку *Alysso-Sedetalia* (кл. *Sedo-Scleranthetea*). Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина вкрита сизим восковим нальотом, з простим, часто з полеглою основою стеблом, до 20–25 см заввишки і численними неплідними надземними пагонами, що утворюють дернини. Листки вузьколінійні, попарно зрослі в короткі піхви. Суцвіття 2–3–квіткове або квітки поодинокі на верхівці стебла. Квітки п'ятичленні; чашечка циліндрична, до 23 мм завдовжки, з трикутними тупими зубцями; пелюстки темночервоні, на верхівці зазублені. Плід — коробочка. Цвіте у травні–липні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням і партикуляцією каудекса.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Необхідно здійснити репатріацію виду. Заборонено у випадку знаходження виду збирання рослин (гербаризацію), зрівання на букети, порушення екотопів місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2002; Собко, 2005; Федорончук, 2000; ЧКУ, 1996.

Автор: М.М. Федорончук
Фото: О.С. Мандзюк

ГВОЗДИКА БУЗЬКА

Dianthus hypanicus Andrz.

Родина Гвоздичні — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вузьколокальний південно-бузько-інгульський ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пд. відроги Придніпровської височини (межиріччя Пд. Бугу та Інгулу). Адм. регіони: Кд, Мк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції виду здебільшого великі за площею, лінійні або локальні. Максимальна щільність 3,6–5,3 ос./1 м^2 — у розріджених наскельних угрупованнях. Розміщення особин дифузне, компактно-дифузне або контагіозне. Характерні вікові спектри з абсолютним максимумом на зрілих генеративних особинах. Насіннєве поновлення виду задовільне.

Причини зміни чисельності
Незначна конкурентоспроможність сходів, вимогливість до оптимального вологозабезпечення, відсутність вегетативного розмноження, пряме знищення або трансформація типових для виду природних місцезростань внаслідок гідротехнічного будівництва, розробки кар'єрів, випасу та рекреації.

Умови місцезростання
Тріщини гранітних скель, кам'янисто-щебенисті ґрунти, осипища. У розріджених угрупованнях кл. *Asplenietea trichomanis*, *Sedo-Scleranthetea* (порядок *Festuco-Sedetalia*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Каудексовий напівкущик. В зрілому генеративному віці завдяки розвитку значної кількості пагонів (до 120) або інтенсивного їх галуження набуває подушкоподібної форми. Квітконосні пагони 7–30 см завдовжки, безрозеткові. Листкорозміщення навхрест-супротивне. Серединні листки лінійні, лінійно-ланцетні (1,5–4,5 см завдовшки, 0,1–0,3 см заввишки). Суцвіття — монохазії, часто редуковані до однієї квітки. Бічні квітконосні пагони розташовані по одному в кожному вузлі, другий листок вузла як правило стерильний. Забарвлення віночка від блідо- до темнорожевого. Плід — одногнізда багатонасінна циліндрична коробочка 1,1–1,8 см завдовжки, 0,2–0,3 см у діаметрі. Зрілі насінини щитоподібні, дрібнозморшкуваті на поверхні, чорні. Цвіте у червні- вересні. Плодоносить у серпні-жовтні. Розмножується насінням.

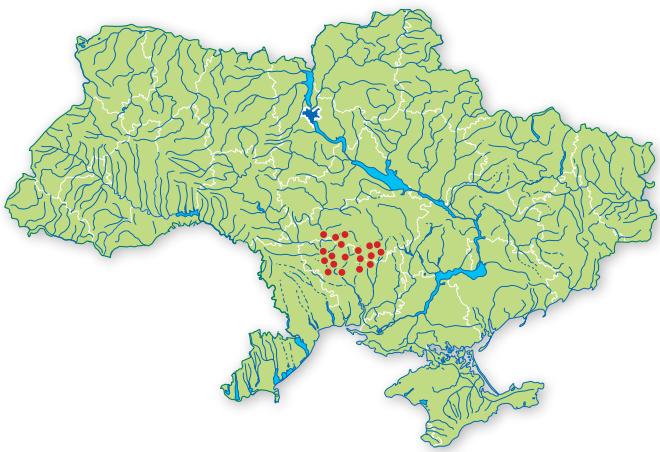

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку, Додатку Бернської конвенції. Охороняється в НПП «Гранітно-степове Побужжя» та на заповідних територіях місцевого значення Миколаївської та Кіровоградської обл. Необхідне проведення оптимізації природно-заповідної мережі з включенням усіх локалітетів виду, культивування рослин з метою отримання насіннєвого матеріалу, моніторинг природних та штучних популяцій. Заборонено збирання рослин, порушення умов зростання, розробку кар'єрів, гідротехнічне будівництво, надмірний випас.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують у ряді ботанічних садів.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Бармак, 2006; Екофлора України, 2002; Прядко, Андрієнко, Крицька, 1999; Собко, 1972, 1993; Флора УРСР, 1952; ЧКУ, 1996; Щербакова, 2008; Щербакова, Крицька, Новосад, 2004.

Автори: В.В. Новосад, Л.І. Крицька, О.Ф. Щербакова, В.Г. Собко, Т.Л. Андрієнко
Фото: В.В. Новосад, Б. Суднік-Войциковська (вставка)

ГВОЗДИКА НЕСПРАВЖНЬОПІЗНЯ

Dianthus pseudoserotinus Błocki (*D. arenarius* L. var. *glaucus* Błocki, *D. arenarius* L. subsp. *pseudoserotinus* (Błocki) Tutin, *D. serotinus* Besser, non Waldst. et Kit. , *D. serotinus* var. *pseudoserotinus* (Błocki) Zapał.)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Волино-подільський ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн. Поділля (Гологоро-Кременецький кряж, Розточчя), прилегла до нього територія Малого Полісся, особливо у сх. частині, де збереглися елементи дюнного ландшафту. Є дані про знахідки виду на Зх. й Центральному Поліссі. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Лв, Тр, Хм.

Чисельність та структура популяцій
Популяції малочисельні, мають малі площі, представлені переважно генеративними особинами. Незважаючи на задовільну насіннєву продуктивність, поновлення відбувається повільно через постійний негативний антропогенний вплив. Погано поновлюється як у ценотично замкнених угрупованнях з домінуванням щільнодернинних злаків, так і у вторинних антропогенно порушених екотопах.

Причини зміни чисельності
Інтенсивне господарське втручання в екосистеми (випас, випалювання). Ареал виду зменшується також унаслідок руйнування екотопів через будівництво кар'єрів, урбанізацію.

Умови місцезростання
Сухі луки, лучні степи, іноді піонерні псамофітні угруповання. Здебільшого в різноманітних угрупованнях кл. *Festuco-Brometea*, *Sedo-Scleranthetea* — дуже рідко; союзу *Arrhenatherion*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна трав'яна рослина 7–30 см заввишки, сиза, утворює густі дернинки з численними неплідними пагонами й плодючими стеблами. Стебла прості або вгорі трохи розгалужені, при основі частково здерев'янілі. Листки лінійні, загострені. Квітки в кількості 1–3 на стеблі. Чашечки з яйцеподібно-ланцетними тупуватими зубцями 3–3,5 мм завдовжки; при основі з (2)4 яйцеподібними приквітковими луски 5–8 мм завдовжки; віночок білий; пелюстки глибше середини тонко розсічені. Насінина зазвичай 2,5 мм завдовжки. Цвіте в липні–серпні; плодоносить у вересні–жовтні. Розмножується насінням та партикуляцією каудексу.

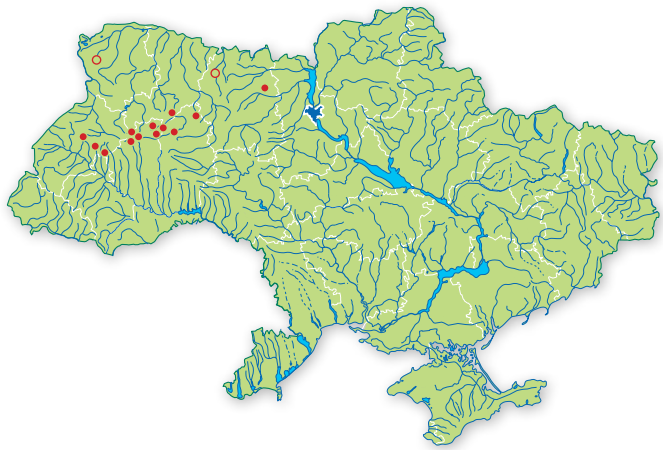

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на території філіалу «Кременецькі гори» ПЗ «Медобори», у ботанічному заказнику місцевого значення «Гора Макітра» (Львівська обл.). Необхідний контроль за станом популяцій та динамікою поновлення виду. Заборонено порушення оселищ, неконтрольований випас і випалювання, заліснення степових схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Кременецькому ботсаду та ботсаду Львівського національного університету ім. І. Франка.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2002; Стойко, Ященко, Кагало та ін., 2004, 2002; Флора УРСР, 1952.

Автор: О.О. Кагало
Фото: О.О. Кагало

ГВОЗДИКА ГАРНА

Dianthus speciosus Rchb. (*D. superbus* L. var. *speciosus* Rchb.; *D. superbus* L. subsp. *speciosus* (Rchb.) Simonk.; *D. superbus* L. subsp. *alpestris* Kablik ex Čelak.)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Рідкісний центральноєвропейський гірський вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Гори Середньої Європи (Зх. та Пд. Карпати, Альпи). В Україні зростає в субальпійській та верхній лісовій смугах Карпат (Чивчини), дуже рідко. Адм. регіон: Iв.

Чисельність та структура популяцій
Більшість популяцій нечисельні, але повночленні і кількість особин в деяких популяціях може досягати 3–4 на 1 м^2.

Причини зміни чисельності
Висока стенотопність виду та заліснення екотопів.

Умови місцезростання
На кам'янистих, гумусних, вологих, нейтральних і помірнокислих ґрунтах. На г. Гнєтєса зростає на гірських луках, які сформувались на щебенистих малопотужних ґрунтах та на відшаруваннях вапнякових порід на крутих схилах пд. та пд.-сх. експозицій у субальпійському і верхньому лісовому поясах в угрупованнях асоціацій *Caricetum paniculatae* та *Festucetum saxatilis* (кл. *Mulgedio-Aconitetea*).

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з прямостоячими плодущими стеблами (1–2), 30–60 см заввишки, численними неплідними гонами та прямим стрижневим коренем. Листки лінійні або лінійно-ланцетні, як і стебла сизуваті. Квітки великі, (1)2–6(8) на стеблині; пелюстки фіолетово-рожеві (інколи білуваті), при основі із зеленою плямою, глибоко торочкувато-багатороздільні. Плід — коробочка. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і партикуляцією каудекса.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Вимагає запровадження регульованого заповідного режиму у місцях зростання виду, контролю за станом популяцій та культивування у ботанічних садах як рідкісної, високодекоративної рослини. Заборонено збирання, гербаризацію рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Флора УРСР, 1952 ; Федорончук, 1998; Екофлора України, 2002; Федорончук, Чорней, 2004; Чопик, 1976; Pawlowski, Walas, 1949; Zapałowicz, 1911.

Автори: М.М. Федорончук, І.І. Чорней
Фото: В.В. Буджак

РОГОВИЦЯ РОГОВИКОВА (ДІХОДОН РОГОВИКОВИЙ)

Dichodon cerastioides ((L.) Rchb. (*Cerastium cerastoides* (L.) Britt.)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Аркто-альпійський вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Циркумпулярний вид. Поширений в горах Європи, Сибіру, Монголії, Гімалаях, Пн. Америці та Гренландії, Індії, Середньої Азії, Ірану, Кавказу, Малої Азії. В Україні у високогір'ї Українських Карпат — на хребтах Чорногора (гг. Шпиці, Бребенескул), Свидовець (г. Близниця) та Мармароські гори (гг. Гропа, Піп Іван). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Відомий з небагатьох, невеликих за площею (іноді кілька десятків або сотні м^2), переважно, ізольованих мікрооселищ, в яких зосереджено від кількох екземплярів до кількох десятків особин.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, пасовищне та рекреаційне навантаження, відсутність екотопів відповідного типу.

Умови місцезростання
Альпійський та субальпійський пояси на висотах 1630–2000 м н. р. м., переважно на вершинах хребтів та на пн. схилах. Вологі скелі та кам'янисті виступи, однак, частіше, в лощинах та депресіях пн. експозицій з тривалим заляганням снігу. Зростає на вологих середньокислих гумусних, часто кам'янистих неглибоких бурих гірських підзолистих ґрунтах на дрібноземі, іноді з домішкою рухляку. Характерний таксон союзу *Salicion herbaceae*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Невелика багаторічна сланка трав'яна рослина, зі здерев'янілим внизу стеблом, формує невеликі дернинки. Квіткових стебел кілька, висхідних, вкорінених, лише вгорі однорядно залозисто опушених, 5–15 см завдовжки. Листки лінійно-ланцетні чи довгасті, сидячі, тупі, неопушені, 6–18 мм завдовжки. Квітки по 1-3 на кінцях стебел, з ланцетними, залозисто опушеними приквітками, 12–18 мм діаметром. Квітконіжки в кілька разів довші за чашечку. Чашолистики тупі, 4–5 мм завдовжки, з трьома жилками, по краю плівчасті. Листочки оцвітини білі, глибоко надрізані, майже вдвічі довші за чашолистики. Коробочка на відігнутій вниз ніжці. Цвіте у липні–серпні. Розмножується насінням і партикуляцією каудексу.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Вид внесений до «Переліку видів судинних рослин, що підлягають особливій охороні на території Закарпатської області». Охороняється в Карпатському БЗ та Карпатському НПП. Необхідний моніторинг сучасного стану популяцій. Заборонено надмірне випасання та організація місць рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2002; Малиновський, 1980; Флора УРСР, 1952; Чопик, 1976; Dostál, 1989; Kliment, Valachovič, 2007.

Автори: Р.Я. Кіш, І.М. Данилик, Ю.Й. Нестерук
Фото: О.О. Кагало

ПУСТЕЛЬНИЦЯ ГОЛОВЧАСТА

Eremogone cephalotes (M. Bieb.) Fenzl
(*Arenaria cephalotes* M. Bieb.)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн. Причорномор'я, Молдова. В Україні — пд. Зх. Лісостепу (р. Ягорлик, коси Одеської обл.), Правобережний Злаковий Степ (межиріччя Дністра та Інгульця). Адм. регіони: Од, Мк, Хс.

Чисельність та структура популяцій
Відомо 13 місць знаходження з незначною (частіше до 10 особин) чисельністю. Популяції локальні з дифузною, рідше компактно-дифузною просторовою структурою. Найбільша популяція площею понад 2000 м^2 — на території ПЗ «Єланецький степ». Щільність популяції — 1–2 або 2–5 особин на 1 м^2, середня чисельність 300–500 особин. Віковий спектр правосторонній з максимумом на зрілих генеративних особинах, повночленний. Спостерігається висока смертність догенеративних особин.

Причини зміни чисельності
Значна ізольованість популяцій, послаблена конкурентна спроможність сходів, біологічне старіння виду. Знищення екотопів виду під впливом господарської діяльності, надмірне випасання та рекреація.

Умови місцезростання
Сухі ділянки плакору з чорноземними ґрунтами, вапнякові кам'янисто-щебенисті, вапняково-лесові і лесові еродовані схили та осипища різного ступеню порушеності (кл. *Festuceto-Brometea*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна стрижнекоренева трав'яна рослина 25–50 см заввишки. Стебло просте, прямостояче, голе. Пагони (1–3) двох типів: численні розеткові вегетативні і напівроземкові квітконосні. Прикореневі і стеблові листки вузьколінійні, 4–21 см завдовжки. Листки у верхній частині пагону поступово переходять в яйцеподібно-шилоподібні шкірясті блідоплівчасті з країв приквітки. Квітки білі, зібрані в густе напівкулясте суцвіття. Плід — круглясто-яйцеподібна коробочка. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням і поділом кореневища.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється в ПЗ «Єланецький степ», РЛП «Тилігульський лиман» (Одеська і Миколаївська обл.). Необхідна ревізія місць зростання, моніторинг популяцій, розширення мережі заповідних територій, введення в культуру. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання, терасування та заліснення схилів, надмірне випасання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, ґрунтозахисне, декоративне.

Основні джерела інформації.
Воронова, 2005; Екофлора України, 2002; Европейский красный список животных и растений..., 1992; Крицкая, Новосад, 2001; Мосякін, 1999; Определитель высших растений Молдавской ССР, 1975; Флора УРСР, 1952; ЧКУ, 1996.

Автори: Л. І. Крицька, В.В. Новосад, С. М.Воронова
Фото: В.В. Новосад

ЛЕЩИЦЯ СКУПЧЕНА

Gypsophila glomerata Pall. ex Adam
(*G. globulosa* Steven ex Boiss., *G. pallasii* Ikonn.)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Евксинсько-понтичний вид на пн. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Балкани, Паннонська провінція, Причорномор'я, Зх Закавказзя, Пн. Кавказ, Крим. В Україні: степова зона та Гірський Крим. Адм. регіони: Дц, Хс, Мк, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Приурочені до крутих берегів рік, гірських масивів (правий берег р. Кринки біля с. Калинове Амвросіївського р-ну Донецької обл., Гірський Крим, степова зона по берегах р. Пд. Буг (м. Вознесеньськ, м. Первомайськ), р. Дніпро поблизу м. Херсон. Популяції локальні, незначні за розміром, в яких рослини ростуть невеликими купками. Біля с. Калинове вид представлений однією популяцією, що нараховує кількасот особин, тому може бути знищена. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Стенотопний, слабкоконкурентний вид, що потребує специфічних умов зростання. Надмірний вплив антропогенного фактора, зривання на букети, заліснення та терасування схилів.

Умови місцезростання
Займає відкриті схили, що добре прогріваються, обриви, останці, кліфи, де зростає на вершинах. Сухі бідні на гумус відшарування мергелів, вапняків зі змитими еродованими ґрунтами (рендзинами). Зростає у фітоценозах з послабленою ценотичною конкуренцією, що відносяться до порядку *Alysso-Sedetalia* кл. *Sedo-Scleranthetea*. Ксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 25–75 см заввишки. Має потужний каудекс зі стрижневою кореневою системою. Стебло (одне або кілька) просте, прямостояче, вгорі розгалужене, напіврозеткове. Листки лінійні або лінійно-ланцетні, 3–10 см завдовжки та 0,5–0,7 см завширшки, товстуваті, загострені. Квітки білі, майже сидячі, зібрані в головчасті суцвіття 12–15 мм діаметром. Приквітки оберненояйцеподібні на верхівці заокруглені, зубчасті. Чашолистки широкодзвоникуваті, на верхівці розсічені на тупі зубці; пелюстки лінійнодовгасті. Плід — куляста коробочка. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

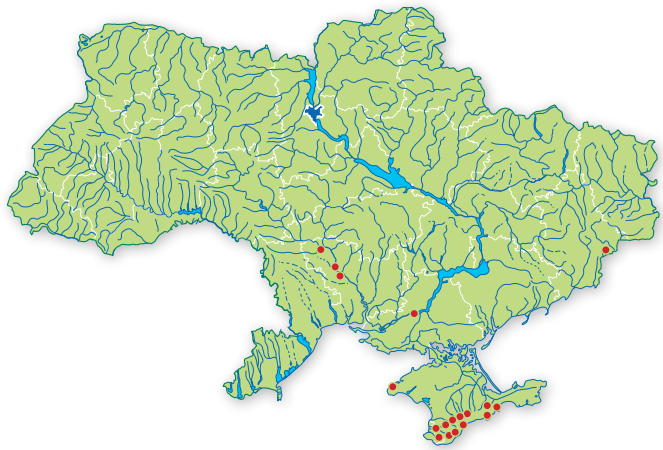

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Ялтинському гірсько-лісовому ПЗ. Необхідні виявлення і картування популяцій, досліджування їх структури, динаміки. Рекомендується створити заказник «Калинове» на правому березі р. Кринки. Заборонено руйнування місць зростання, розробка кар'єрів, заліснення схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2002; Кондратюк, Бурда, 1987; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: А.В. Єна

ЛЕЩИЦЯ ДНІСТРОВСЬКА

Gypsophila thyraica Krasnova
(*G. altissima* auct. non L.)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Подільська ендемічна раса збірного комплексу *G. altissima* s. l.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральна й пд.-сх. частина Подільської височини. Адм. регіони: Тр, Ів, Хм.

Чисельність та структура популяцій
Відомо кілька ізольованих популяцій на Товтровому кряжі й Середньому Придністров'ї. Популяції малі, приурочені до специфічних відслонень сарматських вапняків та гіпсів на вершинах пагорбів на схилах різної експозиції.

Причини зміни чисельності
Інтенсивне рекреаційне навантаження, витоптування, зникає уздовж стежок і поблизу оглядових площадок на вершинах товтр і гребенів каньйону. Руйнування екотопів унаслідок видобутку вапняку.

Умови місцезростання
На карбонатних відшаруваннях у складі петрофітних варіантів угруповань союзів *Artemisio marschalliani-Elytrigion intermediae, Alysso alyssoidis-Sedion albi*, а також оригінальних наскельних ценозів зі співдомінуванням *Gypsophila thyraica* та *Cephalaria uralensis*. Значно рідше трапляється у складі угруповань союзу *Festucion valesiacae*. Ксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна каудексна рослина з товстуватим коренем та вкороченими неплідними пагонами. Стебла в кількості 3–4, прямостоячі, 35–80 см заввишки, до суцвіття голі, у суцвітті розсіяно-залозистоопушені. Листки лінійно-ланцетні, 0,9–6 см завдовжки, загострені, з трьома жилками, товстуваті, по краю дрібнопилчасті. Суцвіття волотисте, приквіткові листочки плівчасті, широкояйцеподібні, на верхівці відтягнуті у вістря, по краю розсіяно залозистоопушені, квітконіжки тонкі. Чашечка вузькодзвоникувата, майже до середини розсічена на яйцеподібні зубчики. Пелюстки широко-лопаткоподібні, загострені, білі. Коробочка куляста, насінини вкриті тупими короткими горбочками. Цвіте в червні–липні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується переважно насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у ПЗ «Медобори», НПП «Подільські Товтри». Збереження популяцій можливе лише в умовах заповідання. Необхідний моніторинг популяцій. Заборонено створення нових кар'єрів, ненормована й неконтрольована рекреації в місцях зростання, руйнування місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Кам'янець-Подільському ботанічному саду.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Екофлора, 2002; Заверуха, 1985; Краснова, 1971; ЧКУ, 1996.

Автори: О.О. Кагало, Н.В. Скібіцька, Л.Г. Любінська
Фото: О.О. Кагало

СОНЦЕНАСІННИК ТАЄМНИЙ

Heliosperma arcanum Zapał.
(*Ixoca arcana* (Zapał.) Ikonn.)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Зниклий.

Наукове значення
Реліктовий ендемічний вид з балканськими флорогенезисними зв'язками.

Ареал виду та його поширення в Україні
Вузький подільський ендемічний вид, відомий лише з місця опису (окол. м. Заліщики, Тернопільська обл., с. Хрещатик, Чернівецька обл.), де зростав на крутому лівому березі р. Дністер. На сьогодні вид зник. Адм. регіони: Тр, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Неодноразові спроби віднайти рослини в природі не дали результатів.

Причини зміни чисельності
Антропогенний вплив: скорочення відкритих площ за рахунок заліснення схилів, вузька стенотопність виду та слабка конкурентоздатність.

Умови місцезростання
Раніше вид зростав на кам'янистих схилах в розколинах вапнякових скель в угрупованнях порядку *Alysso-Sedetalia*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з опушеними численними надземними вегетативними і плодовими пагонами, 14–16 см заввишки. Нижні листки еліптично-лопаткоподібні до 10 мм завдовжки і 3 мм завширшки, стеблові — вузьколінійні, загострені, 20–30 мм завдовжки і 2–2,5 мм завширшки, з країв густо дрібнозарубчасті, голі, внизу війчасті. Квітки нечисленні, на довгих прямих ніжках; пелюстки брудно-білі, на верхівці зазублені. Плід — коробочка. Час цвітіння та плодоношення достеменно невідомий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
У випадку знаходження виду заборонено збирання рослин (гербарізацію), порушення умов місцезростань, заліснення схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2002; Флора УРСР, 1952.

Автор: М.М. Федорончук
Фото: В.П. Гелюта

МІНУАРЦІЯ РІДКОКВІТКОВА

Minuartia pauciflora (Kit. ex Kanitz) Dvořaková
(*M. gerardii* auct. non (Willd.) Hayek;
M. verna auct. non (L.) Hierr;
M. zarecznyi (Zapał.) Klokov)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Рідкісний карпатський ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Карпати (Татри, Сх. Карпати). В Україні зрідка трапляється на Свидовецькому, Мармароському масивах та на Чорногорі. Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
Ізольовані популяції (гг. Близниця, Драгобрат, Скуртул, Герашаска, Нєнєска, Петрос), невеликі за площею, малочисельні. Сучасний стан, вікова структура не вивчені.

Причини зміни чисельності
Найбільше потерпає від випасу худоби і надмірного рекреаційного навантаження.

Умови місцезростання
Росте у субальпійському поясі на вапнякових скелях і вузьких скелястих терасах у складі угруповань порядку *Potentilletalia caulescentis* (кл. *Asplenietea trichomanis*). Трапляється також на осипищах карбонатних порід (порядок *Thlaspietalia rotundifolii*). Карбонатофіл, мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Напівкущик, 5–15 см заввишки з веретеноподібним коренем. Утворює густі дернинки. Стебла численні, з дугоподібної основи підведені, тонкі, вгорі залозисто-волосисті, безрозеткові. Листки дрібні, цілокраї, лінійнощетиноподібні, лінійно-ланцентні, голі. Квіток 1-3, зібрані у верхівкові напівзонтики. Чашолистики яйцеподібно-ланцетні 3–4 мм завдовжки, 1,2–1,8 мм завширшки, гострі або загострені, з трьома випуклими жилками, по краю широкоперетинчасті. Пелюстки білі, яйцеподібно-еліптичні, яйцеподібні або овальні, трохи довші від чашечки (3,4–6 мм завдовжки), тупі. Цвіте у травні–липні. Плід яйцеподібно-конічна коробочка, 4–5,5 мм завдовжки, розкривається 3–4 стулками. Насінини ниркоподібні, з тупуватими горбочками по периферії. Розмножується насінням та партикуляцією каудексу.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно взяти під охорону місцезростання на Свидовці, г. Петрос і Мармароських Альпах, контролювати стан популяцій. Відомості про наявність в межах об'єктів і територій природно-заповідного фонду відсутні. Заборонено збирання рослин, порушення умов їх місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2002; Крічфалушій, Будников, Мигаль, 1999; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; Попов, 1949; Чопик, 1976.

Автори: І.І. Чорней, М.М. Федорончук
Фото: Ю.Й. Кобів

МІНУАРЦІЯ ГОСТРОПЕЛЮСТКОВА

Minuartia oxypetala (Woł.) Kulcz. (*Alsine oxypetala* Woł., *Minuartia verna* (L.) Hier subsp. *oxypetala* (Woł.) Halliday)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Вузьколокальний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Покутсько-Мармароські Карпати. В Україні зростає в Чивчинах. Адм. регіон: Ів.

Чисельність та структура популяцій
Представлені ізольовані локальні популяції (вершини гг. Будичевська, Чивчин, Чивчинаж, Попадя-Лустон, Гнєтєса, Фатія Банулуї) площею до кількох квадратних метрів і чисельністю не більше кількох десятків особин.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда.

Умови місцезростання
Відшарування карбонатних порід, вапняково скелі і осипища в межах верхнього лісового (на межі із субальпійським) поясу. Вид приурочений до угруповань союзу *Cystopteridion* і, зокрема, ендемічної східнокарпатської асоціації *Saxifragetum luteoviridis* та рідкісної у Карпатах асоціації *Festucetum saxatilis* союзу *Festuco saxatilis-Seslerion bielzii* (кл. *Asplenietea trichomanis*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина із дуже розгалуженими, слабо здерев'янілими біля основи, залозисто опушеними стеблами, 5–12 см заввишки, що утворює дерники. Листки лінійно-щетиноподібні, з країв залозисто-війчасті. Квіток на стеблині 1–5, чашолистки яйцеподібно-ланцетні, з трьома жилками; пелюстки коротші за чашолистки, загострені. Коробочка трохи довша за чашечку. Цвіте у травні–липні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Конкретні заходи охорони не розроблялися. Потребує виділення заповідних ділянок у місцях зростання виду та контролю за станом популяцій. Заборонено збирання, заготівлю рослин, порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне, декоративне.

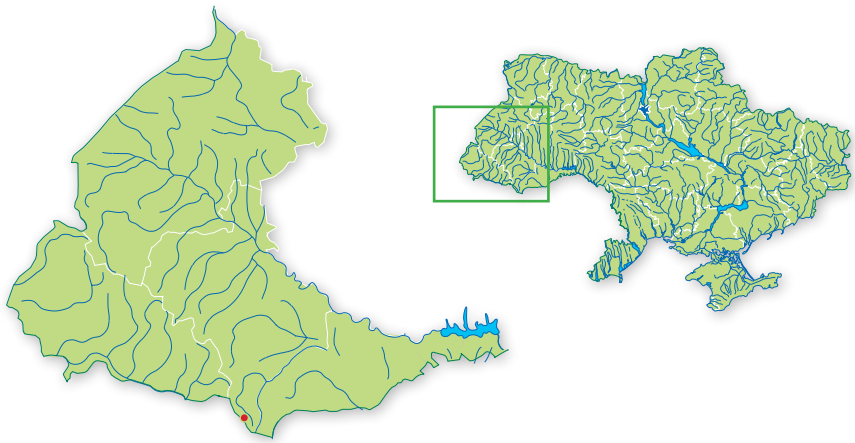

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2002; Pawłowski, 1939; Pawłowski, Walas, 1949; Zapałowicz, 1911.

Автори: М.М. Федорончук, І.І. Чорней
Фото: Ю.Й. Кобів

МЕРИНГІЯ БУЗЬКА

Moehringia hypanica Grynj et Klokov

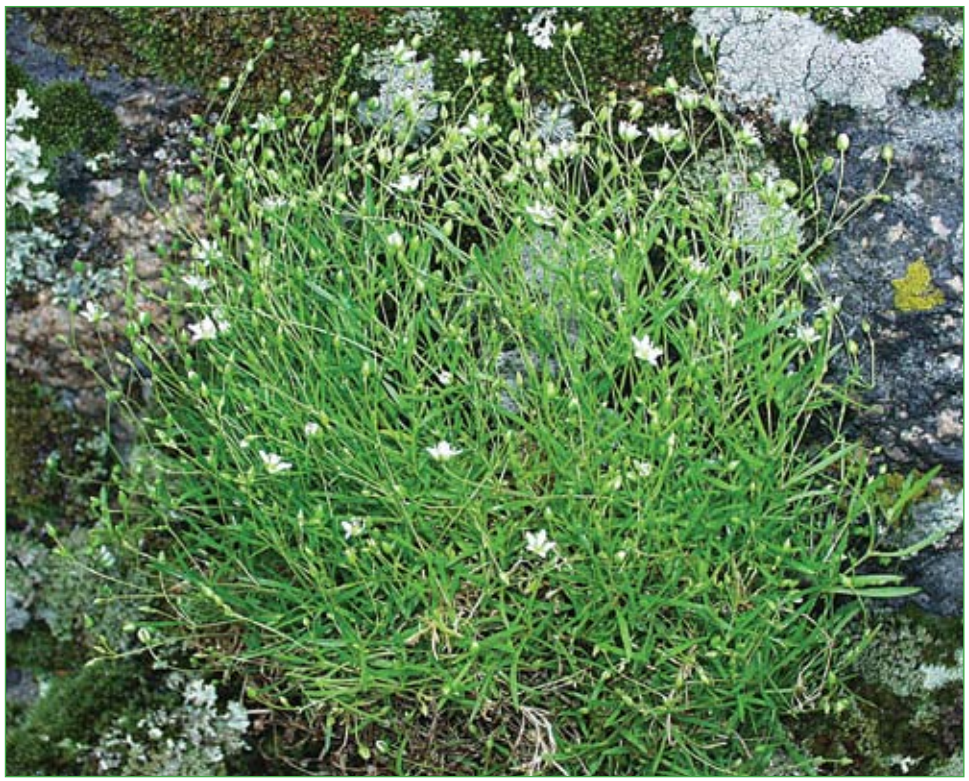

Родина Гвоздичні — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Вузьколокальний пд.-бузький ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пд. відроги Придніпровської височини. Гранітно-степове Побужжя. Відомо п'ять локальних популяцій виду в каньйонах р. Пд. Буг (лівий берег в околицях м. Южноукраїнська, правий — околиці с. Богданівка) та р. Мертвовод (околиці сс. Актове, Петропавлівка та заповідне ур. «Лабіринт»). Адм. регіон: Мк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції дрібні, для них характерна негативна динаміка та незначні показники чисельності особин (від 50 до 300). Особини прегенеративного періоду трапляються дуже рідко. Рослини досить вразливі і чутливо реагують на відхилення від норми градієнтів освітлення, зволоження та температурного режиму. В умовах надмірно посушливих років спостерігається масове відмирання окремих подушок при підвищеній інсоляції. Найбільш вразливими є особини на ранніх етапах онтогенетичного розвитку.

Причини зміни чисельності
Стенотопність виду, ізоляція популяцій, реліктова природа та генетичне старіння виду, ксерофітизація клімату, руйнування екотопів, надмірна рекреація (скелелазіння).

Умови місцезростання
Гранітні прямовисні скелі, карнизи та щілини переважно пн. експозиції, де створюються умови з затінення. Угруповання кл. *Asplenietea trichomanis*. Облігатний петрофіт. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Напівкущик. Коренева система стрижнева. Річні пагони численні, галузисті, 5–15 см завдовжки, утворюють досить щільні тендітні дернинки або подушки 4,5–20 см в діаметрі. Стебла тонкі трав'яні, лежачі або висхідні. Нижня частина стебла дерев'яніє і зберігається кілька років. Листки лопаткоподібно-оберненоланцетні, вузьколінійно-ланцетні, 0,8–1,2 см завдовжки, 0,1–0,2 см завширшки. Суцвіття 3-квіткові або в подвійних дихазіях, які іноді редукуються до поодиноких квіток. Пелюстки білі. Коробочка куляста, 0,25 см в діаметрі. Цвіте в червні–серпні. Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Червоного списку МСОП, Додатку Бернської конвенції. Охороняється в НПП «Гранітно-степове Побужжя», заповідному ур. «Лабіринт» (Миколаївська обл.). Необхідний моніторинг популяцій виду, контроль за зміною показників чисельності особин. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростань виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтотвірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Гринь, Клоков, 1951; Екофлора України, 2002; Собко, 1972, 2005; Флора УРСР, 1952; ЧКУ, 1996; Щербакова, Крицька, Новосад, 2004.

Автори: О.Ф. Щербакова, В.В. Новосад, Л.І. Крицька, В.Г. Собко
Фото: В.В. Новосад

СМІЛКОКВІТКА ЗАВАДСЬКОГО (СМІЛКА ЗАВАДСЬКОГО)

Silenanthe zawadskii (Herbich) Griseb. et Schenk (*Elisanthe zawadskii* (Herbich) Klokov; *Silene zawadskii* Herbich)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемічний вид на пн-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. та Пд. (масив Фагараш) Карпати. В Україні — Чивчини, верхів'я Білого Черемоша (г. Великий Камінь на хребті Чорний Діл та ур. Прелуки на лівому березі потоку Прелучний лівої притоки р. Перкалаб), г. Мокринів Камінь. Адм. регіони: Ів, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Популяції в ур. Прелуки та на горі Великий Камінь повночленні, ценотично стабільні. Перша налічує близько 1 тис. особин, друга — понад 500. Вони розташовані на віддалі, близько 1,5–2 км одна від одної. Популяція на горі Мокринів Камінь ізольована, малочисельна і найбільш вразлива.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда та відсутність екотопів відповідного типу.

Умови місцезростання
Росте на прямовисних вапнякових скелях пд. та пд.-сх. експозиції в межах верхнього лісового поясу (1200–1450 м н. р. м.), на відшаруваннях карбонатних порід. Виступає діагностичним видом ендемічної для Сх. Карпат асоціації *Saxifragetum luteoviridis*. Трапляється у складі рідкісних в Українських Карпатах угруповань асоціацій *Cystopteridetum fragilis* та *Festucetum saxatilis*. Кальцефіл. Субмезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 15–30 см заввишки. Стебла висхідні, напівроземкові, коротко опушені. Листки 10–13 см завдовжки, цілокраї, шкірясті, лопаткоподібноеліптичні, звужені в крилатий черешок, утворюють прикореневу розетку. Квітки білі, зібрані у напівзонтики. Плід — яйцеподібна коробочка 10–12 мм завдовжки на волохатому карпофорі. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження та заходи з охорони.
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється в заказнику загальнодержавного значення «Чорний Діл» (Чернівецька обл.), пам'ятці природи «Каменець» (Івано-Франківська обл.). Необхідно взяти під охорону місцезростання в ур. Прелуки, культивувати в ботанічних садах, контролювати стан популяцій. Заборонено порушення умов місцезростання, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтотвірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2002; Малиновський, Крічфалушій, 2002; ЧКУ, 1996; Чорней, Буджак, 2004.

Автор: І.І. Чорней
Фото: Р.Я. Кіш

СМІЛКА КРЕЙДОВА

Silene cretacea Fisch. ex Spreng.

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Локальний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Понтична провінція: бас. Сів. Донця, Дону, Нижньої Волги. В Україні пд. відроги Середньоруської височини. Адм. регіони: Хр, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Нечисленні популяції з поодиноких особин, рідше з невеликих груп (3–5 генеративних особин на 1 м^2, місцями проективне покриття сягає 10%).

Причини зміни чисельності
Освоєння територій, терасування, заліснення схилів, видобування крейди, випасання, вузькі екологічна та ценотична амплітуди, слабка конкурентна здатність виду.

Умови місцезростання
Сухі, бідні, безгумусні крейдяні відшарування, старі відшарування корінної крейди, при наявності рухливих часток дрібнозему, на відкритих схилах, переважно пн. експозиції, в нижній частині схилів з розрідженим трав'яним покривом (не більше 50%), в угрупованнях кл. *Helianthemo-Thymetea* (порядок *Thymo-Hyssopetalia*). Облігатний кальцепетрофіт; ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна трав'яна рослина 8–15 см заввишки, зі здерев'янілим при основі стеблом, розгалуженим на численні висхідні неплідні та довші, більш-менш прямостоячі плодущі гони. Нижні міжвузля густо коротко опушені, верхні — голі, трохи клейкі. Листки дрібні, лінійні, товстуваті, загострені, з країв шорсткі, часто зігнуті, з укороченими улисненими пагонами у пазухах. Квітки поодинокі або по 2–3 на верхівках пагонів. Пелюстки білуваті, зісподу з рожевим відтінком, з майже до основи дворозділеною пластинкою, яка в 1/5 рази перевищує чашечку. Коробочка довгасто-яйцеподібна, на голому карпофорі. Цвіте у травні–липні, плодоносить у серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється у відділенні «Крейдова флора» Українського степового ПЗ, у ботанічному заказнику «Крейдова рослинність біля села Кірове». Рекомендується створити нові заказники, контролювати стан популяцій, культивувати. Заборонено порушення місць зростання, терасування схилів, розробку кар'єрів та добування крейди.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне, протиерозійне, декоративне.

Основні джерела інформації
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Вініченко, 2007; Донбас заповідний. Науково-інформаційний довідник-атлас, 2003; Екофлора України, 2002; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Остапко, 2001; Прокудин, Тверетинова, Горелова, Ермоленко, Друлева, Комир, 1979; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Ромащенко, Дідух, Соломаха, 1996; Собко, 2005; Федорончук, 1997; Флора УРСР, 1952; ЧКУ, 1996.

Автори: М.М. Федорончук, В.М. Остапко
Фото: Т.С. Вініченко

СМІЛКА БУЗЬКА, ЗОРЯНКА ПІВДЕННОБУЗЬКА

Silene hypanica Klokov (*Atocion hypanicum* (Klokov) Tzvelev)

Родина Гвоздичні — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вузьколокальний південнобузький ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пд. відроги Придніпровської височини в межах Правобережного Степу. В долині р. Пд. Буг. Адм. регіон: Мк.

Чисельність та структура популяцій
Відмічено три популяції: окол. с. Семенівка гирло р. Велика Корабельна, між м. Южноукраїнськ та с. Бузьке, між сс. Богданівка та Виноградний Сад. В останні 5 років не фіксуються популяції в гирлі р. Бакшала та в ур. «Лабіринт» (окол. с. Трикрати), с. Красненьке та по р. Кодимі окол. с. Бобрик (Любашівський р-н Одеської обл.). В окол. с. Петропавлівка (Братський р-н), на гранітних відшаруваннях р. Мертвовод та в окол. смт. Олександрівки Вознесенського р-ну популяції були реінтродуковані. Популяції локальні, незначної площі, з компактно-дифузною структурою. Чисельність популяцій в різні роки коливається залежно від клімату. Щільність становить від 3 до 20 особин на 1 м^2. Простежується тенденція поступового згасання виду.

Причини зміни чисельності
Специфіка гідротермічного режиму впродовж розвитку рослин. Низька конкурентоспроможність проростків і сходів. Швидка втрата схожості насіння, схильність до ураження грибковими хворобами та комахами-шкідниками, вузька спеціалізація до комах-запилювачів. Знищення місцезростань виду, випас та рекреація.

Умови місцезростання
Гранітні відшарування, скелі, кам'янисто-щебенисті ґрунти і осипища. Розріджені угруповання на межі кл. *Asplenietea trichomanis* та *Sedo-Scleranthetea* (порядок *Festuco-Sedetalia*). Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Одно-, дво-, малорічний монокарпік. Квітконосні (1–4) пагони 20–100 см заввишки, напіврозеткові. Нижні листки довгасті (2,5–10 см завдовжки, 0,5–4,3 см завширшки), в середній та верхній частині яйцеподібно-ланцетні, голі, сизуваті. Суцвіття щиткоподібно-головчасте. Віночок яскраво-рожевий. Плід циліндрична, тригнізда, багатонасінна коробочка. Насінини дрібні, округло-ниркоподібні. Цвіте у червні–серпні. Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в НПП «Гранітно-степове Побужжя». Необхідна охорона популяцій, підсів насіння. Заборонено збирання рослин, порушення умов зростання, випасання, рекреація.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України, Сирецькому дендрологічному парку.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2002; Клоков, 1948; Собко, 1972; Собко, Гапоненко, 1996; Флора Восточной Европы, 2004; Флора УРСР, 1952; ЧКУ, 1996; Щербакова, 2007; Щербакова, Крицька, Новосад, 2004.

Автори: В.В. Новосад, О.Ф. Щербакова, Л.І. Крицька, В.Г.Собко
Фото: В.В. Новосад

СМІЛКА ЯЙЛИНСЬКА

Silene jailensis N.I.Rubtzov (*S. caryophylloides* auct. non (Poir.) Otth)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Локальний реліктовий ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пд. макросхил Головного пасма Кримських гір (кліфи у верхів'ях р. Авунда, Гурзуфської яйли, Нікітської яйли та г. Парагельмен). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Зростає окремими куртинами. У 2001 р. загальна кількість їх становила до 470 особин, у т. ч. в авундинській популяції — 18, гурзуфській — 96, нікітській — 281, парагельменській — 71. Співвідношення прегенеративних та генеративних рослин 1:4.

Причини зміни чисельності
Обмеженість екотопів відповідного типу (очевидно, рослина походить з давнього високотного поясу, який зник у четвертинному періоді в результаті руйнування яйлинського гребеню). Катастрофічно низький рівень насіннєвого розмноження. Насіння знищують гусениці (рід *Hadena*). *Locus classicus* практично знищений гербаризаторами (із 33 особин залишилися 4). Існує також загроза з боку альпіністів, які вичищають маршрути від рослин перед змаганнями.

Умови місцезростання
Кліфи з верхньоюрських вапняків з північною орієнтацією (800–1430 м н. р. м.), частково прибровочний край яйли, осипи та колювіальні шлейфи під кліфами. Росте в тріщинах, на поличках, де накопичується ґрунт. Рослинні угруповання належать до порядку *Asplenietalia ruta-murariae* (кл. *Asplenietea trichomanis*), дуже розріджені. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Короткогалузистий напівкущик 10–25 см заввишки з висхідними пагонами. Листки трав'яні, видовжено-ланцетні до лінійних 2–5 см завдовжки, супротивні. Квітки по 1-3 на квітконосі, 2,5–3 см в діаметрі, білі. Плід яйцеподібна жовта коробочка до 1,5 см; карпофор 10–14 мм. Цвіте в червні–липні, плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється в Кримському ПЗ, заказнику місцевого значення «Парагельмен». Заборонено збирання рослин, гербаризацію, порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують в Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне, протиерозійне, декоративне.

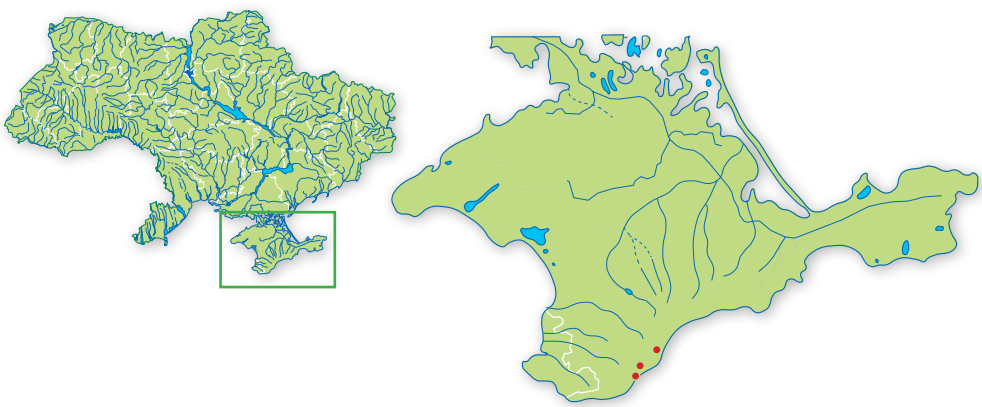

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2002; Ена, Ена, 2001; Никифоров, 2004; Рубцов, 1974; ЧКУ, 1996.

Автори: А.В. Ена, О.В. Ена
Фото: Р.Я. Кіш, С.О. Свірин (вставка)

СМІЛКА ЛИТОВСЬКА

Silene lithuanica Zapał.

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Рідкісна рослина на сх. та пд. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральноєвропейський вид, ареал якого охоплює Польщу, Литву, Білорусь та Україну. В Україні — на Поліссі, переважно Правобережному. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні, нерідко багаточисельні, у вигляді густих куртин, або по декілька десятків екземплярів. Місцями спостерігається тенденція до розширення меж популяції.

Причини зміни чисельності
Зривання рослин, витоптування, заліснення.

Умови місцезростання
Зростає на освітлених ділянках із сухими, бідними, піщаними ґрунтами, часто на просіках та протипожежних смугах в соснових лісах, біля доріг, на галявинах та узліссях, вторинних піщаних відшаруваннях. Угруповання кл. *Koelerio-Corynephoretea*. Ксеромезофіт. Псамофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Терофіт. Однорічна рослина, 20–50 см заввишки. Стебло прямостояче, струнке, вгорі вилчасто-розгалужене. Листки сизі, в нижній частині зближені, найнижчі лопаткоподібні, зібрані в розетку, решта листків ланцетні, на верхівці гострі. Квітки пурпурові, зібрані на кінцях гілок і стебла в щиткоподібні напівзонтики. Плід циліндрична коробочка. Цвіте у липні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в Литві, в Україні — в «Черемському», Рівненському та Поліському ПЗ, Шацькому НПП, в ряді заказників Зх. Полісся. Слід виявити та взяти під охорону місцезростання виду в Київській та Чернігівській обл. Заборонено руйнування місць зростання та збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Іноді висаджують на присадибних ділянках.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне (закріплює піски).

Основні джерела інформації
Орлов, 2005; Федорончук, 1997; Екофлора України, 2002; Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона, 2006; Флора УССР, 1952; Red Data Book of the Baltic Region. Part 1, 1993.

Автори: Т.Л. Андрієнко, О.І. Прядко, М.М. Федорончук
Фото: Я.П. Дідух, В.В. Коніщук (вставка)

СМІЛКА СИТНИКА

Silene sytnikii Krytzka, Novosad et Protopopova (*S. chlorantha* auct. non (Willd.) Ehrh.; *S. frivaldskiana* auct. non Hampe)

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вузьколокальний ендемік з балканськими генезисними зв'язками.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пд. відроги Придніпровської височини в межах підзони різнотравно-типчаково-ковилових степів (Гранітно-степове Побужжя, Інгульсько-Єланецьке межиріччя). Адм. регіон: Мк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні, щільність в середньому 1–2 особини на 1 м^2. Вікові спектри популяцій переважно повночленні.

Причини зміни чисельності
Ізольованість популяцій, низька конкурентоспроможність сходів, вимогливість до оптимального вологозабезпечення на перших етапах розвитку особин, слабке вегетативне розмноження, знищення місцезростань внаслідок розробки кар'єрів та антропогенного навантаження.

Умови місцезростання
Відшарування гранітів, скелі, кам'янисто-щебенисті ґрунти. Входить до складу розріджених петрофітних і петрофітно-степових угруповань кл. *Sedo-Scleranthetea*, в яких ценотична конкуренція послаблена. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Стрижнекоренева трав'яна рослина з підземним потужним здерев'янілим кореневищем. Квітконосні пагони (5–25)30–110 см завдовжки, напіврозеткові. Листки розетки і нижні листки видовженої частини пагонів переважно вузьколанцетні, до основи звужені, сірувато-зелені; середні та верхні листки довгасті, до верхівки звужені. Суцвіття китицеподібне. Віночок вільнопелюстковий зеленкувато-білий. Плід циліндрична коробочка. Насінини дрібні, нерівнобоко-ниркоподібні, стиснуті з боків, горбочкуваті, світло- або темнокоричневі. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в НПП «Гранітно-степове Побужжя». Необхідний моніторинг популяцій, охорона природних місцезростань, культивування в ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання, заліснення та терасування схилів, розробку кар'єрів, обладнання рекреаційних пунктів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2002; Новосад, Крицька, Протопопова, 1996; Новосад, Крицкая, Протопопова, 1996; Щербакова, Крицька, Новосад, 2004; Щербакова, Новосад, Крицька 2008.

Автори: Л.І. Крицька, В.В. Новосад, О.Ф. Щербакова, С.М. Воронова
Фото: В.В. Новосад

СМІЛКА ЗЕЛЕНОКВІТКОВА

Silene viridiflora L.

Родина Гвоздикові — Caryophyllaceae

Природоохоронний сатус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Середземноморсько-панонський вид на пн.-сх. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середземномор'я (південь Франції, Італія, Балканські країни, Молдова, Україна). В Україні зростає в Закарпатті (єдине місцезростання — окол. смт. Великого Березного) та в Гірському Криму. Адм. регіони: Зк, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції малочисельні, представлені поодинокими екземплярами, рідше невеликими групами особин. Структура не досліджена.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда на межі ареалу. Антропогенний вплив: надмірне випасання.

Умови місцезростання
Сухуваті, збіднені на гумус, іноді збагачені карбонатами, нейтральні і слабколужні коричневі та чорноземні ґрунти на межі термофільних дубових лісів, серед чагарників і на узліссях, степах. В угрупованнях кл. *Quercetea pubescenti-petraeae, Rhamno-Prunetea* та *Festuco-Brometea*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 50–120 см заввишки. Стебло прямостояче, знизу волохато опушене, зверху — залозисте. Листки видовжено-еліптичні, 4–7 см завдовжки і 2,5–4 см завширшки. Квітки поодинокі або по 2–3 на кінцях стебел. Чашолистки залозистоопушені, 13–17 мм завдовжки; пелюстки зеленуваті, в 1,5–2 рази перевищують чашечку. Коробочка до 12 мм завдовжки, майже сидяча. Цвіте у червні–липні, плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому і Кримському ПЗ та заказнику загальнодержавного значення «Кубалач». Необхідний контроль за станом популяцій. Заборонено збирання рослин, порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне.

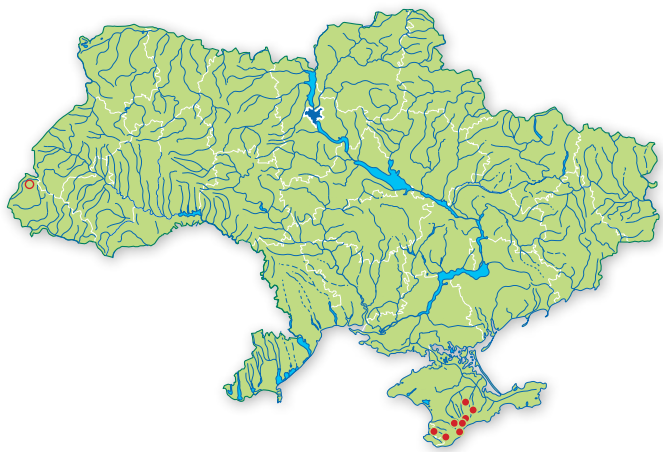

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2002; Каталог редких, исчезающих и уничтожаемых растений флоры Крыма, рекомендуемых для заповедной охраны, 1975; Федорончук, 1997; ЧКУ, 1996.

Автор: М.М. Федорончук
Фото: Я.П. Дідух

БРУСЛИНА КАРЛИКОВА

Euonymus nana M. Bieb.

Родина Бруслинові — Celastraceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний вид з диз'юктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Складається з ексклавів: гори Центральної Азії — Тібет (Китай та Монголія); Пн. Кавказ; Крим; Придніпровська, Подільська та Молдавська височини, плато Сучава. В Україні — Подільська та Придніпровська височини, Гірський Крим. Адм. регіони: Тр, Чц, Хм, Вн, Чк, Кд, Кр.

Чисельність та структура популяцій
В Україні зафіксовано близько 30 локальних популяцій виду, площа яких від 0,3 до 20 га. Середня щільність популяцій 1–5 пагонів на 1 м^2, максимальна — 17 пагонів на м^2. Спостерігається зменшення щільності популяцій та їх повна елімінація.

Причини зміни чисельності
Вирубка лісів, гідромеліорація, витоптування худобою, відсутність насіннєвого розмноження. В окремих місцях вид освоює вторинні порушені екотопи.

Умови місцезростання
У затінених злегка зволожених місцях — тальвегів балок, долин рік та струмків. Типові угруповання кл. *Querco-Fagetea*. Мезофіт, умброфіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Сланкий вічнозелений кущик 10–50 см заввишки. Листки шкірясті, видовженоланцетні. Квітки бурувато-червоні, зібрані по 2–3 у напівзонтики. Коробочки 4-лопатеві, повислі, блідо-жовті або зеленкуваті. Виділяють дві екологічні форми — низькорослу неквітучу, приурочену до затінених місць та високорослу, квітучу і плодоносну, приурочену до освітлених місць. Цвіте в липні, плодоносить у серпні–вересні. Основним способом розмноження є вегетативний.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охорона місцезнаходжень виду, включення до Європейського червоного списку. Охороняється в заказниках загальнодержавного значення «Чорний ліс» (Кіровоградська обл.); «Бритавський», «Урочище Устянська Дача» (Вінницька обл.); «Циківський», «Урочище Совий Яр», «Іванковецький», «Кармалюкова Гора» (Хмельницька обл.). Заборонено заготівлю рослин, порушення умов місцезростання, рубки лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в ботанічних садах (Національному ім. М.М. Гришка, Донецькому НАН України, Нікітському ННЦ — УААН, Кам'янець-Подільському, а також Львівського, Київського, Ужгородського, Чернівецького ун-тів, Українського державного лісотехнічного ун-ту), в дендропарках «Асканія-Нова», «Олександрія», «Софіївка», «Тростянець». В дендропарках «Устимівському» (Полтавська обл.) та «Веселі Боковеньки» (Кіровоградська обл.) сформувались гомеостатичні інтродукційні популяції виду, подібні за структурою до таких природних місцезростань.

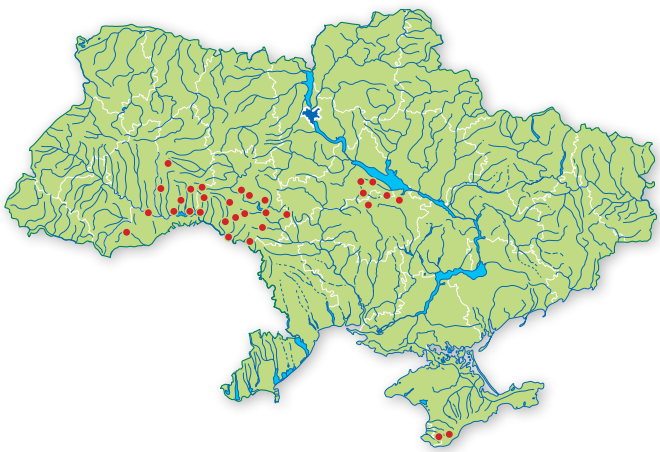

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Голубев, 1991; Дидух, 1988; Клеопов, 1938; Клеопов, Гринь, 1933; Ковальчук, Кльоц, 1984; Курсон, 1987; Мельник, 2000; Мельник, Свистун, 2004; Чорней, Якимчук, 1995; Щепотьев, 1938, 1941.

Автори: В.І. Мельник, Я.П. Дідух
Фото: У.О. Голєва, О.О. Кагало (вставка)

КУРАЙ ТУПОЛИСТИЙ

Salsola mutica C. A. Mey.
(*S. acutifolia* (Bunge) Botsch.)

Родина Лободові — Chenopodiaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний в Україні вид на крайній пн.-зх. межі диз'юнктивного ареалу, представник іранотуранського флористичного комплексу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Південний захід європейської частини Росії (Нижня Волга та Нижній Дон), Зх. Сибір (пд.), Казахстан, Середня Азія. В Україні — окремі локалітети на узбережжях Азовського та Чорного морів. Адм. регіон: Дц, Од, Зп, ?Кр.

Чисельність та структура популяцій
Сучасна чисельність достеменно невідома, але, судячи з наявних гербарних даних та спостережень, дуже низька.

Причини зміни чисельності
Рекреаційне освоєння та забудова приморської смуги, зміни сольового та водного режиму водойм та ґрунтів, можливо також випас худоби.

Умови місцезростання
Мокрі солончаки та солончакові луки по берегах лиманів та солоних озер. Зростає в угрупованнях кл. *Festuco-Puccinellietea* та *Cakiletea maritimae*. Галофіт, мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Терофіт. Однорічна сизувата рослина; стебло прямостояче, від основи розлого розгалужене, до 40-50 см заввишки, голе. Нижні листки супротивні або майже супротивно зближені, верхні чергові, м'ясисті, лінійні, на поперечному зрізі напівциліндричні, на верхівці притуплені або слабо загострені. Квітки звичайно по три (інколи поодинокі, коли бічні квітки не розвиваються) у піхвах вкорочених та здутих при основі приквіткових листків з приквіточками, зібрані у перервані загальні колосоподібні суцвіття. Оцвітина п'ятичленна, її листочки зрослі при основі, на верхівці дрібнозубчасті або війчасті, при плодах утворюють ближче до верхівки товстуваті крилоподібні або горбкуваті придатки червонуватого або зеленого кольору. Насінини 2-2,5 мм у діаметрі. Цвіте у серпні–вересні, плодоносить у вересні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Пошук у природі існуючих популяцій виду, створення ботанічних або комплексних заказників для охорони флористичних комплексів засолених місцезростань, відтворення природних популяцій. Заборонено порушення умов зростання, забудову приморських смуг, організацію місць рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Флора УРСР, 1952; Флора Восточной Европы, 1996; Rilke, 1999.

Автор: С. Л. Мосякін
Фото: О.С. Мандзюк, Т.В. Степаненко

ЧИСТ КРИМСЬКИЙ

Cistus tauricus J.Presl et C.Presl
(*C. creticus* auct. non L., *C. incanus* auct. non L.)

Родина Чистові — Cistaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Реліктовий вид у крайньому пн.-сх. експлаві ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Середземномор'я (Балканський п-ів, Мала Азія, Палестина, Зх. Закавказзя). В Україні — зх. частина Пд. берега Криму від м. Айя до с. Малоріченське. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відомо біля 80 локалітетів що займають загальну площу 160 км², яка швидко скорочується. Майже в половині популяцій переважають прегенеративні та молоді генеративні рослини, у третині — зрілі генеративні, у п'ятій частині — старі генеративні.

Причини зміни чисельності
Рослини раніше були об'єктом промислової заготівлі, тепер знищуються при забудові Пд. берегу Криму. При змиканні крон дерев не відбувається поновлення молодих рослин, тому популяції старіють.

Умови місцезростання
Розріджені, збіднені, переважно перехідні угруповання кл. *Quercetea pubescentis-petraeae*, особливо часто в пухнастодубово-високоялівцевих шибляках, або в серійних чагарникових угрупованнях в нижньому (приморському) поясі рослинності (до 300–400 м н. р. м.). Оптимальні умови для виду складаються на крутих (45°-60°) відкритих еродованих схилах пд. румбів. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Нанофанерофіт. Густо розгалужений кущ 30–70(150) см заввишки. Рослина зимоволітньозелена, опушена густими волосками. Листки від видовженояйцеподібних до еліптичних, зморшкуваті, опушені, супротивні, 1–5 см завдовжки, 1–2 см завширшки. Квітки 4–5 см діаметром, рожеві, поодинокі. Плід — овальна волосиста коробочка до 0,8 см завдовжки. Цвіте у травні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в ПЗ: Ялтинському гірсько-лісовому та «Мис Мартьян», у заказниках загальнодержавного значення «Мис Айя» та «Аю-Даг». Заборонено несанкціоновану заготівлю рослин, порушення умов зростання, забудову та інші види господарського освоєння територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН як декоративну та ефіроолійну рослину. Інколи обмежено культивують у садах та парках Криму.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ефіроолійне, протиерозійне, ґрунтотвірне.

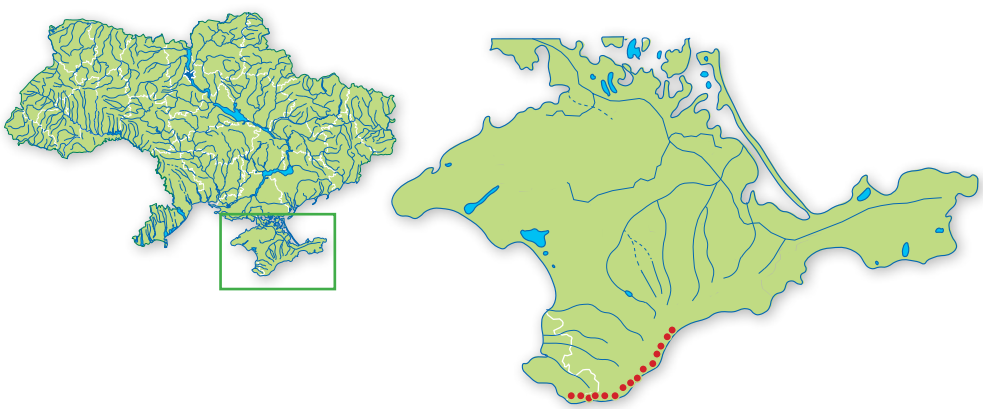

Основні джерела інформації
Голубев, Ена, 1984; Флора и растительность Украины, 1986; ЧКУ, 1996.

Автор: А.В. Єна
Фото: В.П. Ісіков

СОНЯНЧИК ГЛАДКИЙ

Fumanopsis laevis (Cav.) Tzvelev (*Cistus thymifolius* auct. non L.; *Fumana thymifolia* auct. non (L.) Spach ex Webb)

Родина Чистові — Cistaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Середземноморський вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Поширений у Середземномор'ї, Пн. Африці, Малій Азії. В Україні — Пд. берег Криму в околицях смт. Сімеїз (сх. схили г. Кішка і прилегла територія). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Єдина популяція розташована на площі в декілька га окремими невеликими локалітетами. Загальна чисельність майже 50 тис. особин. Вікова структура популяції характеризується наявністю усіх вікових груп, серед яких переважають генеративні рослини. Щільність популяції досягає від 3–4 до 100 генеративних особин на 100 м^2.

Причини зміни чисельності
Знищення місцезростань внаслідок рекреаційного навантаження та господарського освоєння території. Сукцесійні зміни рослинності при відсутності придатних для поселення виду вільних екотопів.

Умови місцезростання
Зростає на щебенисто-глинистих схилах пд. експозицій, зрідка на вапнякових скелях. Ґрунти коричневі карбонатні. Разом з *Cistus tauricus* і *Fumana arabica* утворює ксерофільні й термофільні чагарникові угруповання середземноморського типу (кл. *Cisto-Micromerietea julianae*) або є домінантом напівчагарничкового ярусу в розріджених реліктових високоялівцевих рідколіссях союзу *Jasmino-Juniperion excelsae* (кл. *Quercetea pubescentis-petraea*). Факультативний кальцефіл, ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Напівкущик 8-25 см заввишки. Листки супротивні, лінійні або лінійно-ланцетні, по краях загорнуті донизу, з дрібними прилистками. Квітки жовті, нечисленні, 15–20 мм у діаметрі, зібрані у китицю на верхівці генеративних пагонів. Плід гола кулясто-тригранна коробочка з 4–6 насінинами. Цвіте у квітні–червні, іноді до кінця серпня. Плодоносить у травні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на території комплексної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Гора Кішка». Необхідно контролювати стан популяції та дотримуватися режиму охорони, особливо на абсолютно заповідних ділянках. Рекомендується до ширшого культивування. Заборонено збирання рослин, господарське освоєння територій, організацію пунктів рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

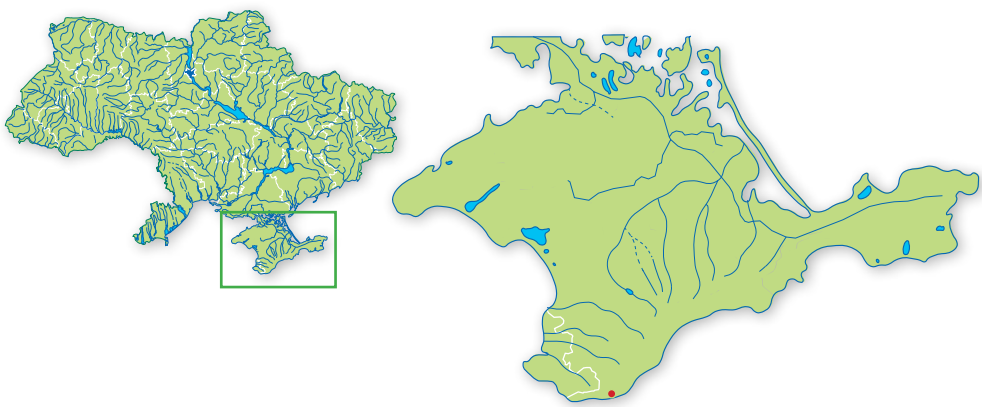

Основні джерела інформації
Голубев, 1996; Голубева, 1984; Рубцов, Купатадзе, 1978; Флора Восточной Европы, 1996; ЧКУ, 1996.

Автор: Л.Е. Рифф
Фото: О.О. Кагало

СОНЦЕЦВІТ СИВИЙ (СОНЯНКА СИВА)

Helianthemum canum (L.) Hornem. s.l. (incl. *H. cretaceum* (Rupr.) Juz., *H. cretophilum* Klok. et Dobrocz.)

Родина Чистові — Cistaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Середземноморсько-середньоєвропейский вид з диз'юнктивним ареалом. Окремі різновиди інколи розглядаються як самостійні види і в межах рівнинної частини України заслуговують на охорону.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пд., Центральна, Сх. Європа. В Україні є три локалітети: Кременецькі гори («Дівочі скелі») (*H. canum* s. str.), береги Сіверського Дінця (*H. cretophilum*), р. Айдар (*H. cretaceum*) та Гірський Крим (звичайними є *H. stevenii, H. creticola* та *H. orientalis*, які не потребують охорони). Адм. регіони: Тр, Хр, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Вид представлений локальними досить віддаленими популяціями. У межах популяцій досягає рівня домінанта. Розмір і межі популяцій чітко визначаються лімітуючими факторами і мають вигляд плям або вузьких (до 5 м завширшки) смуг вздовж обривів.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, послаблена конкурентна здатність. При формуванні потужного ґрунту чи затіненні деревним наметом вид зникає.

Умови місцезростання
Росте на столоподібних вершинах, щільних або рихлих вапнякових породах, чи відшаруваннях у вигляді вузьких (до 3 м) смуг чи на осипах цих вапняків (*H. canum*), на сухих крейдяних відшаруваннях річкових долин, балок (*H. cretophilum* та *H. cretaceum*); остання раса заходить у петрофітні степові фітоценози з домінуванням *Carex humilis*. Угруповання відносяться до кл. *Sedo-Scleranthetea* та кл. *Helianthemo-Thymetea*. Ксерофіт, облігатний карбонатофіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Вічнозелений напівкущик 15–30 см заввишки. Стебло розгалужене, при основі здерев'яніле, лежаче або висхідне. Листки супротивні, ланцетно-овальні, зверху зелені, зісподу сірі або білуваті від густого опушення. Квітки 10–15 мм діаметром, жовті. Суцвіття — рідке грono (китиця) до 10–15 см завдовжки. Квітконіжки 5–20 мм дугоподібно відігнуті від стебла. Чашолистки випрямлені. Плід яйцеподібна короткоопушена коробочка. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у філіалі «Кременецькі гори» ПЗ «Медобори» (*H. canum*), філіалі «Крейдова флора» Українського степового ПЗ, НПП «Святі гори» (*H. cretaceum*). Розробка та дотримання специфічного режиму заповідання. Необхідні картування та моніторинг стану популяцій. Заборонено порушення умов зростання, заліснення схилів, розробка кар'єрів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ценозоформуюче, протиерозійне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Флора УРСР, 1955; Хорология флоры Украины, 1986; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: О.Л. Кузьманенко

ПЛЕТУХА СОЛЬДАНЕЛОВА

Calystegia soldanella (L.) R.Br.
(*Convolvulus soldanella* L.)

Родина Березкові — Convolvulaceae

Природоохоронний статус виду
Зниклий в природі.

Наукове значення
Вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантичне, Середземноморське, Чорноморське та Каспійське узбережжя, а також де-не-де по берегах Пн. та Пд. Америки, Австралії і Нової Зеландії. В Україні вид зник у всіх відомих локалітетах на Пд. березі Криму (від Севастополя до Судака). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Поблизу Нікітського ботанічного саду популяція зникла вже в 1960-ті рр., а в решті локалітетів до 1980-х рр.

Причини зміни чисельності
Наростання рекреаційного навантаження, створення берегозахисних споруджень.

Умови місцезростання
Пляжі з гальки і піску. Угруповання кл. *Cakiletea maritimae*. Псамофіт, галофіт, ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з лежачими пагонами 15–20 см завдовжки. Листки ниркоподібні, до 2–3 см діаметром. Квітки до 5 см діаметром, віночок лійкоподібний, рожевий з білуватими жилками. Приквітки дорівнюють чашолисткам. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у червні–серпні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Червоної книги Чорного моря (1999). У випадку знаходження заборонено збирання рослин, забудова чи освоєння берегових зон.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

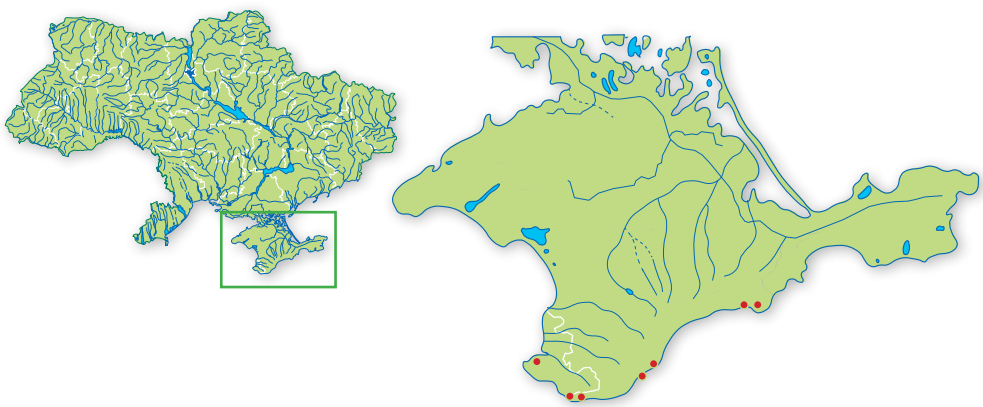

Основні джерела інформації
Вульф, 1966; Ена, 1997; Флора европейской части СССР, 1981; Yena, Filipova, 1999.

Автор: А.В. Єна
Фото: І.І. Мойсієнко

БОРІДНИК ШЕРСТИСТОВОЛОСИСТИЙ

Jovibarba hirta (L.) Opiz (*J. preissiana* (Domin) Omelczuk et Czopik, *J. hirta* (L.) Opiz subsp. *preissiana* (Domin) Soó, *Sempervivum hirtum* L.)

Родина Товстолисті — Crassulaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Карпатський ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Зх., Сх. й Пд. Карпати. В Україні — Мармароські Альпи (г. Піп Іван), Свидовець (гг. Близниця, Герашеска), Чивчин (гг. Чорний Діл, Прелуки). Адм. регіони: Ів, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Популяції невеликі за площею (до 0,5 га), малочисельні (300–400 особин) з піком чисельності на віргінільній стадії.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, що лімітується факторами природного характеру та відсутністю екотопів відповідного типу.

Умови місцезростання
Верхній лісовий та субальпійський пояси. Росте серед відслонень вапнякових порід на полицях, у тріщинах скель, серед щебенистого рухляку, на крутих схилах (20–50°) пд.-сх., пд. та пд.-зх. експозицій. Є компонентом флористичного складу угруповань асоціації *Festucetum saxatilis*. Облігатний кальцефіл, сукулент.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–30 см заввишки з прикореневою розеткою зірчасто-розгорнутих товстих листків. Стебло міцне, відстовбурчено-волосисте, більшменш густо облиснене. Суцвіття багатоквіткове, густе. Пелюстки 15–18 мм завдовжки, зеленкувато-жовті, лінійно-еліптичні, по краях коротко-торочкуваті. Тичинки на третину коротші від пелюсток. Цвіте у липні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на території ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Чорний Діл» та Карпатського БЗ. Необхідно контролювати стан популяцій, культивувати вид у ботанічних садах. Заборонено збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують у ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтотвірне, протиерозійне. Як невибагливу декоративну рослину використовують на альпійських гірках та цвинтарях.

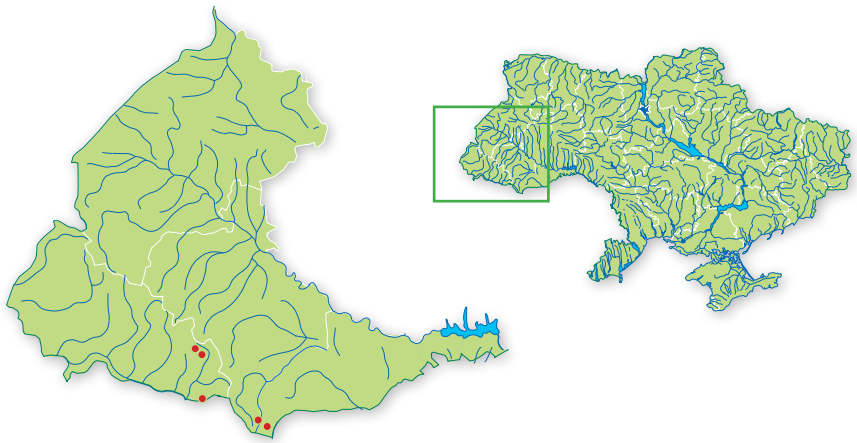

Основні джерела інформації
Малиновский, 1998; Чопик, 1976; Флора Восточной Европы, 2001; Чорней, Буджак, 2003; Чорней, Буджак, Загульський та ін., 1999.

Автор: І.І. Чорней
Фото: П. Косінський

БОРІДНИК ПАРОСТКОВИЙ

Jovibarba sobolifera (Sims.) Opiz

Родина Товстолисті — Crassulaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Бореальний вид на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європейський вид: Пн., Центральна та Сх. (Верхньо-Волзький, Волзько-Камський регіони) Європа. В Україні трапляється на Поліссі (пн. частина). Адм. регіони: Вл, Рв, Кв, Чн, См.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, але з великою кількістю особин, нерідко складаються із декількох локусів. Найбільшою із відомих є популяція у Деснянсько-Старогутському НПП, яка займає декілька гектарів у кількох локусах.

Причини зміни чисельності
Витоптування, викопування особин для культивування.

Умови місцезростання
Зростає в світлих сухих соснових лісах, на піщаних місцях Полісся (союзи *Dicrano-Pinion*, *Koelerion glaucae*). Мезоксероофіт. Сукулент.

Загальна біоморфологічна характеристика
Багаторічна товстолиста рослина з прикореневими розетками, які дають численні паросткові розетки. Прикореневі розетки 2–5 см діаметром, з довгасто-клиноподібними листками, найширшими у верхній третині, розетка зімкнена, майже куляста. Паросткові розетки розкриті, світло-зелені, їх листки яйцеподібні, загострені по краях, війчасті. Стебло товсте, пряме, опушене м'якими залозистими волосками. Стеблові листки широко- або яйцеподібно-ланцетні, по краю довговійчасті. Квітки зібрані в густе верхівкове суцвіття, яке складається із декількох завійок, правильні, шестичленні, залозистоопушені, віночок світло-жовтий або зеленкувато-білий. Плід — багатолистянка. Цвіте в липні та серпні, плодоносить у вересні. Розмножується переважно вегетативно (розетками), а також насінням.

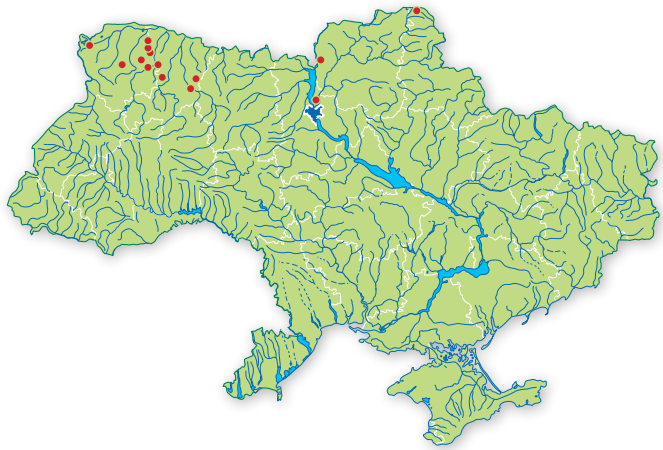

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідні виявлення та охорона нових популяцій виду. Для збереження популяції площею 0,3 га необхідно створити заказник Сосновий Бір біля с. Городок Маневицького району Волинської обл. Охороняється у НПП Деснянсько-Старогутському та «Прип'ять-Стохід», заказнику загальнодержавного значення «Прище» на Рівненщині. Заборонено викопування, порушення місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, місцями вводиться в культуру.

Основні джерела інформації
Андриенко, Шеляг-Сосонко, 1983; Коніщук, 2004; Панченко, 2005.

Автори: Т.Л. Андрієнко, В.В. Коніщук, С.М. Панченко
Фото: О.А. Жигаленко, В.В. Коніщук (вставка)

РОДІОЛА РОЖЕВА

Rhodiola rosea L.

Родина Товстолисті — Crassulaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Циркумполярний аркто-альпійський вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
У горах (Піренеї, Альпи, Карпати, Скандинавські гори, Ісландія, Урал, Алтай, Гімалаї) та арктичній Азії, Пн. Америці. В Україні — зрідка в Карпатах на хребтах Чорногора (гг. Петрос, Говерла, Піп Іван), Свидовець (гг. Близниця-Драгобрат, Герешаска) і в Мармароських горах (гг. Нєнєска, Піп Іван). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Протягом останніх десятиліть чисельність і площа оселищ популяцій різко зменшилися. Структура популяцій порушена, розбалансована. У вікових спектрах переважають пре- і постгенеративні особини. Тривають тенденції негативної динаміки популяцій, їх інсуляризації, зниження життєвості й зменшення внутрішньопопуляційної різноманітності.

Причини зміни чисельності
Антропогенні чинники — викопування та заготівля кореневищ для використання у фітотерапії та для пересадження в альпінарії.

Умови місцезростання
Субальпійський і альпійський пояси (1550–2030 м н. р. м.), на скелях, осипах і кам'янистих стрімких схилах різних експозицій, на свіжих і сирих добре дренованих ділянках, вкритих невисоким травостоєм, що характеризуються пониженою конкуренцією. Трапляється в асоціаціях: *Luzuletum alpinopilosae, Polytricho-Poetum deylii* (кл. *Salicetea herbaceae*) і *Rumici scutati-Rhodioletum roseae*, що належить до кл. *Thlaspietea rotundifolii*. Мезофіт, психрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна безрозеткова дводомна рослина 10–35 см заввишки з компактно-галузистим, м'ясистим кореневищем. Поверхня кореневища гладенька, сірувато-золотистого кольору, вкрита скупченими лускоподібними буруватими листками. Стебла прямостоячі, не розгалужені, з видовженоланцетними або оберненояйцеподібними, гострозубчастими, рідше цілокраїми, почерговими сидячими листками. Суцвіття — складний щиток. Квітки одностатеві, маточкові й тичинкові з характерною редукцією статевих елементів, 4(5)-членні, жовто-зелені й темно-червоні; тичинкові квіти 2 мм, маточкові — 3–4 мм завдовжки. Плід видовжена багатолистянка з короткими носиками. Цвіте у червні–серпні, плодоносить у вересні. Розмножується вегетативно і насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Карпатському НПП і Карпатському БЗ. На Свидовці до заповідної зони необхідно долучити масив г. Герешаска. Заборонено збирання, гербаризацію, заготівлю рослин, порушення умов їх місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують у ботанічних садах, альпінаріях.

Господарське та комерційне значення
Лікувальне («золотий корінь»), декоративне, ґрунтотвірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Дмитрах, 1999; Ловеліус, Стойко, 1990; Царик, Жиляєв, Кияк та ін., 2004; ЧКУ, 1996.

Автори: В.Г. Кияк, Р.І. Дмитрах
Фото: Р.Я. Кіш, П. Косінський (вставка)

ОЧИТОК ЗАСТАРІЛИЙ

Sedum antiquum Omelcz. et Zaverucha
(*S. hispanicum* auct. non L.)

Родина Товстолисті — Crassulaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемічний східнокарпатсько-опільський вид, споріднений з *S. hispanicum* та іншими таксонами (*S. glaucum* Waldst. et Kit., *S. hungaricum* Poir.) цієї групи. Таксономічний статус нез'ясований.

Ареал виду та його поширення в Україні
Карпати: Українські — Мармароський та Угольсько-Широколужанський масиви, й Румунські — Марамуреш, долини рр. Вишеу та Ана), Зх. Поділля (Опілля). Адм. регіони: Ів, Тр, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, у вигляді окремих дрібних локусів, за умови відсутності негативного впливу — стабільні. На Опіллі вид є однорічним ефемером, у Карпатах іноді сходи утворюються восени й зимують.

Причини зміни чисельності
Безпосереднє знищення локалітетів унаслідок освоєння територій: розробки кар'єрів, будівництва, рекреації, випалювання схилів.

Умови місцезростання
Відшарування гіпсів на Опіллі та карбонатів у Карпатах. В угрупованнях асоціації *Festucetum pallentis*, на Поділлі, у Карпатах — у складі угруповань союзів *Potentillion caulescentis*, *Cystopteridion* (кл. *Asplenietea trichomanis*). Петрофіт, кальцефіл; сукулент.

Загальна біоморфологічна характеристика
Терофіт. Рослина одно-, рідше дворічна, 4–10(15) см заввишки, з тонким коренем. Стебла коротко залозисто опушені, майже від основи розгалужені. Листки чергові, сидячі, напівциліндричні, більш-менш залозисто-опушені, зелені, іноді червоніючі, 4–7 мм завдовжки. Суцвіття розгалужене, багатоквіткове, квітки на коротеньких квітконіжках або майже сидячі, шести-, зрідка п'ятичленні; чашолистки при основі з'єднані між собою, довгастотрикутні, розсіяно залозисто-опушені, пелюстки яйцеподібно-ланцетні або видовженояйцеподібні, на верхівці загострені, рожеві або білувато-рожеві, з червоною середньою жилкою. Тичинок 12. Плід — багатолистянка, плодиків шість, зірчасто-розбіжних, яйцеподібно-ланцетних, на поверхні залозисто-опушених, 3–3,5 мм завдовжки; насінини яйцеподібні, буруваті, дуже дрібні. Цвіте у червні–липні, плодоносить у липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється у НПП «Галицький», заказниках «Чортова гора», «Великі Голди» (Івано-Франківська обл.) та Карпатському БЗ. Необхідний моніторинг популяцій, а також створення додаткових резерватів на Опіллі для попередження руйнування екотопів. Заборонено розробку кар'єрів, випасання худоби, випалювання, рекреацію.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Заверуха, 1985; Наконечний, Кагало, 2001; Омельчук-М'якушко, Заверуха, 1978; ЧКУ, 1996.

Автори: О.О. Кагало, О.М. Наконечний, Н.В. Скібіцька
Фото: О.О. Кагало

МОЛОДИЛО МАРМУРОВЕ

Sempervivum marmoreum Griseb.
(*S. schlehanii* Schott)

Родина Товстолисті — Crassulaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний диз'юнктивно поширений вид на межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Карпатсько-балканський вид, що трапляється у горах Центральної і Пд. Європи. В Україні відомий з двох оселищ в Українських Карпатах на г. Кобила у пд. частині Свидовця та в Мармароських горах у долині Білого потоку в окол. с. Ділове (Рахівський р-н, Закарпатська обл.). Адм. регіон: 3к.

Чисельність та структура популяцій
Популяції дуже малочисельні й критично загрожені, представлені лише кількома десятками генеративних особин.

Причини зміни чисельності
Популяціям властива реліктова стратегія, тому вони не витримують конкуренції в процесі поступового заростання лісом і посилення затінення.

Умови місцезростання
На Свидовці оселище розташоване на безлісій вершині конгломератової скелі на пд.-сх. схилі г. Кобила на висоті 1045 м н. р. м. Інтенсивна інсоляція цього кам'янистого відшарування забезпечує ксерофітні умови. Угруповання належить до союзу *Androsacion vandellii*. У долині Білого потоку вид росте в аналогічних умовах на скельних відшаруваннях над долиною. Ксерофіт, петрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна трав'яна сукулентна розеткова рослина, що утворює столони, від яких відходять. розетки 2,5–7,5 см діаметром. Листки 2,5–3 см завдовжки, м'ясисті, цілокраї, обернено-яйцеподібні, гострокінцеві, блискучі, блідо-зелені з червонуватим відтінком. Квітконосні пагони 20–30 см заввишки, розгалужені, опушені, рясно вкриті почерговими листками. Суцвіття цимозне, розлоге, складається з 25–35 квіток 20–25 мм діаметром. Пелюстки рожеві, при основі бордові, у кількості 11–12. Плід — багатолистянка. Насінини 0,8 мм завдовжки. Цвіте в липні, плодоносить у серпні. Розмножується здебільшого вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Спеціальних заходів охорони не проводили. Доцільно провести проріджування деревної та чагарникової рослинності навколо оселищ. Заборонено збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтотвірне, протиерозійне.

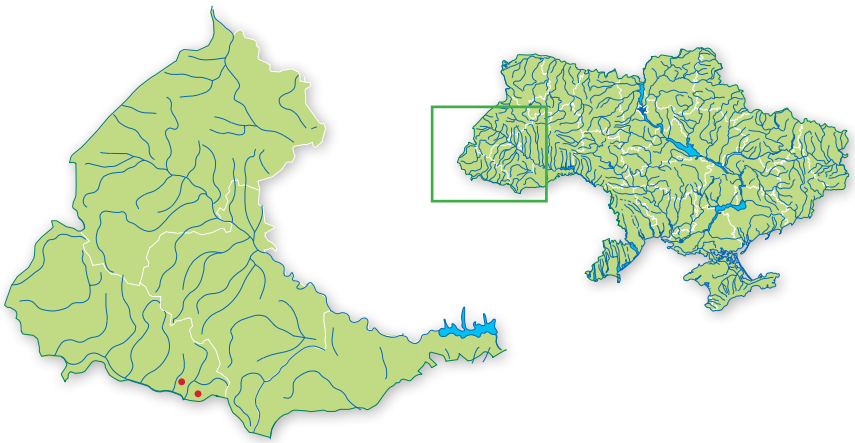

Основні джерела інформації
Шушман, 2008; Buček, 1932; Kobiv, Kish, Gleb, 2007.

Автори: Ю.Й. Кобів, Р.Я. Кіш, В.С. Шушман
Фото: Р.Я. Кіш, Ю.Й. Кобів (вставка)

МОЛОДИЛО ГІРСЬКЕ

Sempervivum montanum L. (incl. *S. montanum* L. subsp. *carpaticum* Wettst. ex Hayek, *S. carpathicum* Wettst. ex Prodan non G.Reuss)

Родина Товстолисті — Crassulaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Диз'юнктивно поширений високогірний вид на межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Південно-середньоєвропейський альпійський вид з ізольованими оселищами в Піренеях, на о. Корсика, в Альпах, Апеннінах і Карпатах. В Україні — у Бескидах (г. Пікуй), на Чорногорі (гг. Менчул, Бребенескул, Піп Іван) і в Мармароських горах (г. Піп Іван Мармароський), а також на Прикарпатті (окол. с. Печеніжин Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.). Ймовірно, у Карпатах поширений окремий підвид — молодило гірське карпатське (subsp. *carpaticum*). Адм. регіони: Лв, Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Більшість популяцій займають незначні площі по 100–300 м^2. Особини утворюють куртини різної щільності, в яких переважають вегетативні розетки. Чисельність генеративних пагонів не перевищує 500. Лише мармароська популяція з г. Піп Іван є численною. Вона налічує кілька тисяч генеративних особин і займає площу понад 1 га.

Причини зміни чисельності
Оскільки наявні популяції розташовані на охоронних територіях, їх стан є стабільним. Натомість, зафіксовано зникнення окремих популяцій у минулому, наприклад на г. Говерла в Чорногорі.

Умови місцезростання
Кам'янисті субстрати, іноді нещільно задерновані лучні ділянки в угрупованнях союзів *Juncion trifidae, Festucion pictae* та порядку *Androsacetalia vandelii*. Більшість оселищ розташована на висоті 1400–1900 м н. р. м. Натомість, нетипова низинна прикарпатська популяція заселяє кам'янистий берег річки на висоті 300 м н. р. м. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна трав'яна розеткова рослина з тонкими повзучими кореневищами. Складається з численних вегетативних і генеративних особин. Зірчасті розетки 1-3 см діаметром утворені м'ясистими, сукулентними, загостреноеліптичними листками. Генеративний пагін 7–18 см заввишки, густоопушений, вкритий супротивно розташованими листками з пурпуровим кінчиком. Квітки (3–10) великі (до 3,5 см діаметром), скупчені на вершині квітконосного пагона. Пелюстки рожево-фіолетові, вузьколанцетні. Плід — багатолистянка, насінини дрібні, 0,6 мм завдовжки. Цвіте в липні–серпні, плодоносить у серпні. Переважає вегетативне розмноження.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Мармароському масиві Карпатського БЗ, Карпатському НПП і ландшафтному заказнику «Пікуй» (Львівська обл.). Заборонено збирання рослин та використання для декоративних оздоблень.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у ботанічних садах: Національному ім. М.М.Гришка НАН України та Львівського національного університету ім. І. Франка.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтотвірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Кобів, 2004; Deyl, 1940; Woioszczak, 1893.

Автор: Ю.Й. Кобів
Фото: О.О. Кагало, Ю.Й. Кобів (вставка)

ГОЛОВАЧКА ДМИТРА

Cephalaria demetrii Bobrov

Родина Черсакові — Dipsacaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Локальний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пд.-сх. частина Гірського Криму. Масиви Сандик-Кая, Ечкі-Даг, Кара-Даг та прилеглі території (Отузька долина, окол. с. Наніково). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Загальна чисельність семи популяцій оцінюється в 700 тис. особин. Щільність сягає 1–5 рослин на 100 м^2. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Випасання, рекреація.

Умови місцезростання
Відкриті сухі кам'янисті схили пд. та пд.-зх. експозицій у середньому поясі. Ґрунти коричневі, слабкорозвинуті, щебенисті, сформовані на елюво-делюції вапняків та вулканічних порід. Розріджені варіанти нагірно-ксерофітних угруповань та петрофітних степів порядку *Alysso-Sedetalia* (кл. *Sedo-Scleranthetea)*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Напівкущик 25–60 см заввишки, з висхідними пагонами. Листки ліроподібно-пірчасторозсічені на ланцетні долі, 10–15 см завдовжки, короткоопушені. Квітки в кошиках 1,5–2 см в діаметрі, сірчано-жовті. Листочки обгортки черепитчасті, яйцеподібні, загострені, сіро-жовтуваті. Плід сім'янка 7 мм завдовжки, 1,5 мм завширшки, ребриста, без зубців на обгортці. Цвіте в серпні–жовтні, плодоносить у вересні-листопаді. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в Карадазькому ПЗ, де проводиться багаторічний моніторинг популяцій. Бажано ввести в культуру. Заборонено збирання рослин, порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

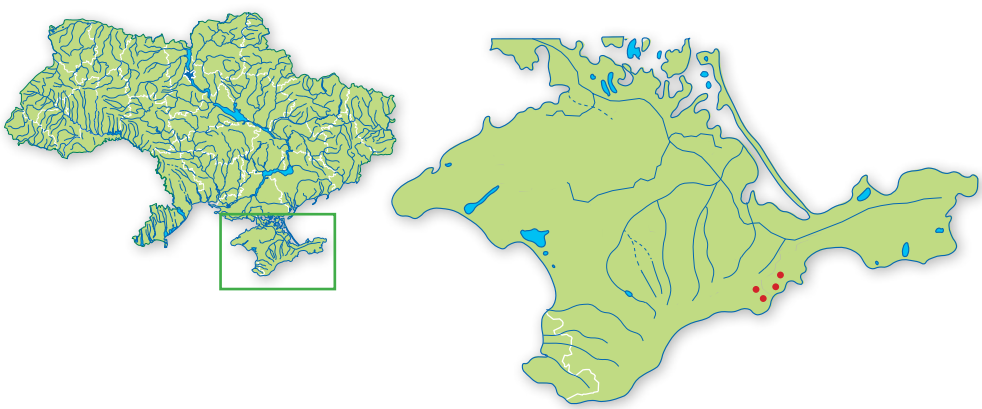

Основні джерела інформації
Ена, 2001; Миронова, Шатко, 2004; Шатко 1979.

Автори: А.В. Єна, Л.П. Миронова
Фото: Л.М. Каменських

ГОЛОВАЧКА ЛИТВИНОВА

Cephalaria litvinovii Bobrov

Родина Черсакові — Dipsacaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Ареал складається з кількох відокремлених локусів в басейнах Сіверського Дінця та Дону: Білгородська, Воронезька, Тамбовська (Росія) і Луганська (Україна) обл. В Україні: в басейні р. Красної, с. Верхня Дуванка Сватівського р-ну. Адм. регіон: Лг.

Чисельність та структура популяцій
Достовірно відома одна популяція, структура якої не досліджена.

Причини зміни чисельності
Природно-історична рідкісність, порушення природних екотопів внаслідок господарського освоєння територій, випасання худоби.

Умови місцезростання
Чагарники, цілинні схили балок. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 2 м заввишки. Стебло одне або кілька, прямостоячі, борозенчасті, у верхній частині супротивно розгалужені. Листки великі, ліроподібно-пірчастороздільні та розсічені, знизу притиснуто-шорстковолосисті, більшість зібрана в основі стебел, вище рідшають і зменшуються. Квітки сірчано-жовті, блискучі, зовні волосисті, зібрані у кулясті головки до 5 см в діаметрі, зовнішні квітки різко відрізняються за довжиною від внутрішніх, досягаючи 2 см. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у вересні–жовтні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Необхідно виявити усі місцезнаходження виду, створити заказники у місцях зростання, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено порушення умов місцезростань виду, випасання худоби, терасування схилів, лісорозведення, збирання, гербаризація.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Донецькому та Національному ім. М.М. Гришка ботанічних садах НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Кондратюк, Бурда, 1981; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Определитель высших растений Украины, 1987; Остапко, 2003; Флора УРСР, 1961; ЧКУ, 1996.

Автор: В.М. Остапко
Фото: В.М. Остапко

КОМОНИЧОК ЗІГНУТИЙ

Succisella inflexa (Kluk) G. Beck

Родина Черсакові — Dipsacaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Середньоєвропейський вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Зростає від пн. частини Італії до Литви, Білорусі, України та Зх. Румунії. Є експлав на сх. березі Чорного моря. В Україні трапляється в Закарпатті, Зх. та Центральному Поліссі. Адм. регіони: Вл, Рв, Лв, Зк, Жт, Кв.

Чисельність та структура популяцій
У Закарпатті популяції численні, але невеликі за розмірами. На Поліссі трапляється рідко, найбільші популяції відмічені в заказнику загальнодержавного значення «Кормин» (Волинська обл.), де вид утворює на торф'янистих луках великі куртини та смуги.

Причини зміни чисельності
Проведення меліоративних робіт, випасання худоби, заліснення лук.

Умови місцезростання
На Поліссі зростає переважно на болотистих луках та окраїнах боліт по берегах річок (угруповання порядків *Scheuchzerietalia palustris, Caricetalia fuscae* та *Molinietalia*). Пов'язаний із торфовими та мулувато-торфовими ґрунтами із pH 6–8. На Закарпатті — на луках та мінералізованих болотах. Гігромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина із висхідним стеблом 40–80 см заввишки, яке вкорінюється у вузлах. Суцвіття головчасте. Віночок чотирилопатевий, фіолетово-рожевий. Внутрішня чашечка плеската, позбавлена остей-щетинок. Плід — сім'янка грушоподібної форми, із 8 досить глибокими боріздками. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у вересні. Розмножується насінням та вегетативно (укоріненням гонів).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Рівненському та «Черемському» ПЗ, НПП «Прип'ять-Стохід,» РЛП «Надслучанський» (Рівненська обл.), ландшафтному заказнику «Кормин» (Волинська обл.), у низці заповідних об'єктів Закарпаття. Заборонено порушення умов місцезростань, проведення меліоративних робіт на прилеглій місцезростання виду територіях.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, ґрунтозахисне.

Основні джерела інформації
Біорізноманіття Цуманської пущі та питання його збереження, 2004; Polska Czerwona Księga roślin, 2001.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: Р.Я. Кіш

АЛЬДРОВАНДА ПУХИРЧАСТА

Aldrovanda vesiculosa L.

Родина Росичкові — Droseraceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Диз'юнктивно поширений вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Голарктичний вид з осередками у субтропічних і тропічних регіонах (Середземномор'я, пд. Атлантичної та Середньої Європи, Кавказ, Середня Азія, Далекий Схід, Японія, Індія, Австралія, Африка). В Україні спорадично трапляється майже по всій рівнинній частині, найбільше місцезнаходжень у пониззі Дунаю та в Поліській частині р. Дніпра. Більшість локалітетів зареєстровано в другій половині XIX — першій половині XX ст. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Лв, Вн, Чк, Дн, Пл, Од, Хс, Зп.

Чисельність та структура популяцій
Характерна різка зміна чисельності у різні роки залежно від середньодобових температур у літні місяці. У роки з холодним дощовим літом популяції можуть знаходитися у латентному стані у вигляді туріонів, у сприятливі роки щільність популяцій досягає 20–30 особин на 1 м^2.

Причини зміни чисельності
Антропогенні: хімічне та біологічне (масовий розвиток в екотопах *Elodea canadensis*) забруднення, засолення води, евтрофікація, меліорація та зарегулювання стоку; природні: реакція на зміну погодних умов під час вегетації.

Умови місцезростання
Мезо-, евтрофні прісноводні малопроточні водойми, що добре прогріваються, з мулисто-торф'янистими донними відкладами. Утворює асоціацію *Aldrovandetum vesiculosae* кл. *Lemnetea*, або поодиноко трапляється в плаваючому ярусі ценозів асоціації *Phragmitetum communis* кл. *Phragmito–Magnocaricetea*. Плейстофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гідрофіт. Вільноплаваюча у поверхневому шарі води багаторічна комахоїдна рослина, що перезимовує у вигляді туріонів на дні водойми. Стебла 5–15 см завдовжки. Листки зібрані в мутовки по 6–9, черешкові, щетинисті, пластинка листка 0,5–0,9 см у діаметрі, з двох часток, що утворюють ловчий апарат. Квітки поодинокі, дрібні (5–8 мм в діаметрі), з білими пелюстками. Плід — одногніздна куляста коробочка. Цвіте в червні–липні, плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням та вегетативно — фрагментами пагонів та туріонами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Дунайському БЗ, Шацькому, «Прип'ять-Стохід» НПП, заказниках загальнодержавного значення «Любче» (Волинська обл.), «Червонобережжя» та «Малоперещепинський» (Полтавська обл.). Потрібно забезпечити відповідні умови гідрорежиму. Заборонено евтрофікацію водойм, порушення гідрологічного режиму, використання рибальських сіток.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове.

Основні джерела інформації
Афанасьев, 1953; Байрак, Стецюк, 2005; Бачурина, Брадіс, 1958; Бойко, Мойсієнко, 2001; Гелюта, Вакаренко, Дубина, 2000; Горбик, Клоков, 1985; Кучерявая, 1985; Макрофиты — индикаторы изменений природной среды, 1993; Мельник, 1972; ЧКУ, 1996.

Автори: Д.В. Дубина, Г.А. Чорна
Фото: О.А. Жигаленко

РОСИЧКА СЕРЕДНЯ

Drosera intermedia Hayne

Родина Росичкові — Droseraceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Комахоїдна рослина на пд.-сх. межі європейської частини ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Охоплює Атлантичну, Центральну та Сх. Європу, Пн. Америку. В Україні трапляється переважно на Правобережному Поліссі, рідше — у Лісостепу. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, Хм, Вн.

Чисельність та структура популяцій
Популяції невеликі за розміром, місцями щільність висока, спостерігається зменшення їх кількості, особливо у Придніпров'ї.

Причини зміни чисельності
Осушення та освоєння боліт.

Умови місцезростання
Обводнені мезотрофні болота, переважно осоково-сфагнові, сосново-березово-сфагнові, що належать до кл. *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*.

Загальна біоморфологічна характеристика
Багаторічна рослина 5–12 см заввишки. Стебло при основі висхідне, колиноподібне. Листки клиноподібно-оберненояйцеподібні, зверху і по краях вкриті залозистими волосками, утворюють прикореневу розетку. Квітки білі, зібрані у суцвіття по 4–10. Плід — грушоподібна борозенчаста коробочка. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Слід виявити вцілілі місцезнаходження виду в Придніпров'ї та Лісостепу і встановити режим охорони. Охороняється в Поліському, Рівненському та Черемському ПЗ, Шацькому НПП, в декількох заказниках та пам'ятках природи Правобережного Полісся. Заборонено збирання рослин, проведення меліоративних робіт, знищення біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умова.
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Лікарське, торфоформуюче.

Основні джерела інформації
Андриенко, 1977, 1982; Заверуха, Андриенко, Протопопова, 2002; Каталог раритетного біорізноманіття заповідників і національних природних парків України, 2002; Орлов, 2005; ЧКУ, 1996.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: О.О. Кагало, О.О. Орлов (вставка)

РОСИЧКА АНГЛІЙСЬКА (Р. ДОВГОЛИСТА)

Drosera anglica Huds. (*D. longifolia* L., nom. rej.)

Родина Росичкові — Droseraceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Комахоїдна рослина, вид на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн. частина Євразії та Пн. Америки. В Україні трапляється на Поліссі, в Розточчі, Лісостепу, переважно Лівобережному. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, Лв, Тр, Хм, Чк, Хр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції невеликі за розміром, формують іноді досить густі куртини. Багато популяцій, насамперед в Придніпров'ї та Лісостепу, представлених у гербарних зборах, нині втрачені.

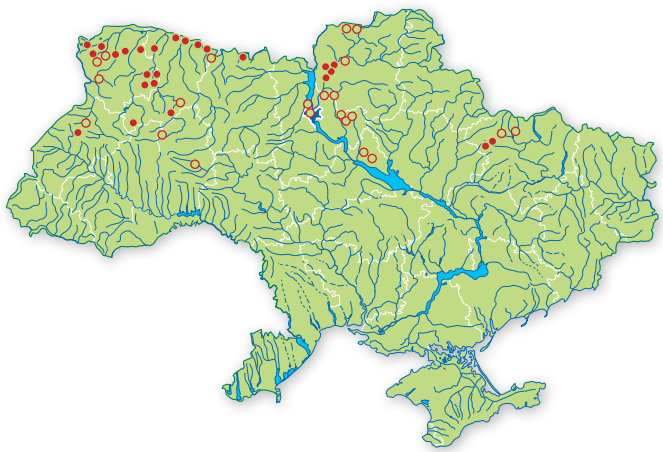

Причини зміни чисельності
Осушення та освоєння боліт, видобуток торфу, заліснення, вузька екологічна амплітуда виду.

Умови місцезростання
Обводнені мезотрофні, рідше мезоевтрофні болота з pH 4–5, малозольним торфом із ступенем розкладу 10–20%. Вид виступає в угрупованнях як асектатор. Зростає в угрупованнях кл. *Scheichzerio-Caricetea nigrae*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна комахоїдна рослина 10–25 см заввишки. Стебло прямостояче. Листки лінійно-клиноподібні, 15–40 мм завдовжки, зверху вкриті залозистими волосками, утворюють прикореневу розетку. Квітки білі, зібрані у китицю. Плід — яйцеподібна одногніздна коробочка. Цвіте у липні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідні пошуки вцілілих місцезнаходжень у Придніпров'ї та Лісостепу та встановлення на них режиму охорони. Охороняється в Рівненському та Черемському ПЗ, Шацькому НПП, в декількох заказниках Правобережного Полісся. Заборонено меліоративні роботи, осушування боліт, розробка торфовищ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Лікарське.

Основні джерела інформації
Андриенко, 1982; Заверуха, Андриенко, Протопопова, 1983; Каталог раритетного біорізн. заповід. і націон. природ. парків України, 2002; Орлов, 2005; ЧКУ, 1996: Cheek, 1998, 2001.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: В.П. Гелюта

РУСЛИЦЯ УГОРСЬКА

Elatine hungarica Moesz

Родина Руслицеві — Elatinaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вид в екстремальних умовах на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Панонсько-понтично-зх.сибірський вид. В Україні — в пониззі р. Пд. Бугу та Дніпра. Існують також вказівки для Криму та Закарпаття, не підтверджені гербарними зразками. Адм. регіони: Мк, Хс.

Чисельність та структура популяцій
Відомо кілька популяцій: в окол. с. Чорнобаївка (Гусаківка) Херсонського р-ну, між с. Кисилівкою та ст. Копані Білозерського р-ну, поди «Чорна лощина» біля смт. Білозерки, в окол. с. Іванівка Бериславського р-ну Херсонської обл., та Дніпровсько-Молочанській (БЗ «Асканія-Нова»). Чисельність корелює зі ступенем обводненості поду. При затопленні Великого Чапельського поду з'являється масово по краю водного дзеркала.

Причини зміни чисельності
Розорювання водозбірного басейну подів, забруднення хімічними речовинами.

Умови місцезростання
Днища степових подів. Ґрунти глейосолоді. Рослина приурочена до лучно-болотних та болотних угруповань кл. *Isoëto-Nanjuncetea*. Гігрофіт, галофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Терофіт. Однорічна рослина, ефемер. Коренева система придаткова. Пагони сланкі, 2–6 см завдовжки. Листки 4–6 мм завдовжки, черешкові, ланцетні з тупою верхівкою. Квітки поодинокі в пазухах листків, на ніжках 2–5 мм завдовжки, що дорівнюють половині листка або всій його довжині; верхні квітки на коротких ніжках або майже сидячі. Чашечка 4-роздільна, залишається при плодах. Коробочка сплюснуто-куляста, 4-гнізда, багатонасінна. Цвіте і плодоносить у червні–серпні. Гідрохор. Розмножується вегетативно (частинами пагона з придатковими коренями).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у БЗ «Асканія-Нова». Потрібні моніторинг стану популяцій та організація оптимального природокористування у подах та прилеглих ландшафтах. Заборонено осушення та забруднення екотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Фітомеліоративне.

Основні джерела інформації
Веденьков, 1998; Кузьмичов, 1992; Макрофиты, 1993; Флора УРСР, 1955.

Автор: І.І. Мойсієнко
Фото: Л.М. Борсукевич

СУНИЧНИК ДРІБНОПЛОДИЙ

Arbutus andrachne L.

Родина Вересові — Ericaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Реліктовий середземноморський вид на пн. межі ареалу. Єдине вічнозелене листяне дерево в Україні.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Середземномор'я (Греція, Сирія, Палестина), Мала Азія, Зх. Закавказзя. В Україні: Зх. частина Пд. берегу Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Спорадично — від Зх. Чорноморського узбережжя Криму (мис Айя, Батилиман) до г. Кастель, де зростає у вигляді окремих локалітетів, в межах яких відновлюється задовільно. Найбільшими локалітетами є мис Айя — Батилиман (111 дорослих особин та 52 підросту на 1 га), мис Мартьян (відповідно 136 та 55), г. Кастель (80 та 72).

Причини зміни чисельності
Рекреаційне навантаження, будівництво, терасування схилів, пошкодження стовбурів, специфіка кліматичних умов (весняні заморозки та різкі зниження температури взимку), слабка конкурентна здатність виду.

Умови місцезростання
Пд. добре інсольовані приморські схили крутизною 10–80°, розщелини обривистих, важкодоступних місць від узбережжя до 400 м н. р. м. Заселює тріщини, вапнякові скелі. Ґрунти сухі, щебенисто-кам'янисті погано розвинені коричневі. Формує світлі рідколісся разом з *Juniperus excelsa* та *Quercus pubescens*, де виступає співдомінантом деревного ярусу. Реліктові угруповання відносяться до кл. *Quercetea pubescenti-petraeae* (асоціація *Cisto-Arbutetum andrachnis*). В сухих пухнастодубових лісах зростає поодинці. Карбонатофіл, склероксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Фанерофіт. Вічнозелене листяне дерево 5–10 м заввишки з викривленим розгалуженим стовбуром і зігнутими гілками. Кора гладенька, опадає щороку, яскраво-червона, влітку злущується, відкриваючи молоду зелену кору, яка поступово (до зими) стає червоною і втрачає цю властивість. Деревина біла, тверда, щільна. Листки яйцеподібні, овальні (або еліптично-видовжені), блискучі, шкірясті, тримаються протягом 3–5 років, опадають влітку. Оцвітина жовтувато- або зеленкувато-біла, квітки зібрані у верхівкову волоть. Плід ягодоподібний червонувато-оранжевий, сітчасто-зморшкуватий з численними дрібними насінинами. Цвіте у квітні–травні. Плодоносить у жовтні–січні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в ПЗ Ялтинському гірсько-лісовому та «Мис Мартьян», заказнику «Мис Айя». Необхідне вивчення структури та динаміки стану популяцій, причини та тенденції їх змін. Заборонено порушення місць зростання, рубки лісів, залісення, підсадку інтродукованих видів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують у парках Пд. берега Криму, за межами ареалу фактично не інтродукується.

Господарське та комерційне значення
Лісоформуюче, протиерозійне, ґрунтотвірне, декоративне, медоносне.

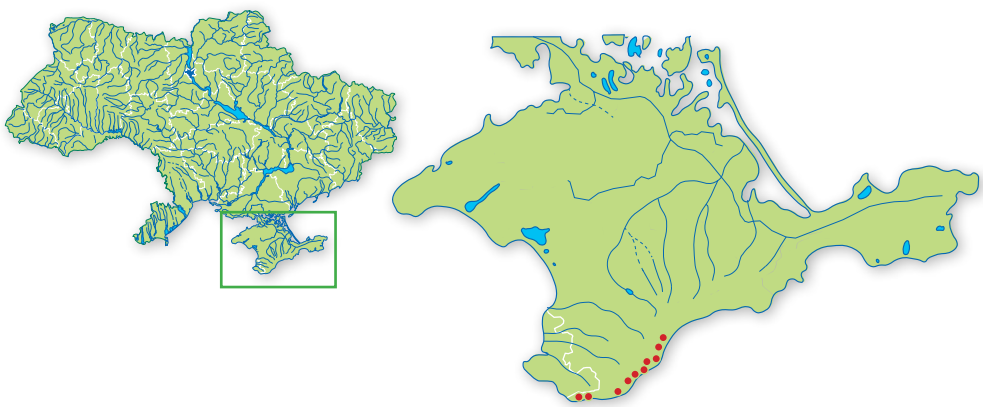

Основні джерела інформації
Голубева, 1982; Ена, 1986; Определитель высших растений Крыма, 1972; Флора Крыма, 1957; Чопик, 1978; ЧКУ, 1996; Шеляг-Сосонко, Дидух, 1980; Шеляг-Сосонко, Дидух, 1985.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: В.П. Гелюта, В.П. Ісіков (вставка)

ХАМЕДАФНА ЧАШЕЧКОВА (ТОРФЯНИЦЯ ЧАШЕЧКОВА)

Chamaedaphne calyculata (L.) Moench
(*Andromeda calyculata* L.,
Lyonia calyculata (L.) Rchb.)

Родина Вересові — Ericaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний вид на пд. межі поширення, гляціальний (плейстоценовий) релікт з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Диз'юнктивно поширений у бореальній частині Євразії до пд.-сх. Китаю та Пн. Японії. В Україні трапляється на Правобережному Поліссі. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, найбільші площею 0,5–1 га, щільні.

Причини зміни чисельності
Осушення та освоєння боліт та прилеглих територій. Чутливість до екологічних змін на пд. межі поширення.

Умови місцезростання
Лісові та рідколісні, досить обводнені оліготрофні та мезотрофні болота з розрідженою сосною, іноді в угрупованнях з *Ledum palustre* (pH 4,5–5), де домінує або співдомінує в трав'яно-чагарничковому ярусі. Угруповання належать до асоціацій *Sphagnetum magellanici* (кл. *Oxycocco-Sphagnetea*) та *Vaccinio uliginosi-Pinetum* (кл. *Vaccinio-Piceetea*) і знаходяться на межі ареалу. Мезогігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Кущик 15–60 см заввишки. Стебло прямостояче, розгалужене, молоді пагони вкриті лусочками. Листки ланцетні або видовжено-еліптичні, по краях дрібнозубчасті, зимують. Квітки зібрані в однобічну пазушну китицю, звисаючі на коротких ніжках, віночок білий. Плід — багатонасінна коробочка. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням і вегетативно (розростанням куртин).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно виявляти нові локалітети виду та взяти їх під охорону, а також здійснювати моніторинг наявних місцезнаходжень. Вид наводиться для території Рівненського ПЗ (Білоозерська ділянка), але ці дані останнім часом не підтверджені. Охороняється в заказниках загальнодержавного значення «Вутвицький» та «Сварицевицький». Заборонено збирання та заготівлю рослин, порушення умов місцезростання, особливо проведення меліоративних робіт.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтозахисне, торфоформуюче.

Основні джерела інформації
Андриенко, 1982; Андрієнко, Винаєв, 1978; ЧКУ, 1996.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: Я.П. Дідух

НАСКЕЛЬНИЦЯ ЛЕЖАЧА

Loiseleuria procumbens (L.) Desv.
(*Azalea procumbens* L.,
Chamaecistus procumbens (L.) Kuntze)

Родина Вересові — Ericaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Реліктовий аркто-альпійський вид в ізольованому локалітеті.

Ареал виду та його поширення в Україні
Поширений в Арктиці, горах Скандинавії та Середньої Європи (ізольовані локалітети від Піренеїв до Сх. Карпат), у горах Центральної Азії, Далекого Сходу, Японії, Пн. Америки до 70° п.ш. В Україні на невеликих площах у верхній частині субальпійського та в альпійському поясах Чорногори. Є вказівки про знаходження на Свидовці та в Мармароських Альпах. Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Локальні популяції складаються з клонів площею до 1–1,5 м^2. На деяких невеликих ділянках утворює суцільний подушкоподібний килим. В останні 20 років спостерігається зменшення таких фрагментів через антропогенний вплив.

Причини зміни чисельності
Депресивний стан ізольованих популяцій. Неконтрольована рекреація, механічне пошкодження й знищення рослин.

Умови місцезростання
Сухі, кам'янисті полонини в альпійському та субальпійському поясі, відшарування, кам'яні розсипища. На кислих гірсько-лучних альпійських оторфованих ґрунтах та ініціальних ґрунтах відслонень на висотах понад 1600 м н. р. м. Характерний вид угруповань союзів *Loiseleurio-Vaccinion* та *Cetrario-Loiseleurion*, трапляється в угрупованнях порядку *Caricetalia curvulae*. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Сланкий, розгалужений, густо улиснений кущик, 10–35 см заввишки. Листки супротивні, з вузько-еліптичними пластинками, на коротких, зверху жолобчастих черешках, цілокраї, із загнутими вниз краями, зверху блискучі, темно-зелені, знизу білуваті від густої повсті, з широкою середньою жилкою, товсті, шкірясті, зимовозелені. Квітки зібрані по 2–5 в зонтикоподібні китиці на кінцях гілок. Частки чашечки яйцеподібно-ланцетоподібні, гострувати, червонуваті, як і квітконіжки. Віночок 4–5 мм завдовжки, удвічі довший за чашечку, від третини до половини надрізаний на яйцеподібні, гострувати частки, рожевий або білий. Коробочка еліптична. Цвіте в червні–серпні, насіння розсівається у травні–липні наступного року. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Карпатському БЗ, Карпатському НПП. Необхідний моніторинг популяцій, пошуки виду на Свидовці та в Мармароських Альпах. Оптимальним для збереження є режим абсолютної заповідності. Заборонено порушення умов існування та збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне, ґрунтотвірне, медоносне.

Основні джерела інформації
Флора УРСР, 1957; Červená kniha, 1999; Sanda, Claudia, Biță-Nicolae, Barabaș, 2003.

Автори: Н.М. Сичак, О.О. Кагало
Фото: І.М. Данилик, О.О. Кагало (вставка)

ЖУРАВЛИНА ДРІБНОПЛОДА

Oxycoccus microcarpus Turcz. ex Rupr. (*O. quadripetalus* Gilib. subsp. *microcarpus* (Turcz. ex Rupr.) Braun-Blanq., *O. palustris* Pers. subsp. *microcarpus* (Turcz. ex Rupr.) Nyman, *Vaccinium microcarpum* (Turcz. ex Rupr.) Schmalh., *V. oxycoccus* L. subsp. *microcarpum* (Turcz. ex Rupr.) Hook., *V. oxycoccus* L. var. *microcarpum* (Turcz. ex Rupr.) Klinge)

Родина Брусничні — Ericaceae s.l. (Vacciniaceae s. str.)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Гляціальний (плейстоценовий) релікт з диз'юнктивним ареалом на його пд. межі.

Ареал виду та його поширення в Україні
Бореальна частина Євразії (Скандинавський п-ів, Сх. Європа, Зх. та Сх. Сибір, Далекий Схід, Корея). В Україні — Правобережне Полісся, Карпати. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Лв, Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, часто фрагментовані, оскільки рослини займають верхівки мохових горбів.

Причини зміни чисельності
Осушення та освоєння боліт і прилеглих територій, вузька екологічна амплітуда виду, пожежі у посушливі періоди.

Умови місцезростання
Зростає на болотах високого ступеня розвитку, нерідко із диференціацією на мохові горби та зниження, у рідколісних (із сосною або ялиною) пухівково-чагарничково-сфагнових ценозах союзу *Sphagnion magellanici* (*Oxycocco-Sphagnetea*), *Pino-Ledion* (*Vaccinio-Piceetea*). У Карпатах — на улоговинних оліготрофних болотах до висоти 1800 м н. р. м. Зростає в екотопах із верховим малорозкладеним (5–15%) пухівково-сфагновим та деревно-пухівково-сфагновим торфом з pH 4,1–4,8. Мезогігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Сланкий вічнозелений кущик з пагонами 10–30 см завдовжки, до 5 см заввишки. Стебло лежаче, тонке, ниткоподібне, розгалужене. Листки дрібні 3–6 мм завдовжки, зверху темнозелені, знизу повстисті. Квітки рожеві, поодинокі, на голих квітконіжках. Плід — куляста темно-червона ягода 0,5–0,7 см діаметром. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується вегетативно і насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Поліському, Рівненському ПЗ, Карпатському, Шацькому, «Ґорґани», «Синевир» НПП та в деяких заказниках Правобережного Полісся. Необхідний контроль за станом популяцій. Заборонено заготівлю рослин, порушення місць зростання, осушення боліт, меліорацію, витоптування.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Харчове, кормове для тварин, торфоформуюче.

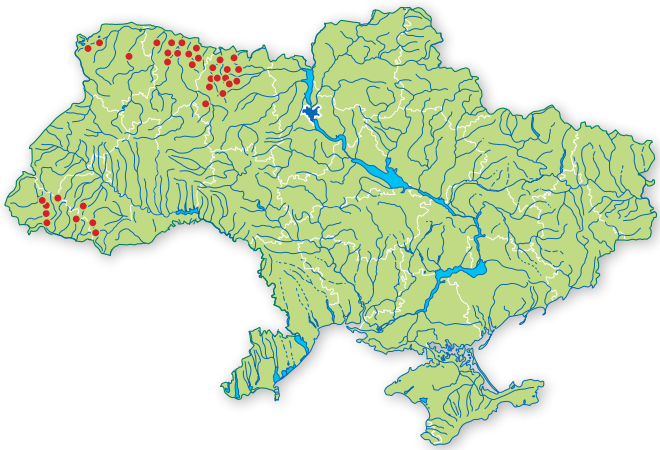

Основні джерела інформації
Андриенко, 1982; Андриенко, Попович, Шеляг-Сосонко, 1986; Григора, 1984; Орлов, 2005; ЧКУ, 1996.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: В.В. Буджак, Я.П. Дідух (вставка)

РОДОДЕНДРОН СХІДНОКАРПАТСЬКИЙ (Р. МИРТОЛИСТИЙ, Р. КОЧІ)

Rhododendron myrtifolium Schott et Kotschy (*R. kotschyi* Simonk.)

Родина Вересові — Ericaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Карпатсько-балканський високогірний вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Альпійський вид, диз'юнктивно поширений у Сх. і Пд. Карпатах, на Балканах (Болгарія, Македонія). В Україні поширений у альпійському і субальпійському поясах Карпат: Боржави, Чорногори, Свидівця, Мармароських Альп у діапазоні висот від 1350 до 2050 м н. р. м. Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції численні, повночленні, проте площі та кількість особин мають тенденцію до зменшення.

Причини зміни чисельності
Рекреаційне навантаження, зривання на букети, викопування, вирубування, спалювання чагарників для розширення пасовищ, випасання худоби, витоптування, заготівля лікарської сировини (пагони з листками).

Умови місцезростання
Росте на гірських луках альпійського та субальпійського поясів, між заростями чагарників (сосна гірська, яловець сибірський). Належить до едифікаторів високогірних ценозів, формує асоціацію *Rhododendretum myrtifolii* (союз *Rhododendro-Vaccinion*), росте у складі інших угруповань кл. *Loiseleurio-Vaccinietea*, а також поодиноко трапляється у складі угруповань кл. *Elyno-Seslerietea* (союз *Festuco saxatilis-Seslerion bielzii*), *Juncetea trifidi*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Нанофанерофіт. Вічнозелений низькорослий кущ 10–40 см заввишки. Стебла розгалужені, молоді пагони опушені. Листки еліптично-яйцеподібні з трохи загорнутими краями, до 2 см завдовжки, чергові, на зиму не опадають. Квітки зібрані в зонтикоподібні суцвіття, віночок пурпуровий, 1–2 см завдовжки, його трубка 0,7–0,9 см завдовжки. Плід багатонасінна коробочка 0,4–0,5 см завдовжки. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Карпатському БЗ та Карпатському НПП. Необхідно вести постійний моніторинг стану популяцій. Заборонено надмірне випасання, спалювання і розчистка чагарників, зривання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Є спроби вирощування в ботанічному саду Львівського національного університету ім. І. Франка та деяких інших ботанічних садах, альпінаріях.

Господарське та комерційне значення
Декоративне («червона рута»), лікарське.

Основні джерела інформації
Визначник рослин Українських Карпат, Малиновський, Крічфалушій, 1977, 2002; Определитель высш. раст. Украины, 1987; ЧКУ, 1996; Boratynski, Piwczyński, Didukh et al., 2006.

Автор: І.М. Данилик
Фото: О.О. Кагало

МОЛОЧАЙ ПРИБЕРЕЖНИЙ

Euphorbia paralias L. (*Esula paralias* (L.) Fourr., *Tithymalus paralias* (L.) Hill)

Родина Молочайні — Euphorbiaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична Європа, Середземномор'я, Кавказ, Мала Азія. В Україні — авандюни на морському узбережжі Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Не вивчалася. За відомостями, одержаними при геоботанічних описах, вид формує нечисленні локальні популяції і в оптимальних умовах відновлюється добре.

Причини зміни чисельності
Забудова морського узбережжя, рекреація, вибирання піску.

Умови місцезростання
Черепашко-детритові пляжі та авандюни у великих бухтах, на піщаних пересипах солоних озер у складі угруповань кл. *Ammophiletea*, порядку *Elymetalia gigantei*, а також кл. *Cakiletea maritimae*, та порядку *Euphorbietalia peplis*. Ксерофіт, псамофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 25–60 см заввишки з багатьма товстими (3–5 мм) прямостоячими пагонами, черепитчасто вкритими ланцетними м'ясистими голими листками 10–30 мм завдовжки і 3–6 мм завширшки. Циатії дрібні, нектарники з ріжкоподібними придатками не розширені догори. Плід — сплюснуто-сферичний тригорішок 3 мм завдовжки, 5–6 мм завширшки, насінина 3 мм завдовжки, з гладкою поверхнею. Розмножується насінням. Цвіте в травні–липні, плодоносить у червні–липні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Червоної книги Чорного моря (1999). Охороняється на території Опукського ПЗ. Необхідно організувати моніторинг стану популяцій виду. Заборонено порушення умов зростання, забір піску, забудову територій, організацію місць рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Лікарське, протиерозійне.

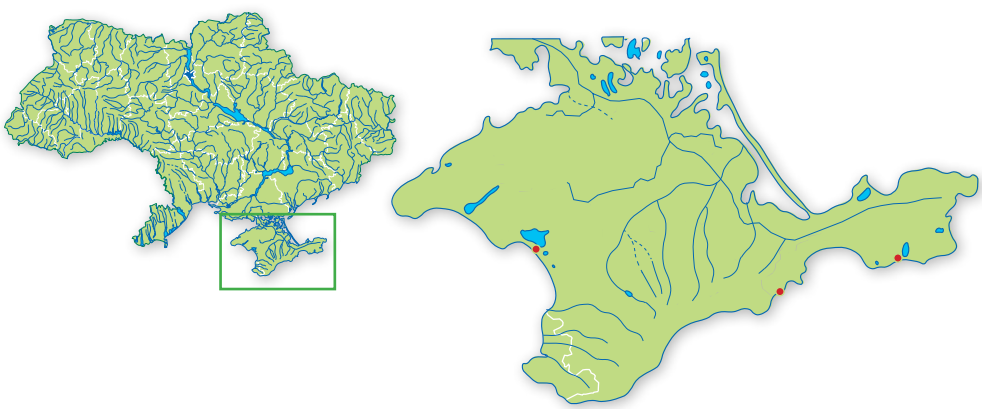

Основні джерела інформації
Растительные ресурсы СССР, 1985; Флора Восточной Европы, 1996; Yena, 1999.

Автори: А.В. Єна, В.В. Корженевський
Фото: В.В. Корженевський, М.Б. Горпенюк (вставка)

МОЛОЧАЙ ГУСТОВОЛОХАТОПЛОДИЙ

Euphorbia valdevillosocarpa Arvat et Nyár. (*Tithymalus valdevillosocarpus* (Arvat et Nyár.) Chrtek & Křisa)

Родина Молочайні — Euphorbiaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Бесарабський ендемік на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. частина Румунії та Молдова, прилеглі території України. В Україні: Придністров'я. Адм. регіони: ?Чц, Вн, Од.

Чисельність та структура популяцій
Відомо з околиць смт. Піщанки Вінницької обл., с. Лісного Тарутинського р-ну Одеської обл. Популяції диз'юнктивні, переважно з дифузною або груповою просторовою структурою. Чисельність популяцій незначна, але стабільна. Щільність 1–5 особин на 100 м^2. У вікових спектрах переважають генеративні особини. Насіннєве поновлення популяцій задовільне.

Причини зміни чисельності
Пограничноареальне положення виду, ізольованість популяцій, скорочення характерних для виду екотопів, надмірні пасквальні та рекреаційні навантаження, терасування та заліснення схилів.

Умови місцезростання
Світлі дубові і пухнастодубові ліси, чагарники, узлісся і галявини, степові схили. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна густо відлеглоопушена трав'яна рослина з товстим здерев'янілим стрижневим коренем. Стебло міцне, прямостояче, 55–125 см завдовшки, у верхній частині з неплідними пагонами і пазушними квітконосами. Листки довгасто-ланцетні, довгасто-еліптичні, 4–11 см завдовшки, 1–2,8 см завширшки, вгорі зазублено-пилчасті, чергові. Квітки маточкові і тичинкові, без оцвітини, зібрані в ціатії, що утворюють зонтикоподібні суцвіття (пазушні і верхівкові). Плід — стиснуто-кулястий, білуватий від густого опушення тригорішок, 4–5,5 мм завдовшки, насінини кулясто-яйцеподібні, 2,7–3,5 мм завдовшки, гладенькі, з невеличким придатком. Цвіте в травні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Староманзирському заказнику загальнодержавного значення (Тарутинський р-н Одеської обл.). Необхідне вивчення поширення виду в Україні, охорона в природних місцезростаннях, моніторинг популяцій. Заборонено заліснення схилів та порушення місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, отруйне.

Основні джерела інформації
Дубовик, Крицька, Мороз, 1972 а, б; Определитель высших растений Украины, 1987; Флора Восточной Европы, 1996; ЧКУ, 1996.

Автор: Л.І. Крицька
Фото: Я.П. Дідух

МОЛОЧАЙ ВОЛИНСЬКИЙ

Euphorbia volhynica Besser ex Racib. (*Tithymalus volhynicus* (Besser ex Racib.) Holub; *Euphorbia illirica* auct. non Lam., *E. villosa* auct. non Waldst. et Kit. ex Willd., p.p.).

Родина Молочайні — Euphorbiaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Волино-подільський ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Подільська, рідше Волинська, височини. Адм. регіони: Рв, Ів, Тр, Хм.

Чисельність та структура популяцій
Трапляється спорадично у вигляді невеликих за площею й малочисельних локальних популяцій. У разі відсутності руйнівного впливу зовнішніх чинників популяції стабільні, але візуально в них переважають генеративні особини. Насіннєва продуктивність висока, але поновлення відбувається слабо. Цей вид є значно рідкіснішим, ніж вважалося раніше, оскільки більшість його попередніх наведень стосується *E. villosa* s. str.

Причини зміни чисельності
Освоєння території: створення кар'єрів, будівництво, неконтрольоване випасання, випалювання старики.

Умови місцезростання
Ксеротермні чагарникові зарості на схилах, лучні степи, узлісся, іноді відшарування вапняків. Здебільшого у складі угруповань кл. *Trifolio-Geranietea*, союзу *Prunion fruticosae*, кл. *Festuco-Brometea*, рідше в угрупованнях порядку *Arrhenatheretalia*. Мезофіт, факультативний кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з сильно розгалуженим здерев'янілим кореневищем. Стебло дуже розгалужене від основи, прямостояче, з пазушними квітконосами й численними неплідними гілочками під ними, 30–60 см заввишки, густо опушене. Листки довгасто-еліптичні, 1–7 см завдовжки й до 2 см завширшки. Квітки світло-жовті, забрані в густі щиткоподібні суцвіття. Плід стиснено-яйцеподібний тригорішок, густо опушений довгими волосками. Насінини 2,5–2,75 мм завдовжки. Цвіте в травні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

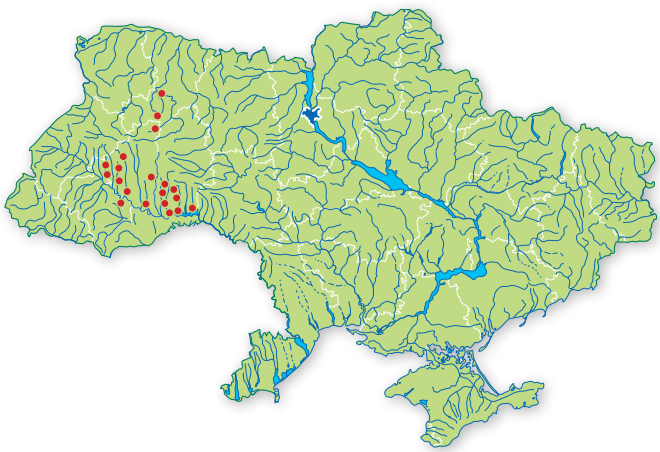

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на території ПЗ «Медобори», НПП «Подільські Товтри», РЛП «Дністровський каньйон», заказника «Касова гора» (Івано-Франківська обл.). Необхідним є моніторинг локальних популяцій виду на природоохоронних територіях. Заборонено руйнування локалітетів, створення нових кар'єрів, неконтрольоване випалювання старики, надмірне випасання та неконтрольована рекреація.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Заверуха, 1985; Флора Восточной Европы, 1996; Флора УРСР, 1955.

Автор: О.О. Кагало
Фото: Я.І. Капелюх, О.О. Кагало (вставка)

АСТРАКАНТА АРНАКАНТОВА

Astracantha arnacantha (M.Bieb.) Podlech (*Astragalus arnacantha* M.Bieb., *Tragacantha arnacantha* (M.Bieb.) Steven)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Кримсько-новоросійський ендемік. За даними «Flora Europaea», трапляється також у сх. Болгарії. В Україні — Гірський Крим: на пд.-зх. зрідка (Балаклава, Резервне, Мангуп-Кале), та пд.-сх. — звичайно (від г. Демерджи до м. Феодосії), та у передгір´ях (м. Старий Крим, г. Ак-Кая). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Локальні популяції багаточисельні, але в них переважають генеративні особини. У пд.-зх. Криму популяції розріджені, у сх. частині часто утворюють суцільні зарості площею до кількох сотень квадратних метрів. На заповідних територіях чисельність і структура популяцій стабільна. На ділянках, що зазнають значного антропогенного вливу, чисельність зменшується, насіннєве поновлення погіршується.

Причини зміни чисельності
Чисельність деяких локальних популяцій зменшується через посилення рекреаційного навантаження, випасу та знищення місцевиростань унаслідок господарського освоєння територій, забудови.

Умови місцезростання
Росте на кам'янистих, глинистих і мергелистих еродованих схилах, на змитих ґрунтах. Зрідка формує трагакантові степи, що утворюються на місці петрофітних варіантів типчаково-ковилових степів унаслідок водної ерозії, особливо в результаті надмірного випасу, угруповання кл. *Onosmato polyphyllae-Ptilostemonetea* та *Festuco-Brometea*. Петрофіт, еуксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Густогіллястий колючий кущ або кущик, 30–50 см заввишки, з короткими, товстими гілками. Листки пірчасті, колючезагострені, сіро- або білоопушені. Квітки сидячі, по 2 у пазусі листа, скупчені в довгасте або головчасте суцвіття. Віночок білий або рожевий, з рожевими жилками. Боби 2 см завдовжки, однонасінні. Цвіте в червні–серпні, плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку, Червоного списку МСОП. Охороняється на території Карадазького ПЗ, заказника «Байдарський», пам'яток природи «Демерджі», «Ак-Кая», «Мангуп-Кале», заповідного урочища «Мис Алчак». Необхідно регулювати рівень пасовищного й рекреаційного навантаження, контролювати стан популяцій. Доцільно культивувати в ботанічних садах. Заборонено терасування схилів, забудову, порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, декоративне, камеденосне.

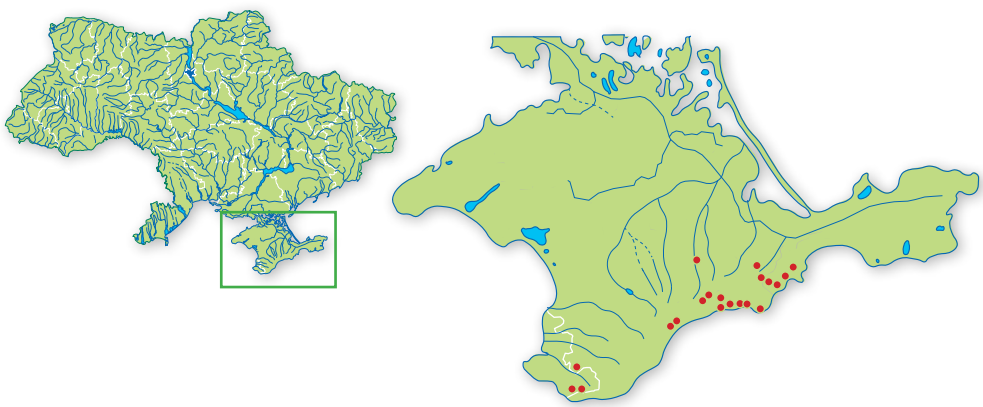

Основні джерела інформації
Вульф, 1960; Голубев, 1988; Голубев, Ена, Сазонов, 1999; Дидух, Шеляг-Сосонко, 1982; Ена, 2003; Корженевский, Багрикова, Рыфф, Бондарева, 2004; Корженевский, Рыфф, 2002; Флора СССР, 1946.

Автори: Л.Е. Рифф, О.О. Кагало
Фото: В.Ю. Летухова, В.П. Ісіков (вставка)

АСТРАГАЛ ПІЩАНИЙ

Astragalus arenarius L.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Європейський вид на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична, Середня та Сх. Європа. В Україні — Полісся, по боровій терасі Дніпра заходить в Лісостеп. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, Чк, Пл.

Чисельність та структура популяцій
Нечисленні популяції, що займають площу до 40 м^2; щільність 1–8 особин на 1 м$^{2.}$

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, що лімітується природними (заліснення борових пісків, загущення деревного, чагарникового і трав'яного ярусів) та антропогенними (лісозаготівля, пожежі, надмірна рекреація та випасання худоби) факторами.

Умови місцезростання
Борові піски (кл. *Koelerio-Corynephoretea)*, сухі освітлені піщані підвищення у соснових лісах зеленомохових з розрідженим травостоєм (асоціація *Peucedano-Pinetum*), лишайникові бори (асоціація *Cladonio-Pinetum*). Псамофіт, ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна сірувато пухнаста від двороздільних волосків або рідше (var. *glabrescens* Rchb.) майже гола рослина зі стрижневою кореневою системою. Стебло лежаче або висхідне, розгалужене 10–30 см заввишки. Прилистки плівчасті, зрослі між собою, на верхівці загострені, супротивні черешку, близько 5 мм завдовжки. Листки непарнопірчасті, складаються з 7–13 довгасто-лінійних листочків. Квітконоси 2–4 см завдовжки. Квітконіжки коротші за листки. Приквітки дрібненькі, яйцеподібні. Квітки 15–17 мм завдовжки, світло-пурпурові, лілові, зрідка білі, зібрані по 3–7 у короткі (1,5–3 см) китиці. Чашечка трубчасто-дзвоникоподібна, зубці її в 4–5 разів коротші за трубочку. Боби довгасто-лінійні, 12–20 мм завдовжки, з прямим тоненьким носиком, не цілком двогнізді, опушені або майже голі, відхилені від осі суцвіття. Цвіте у червні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

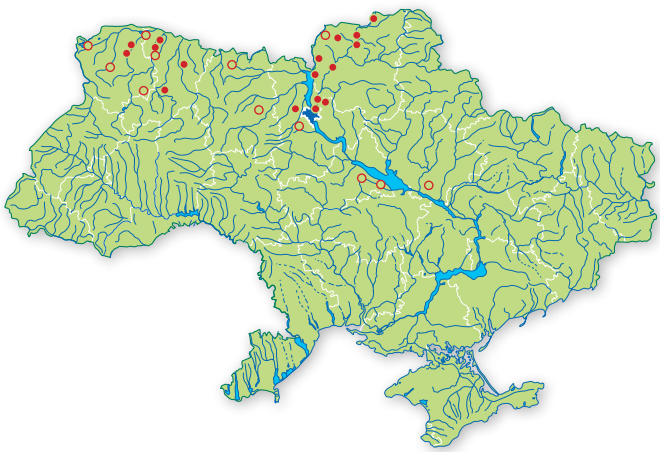

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до списку регіонально рідкісних видів судинних рослин Чернігівської та Полтавської обл. Охороняється в Рівненському та Поліському ПЗ, Шацькому та «Прип'ять-Стохід» НПП, «Нижньоворсклянському» РЛП, заказнику «Острівський» (Рівненська обл.). Необхідно дослідити стан популяцій, створити заказники. Заборонено надмірну рекреацію, випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, кормове, медоносне, декоративне.

Основні джерела інформації
Андриенко, Попович, Шеляг-Сосонко, 1986; Байрак, Стецюк, 2005; Горелова, Алехин, 2002; Лукаш, 2002; Определитель высших растений Украины, 1987; Флора УРСР, 1954; Шацький національний природний парк…, 1994.

Автор: О.В. Лукаш
Фото: О.А. Жигаленко

АСТРАГАЛ ДНІПРОВСЬКИЙ

Astragalus borysthenicus Klokov
(*A. onobrychis* auct. non L.)

Родина Бобові — Fabaceae (Leguminosae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемічний вид, близький до *A. onobrychis* L.

Ареал виду та його поширення в Україні
Причорноморський літоральний вид Чорного та Азовського морів та лиманів. Адм. регіони: Дц, Од, Мк, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Переважно лінійні популяції виду під впливом антропопресії трансформуються в локалітети незначної площі. Щільність популяцій становить 1–3 особини на 1 м^2. У вікових спектрах популяцій представлені особини всіх станів, переважають зрілі генеративні. Насіннєве поновлення задовільне.

Причини зміни чисельності
Інтенсивне скорочення місць зростання внаслідок рекреаційного і господарського будівництва на морських узбережжях (знищена найбільша класична популяція виду в околицях м. Феодосії), надмірного випасу на схилах, рекреаційних навантажень.

Умови місцезростання
Літоральні піски, а також піщані й супіщані схили по берегах Чорного і Азовського морів та морських лиманів, нижньодніпровські піщані кучугури, входить до складу приморських і прирічкових піщаних степів (кл. *Festucetea vaginatae*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яна стрижневокоренева рослина 20–100 см заввишки. Стебла численні, товсті, розгалужені, висхідні. Листки непарнопірчасті, листочки довгасті, ланцетні, рідше еліптичні і довгасто-еліптичні, (4)8–21 мм завдовжки, 1,5–5 мм завширшки. Грона головчасті, густі, еліптичні або довгасті, на пазушних, в 1,5–3 рази довших за листки квітконосах. Чашечка дзвоникувато-трубчаста або трубчаста, 6–10 мм завдовжки з шилоподібними, коротшими за її трубку зубцями, густо опушена білими і чорними притиснутими волосками. Віночок 25–30 мм завдовжки, темносиньо-пурпуровий. Прапорець віночка довгасто-яйцеподібний, з нігтиком 4–5 мм завдовжки. Боби 9–18 мм завдовжки, еліптичні, довгасто-еліптичні, довгасті, з довгим носиком, двогнізді, опушені притиснутими білими волосками. Насінини до 2 мм завдовжки, кругло-ниркоподібні, коричневі. Цвіте в травні–серпні, плодоносить у червні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється на косі Бірючий о-в у складі Азово-Сивашського НПП, у заказнику загальнодержавного значення «Коса Обіточна» Запорізької обл. Необхідні облік оселищ, моніторинг популяцій, створення заповідних об'єктів у локалітетах виду, вирощування в ботанічних садах та введення в культуру. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, декоративне, фітомеліоративне.

Основні джерела інформації
Клоков, 1981; Флора европейской части СССР, 1987; Флора УРСР, 1954; ЧКУ, 1996; Flora Europaea, 1968.

Автор: Л.І. Крицька
Фото: І.І. Мойсієнко, Б. Суднік-Войциковська (вставка)

АСТРАГАЛ КРЕЙДОЛЮБНИЙ

Astragalus cretophilus Klokov
(*A. cornutus* auct. non Pall.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. частина Лісостепу й Степу, в бас. річок Дон і Сіверський Донець. В Україні: басейн Сіверського Дінця та його притоків у Луганській та Харківській обл. Адм. регіон: Лг.

Чисельність та структура популяцій
Більшість популяції характеризуються практичною відсутністю ювенільних особин, щільність інших різновікових особин складає у середньому 0,6±0,2 на м^2. Популяція у с. Баранниківка Біловодського району Луганської обл. має щільність 1,2 особини на м^2, у м. Біловодськ — 3,7 особини на м^2.

Причини зміни чисельності
Природно-історична рідкісність, лісорозведення на крейдяних схилах, видобування крейди, випасання худоби.

Умови місцезростання
Крейдяні та вапнякові відшарування, обриви, рідше піски, заходить на солонці. Ксерофіт. Кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Напівкущ до 100 см заввишки. Стовбурці вкриті буровато-коричневою потрісканою корою; річні пагони 15–50 см завдовжки з сріблясто-білою тонкою корою. Листки з 5–7 парами широкоеліптичних або лінійнодовгастих, опушених листочків. Квітки в головчастих китицях. Віночок червонувато-фіолетовий. Біб довгастий (13–20 мм), шорсткий, з циліндричним носиком. Цвіте у червні–серпні. Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у відділенні «Стрільцівський степ» Луганського ПЗ. Необхідно виявляти нові та організувати контроль й охорону вже відомих популяцій. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання, заліснення схилів, надмірний випас худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне, кормове, медоносне.

Основні джерела інформації
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Дубовик, Крицкая, 1977; Каталог раритетного біорізноманіття..., 2002; Клоков, 1961; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Бурда, Чуприна, Хомяков, 1988; Крицька, 1974; Остапко, 2001, 2005; Остапко, Приходько, 2003; Флора УРСР, 1953; Хорология флоры Украины, 1986; ЧКУ, 1996.

Автори: В.М. Остапко, О.Г. Мулєнкова
Фото: О.О. Кагало, В.М. Остапко (вставка)

АСТРАГАЛ ШЕРСТИСТОКВІТКОВИЙ

Astragalus dasyanthus Pall.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вид на пн.-зх. межі ареалу в ізольованих оселищах.

Ареал виду та його поширення в Україні
Поширений на пд. Ср. (Угорщина), Сх. Європи, у Пд. Європі й на Балканах, у Передкавказзі. В Україні — Лісостеп і Степ (смуга різнотравно-типчаково-ковилових степів та пн. частина смуги типчаково-ковилових степів), Крим (рідко). Адм. регіони: Кв, См, Чк, Кд, Дн, Пл, Хр, Дц, Лг, Од, Мк, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
У популяціях, особливо степової зони, кількість особин мала, однак після зняття пасовищного навантаження їх кількість збільшується і популяції стають повночленними. Внаслідок антропогенного впливу чисельність виду скорочується.

Причини зміни чисельності
Розорювання степових ділянок, терасування та заліснення схилів, випалювання, випасання худоби, заготівля рослин як лікарської сировини.

Умови місцезростання
Остепнені та кам'янисті схили, зарості степових чагарників (кл. *Rhamno-Pruneteae*), узлісся та галявини байрачних лісів. Трапляється у складі лучно-степових (союз *Fragario viridis-Trifolion montani*), степових (*Astragalo-Stipion*, *Festucion valesiacae*) та петрофітно-степових (*Artemisio marschalliani-Elytrigion intermediae*) фітоценозів. Зростає на степових схилах переважно балкових систем та долин річок. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна 10–40 см заввишки, безстеблова або з розвиненим стеблом рослина, густо опушена довгими м'якими волосками. Листки 10–20 см завдовжки, непарнопірчасті, з 21–37 листочків; листочки довгасто-яйцеподібні або овальні. Квітки яскраво-жовті, зібрані в щільні, головчасті суцвіття, квітконоси відстовбурчено волосисті, не перевищують листків. Біб до 1 см завдовжки, волохатий, яйцеподібний. Цвіте у червні–серпні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

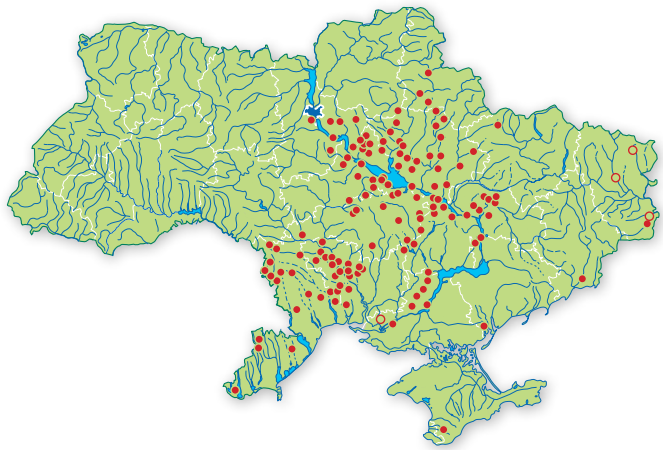

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється на території відділення «Кам'яні Могили» Українського степового ПЗ, ПЗ «Єланецький степ», РЛП «Гранітно-степове Побужжя» (Миколаївська обл.) та «Нижньоворсклянський» (Полтавська обл.), в ряді заказників та пам'яток природи місцевого значення. Заборонено розорювання, терасування та заліснення степових ділянок, надмірний випас худоби, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вид введено в культуру (вирощують на плантаціях як лікарську рослину), культивують в Криворізькому та Кременецькому ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації
Байрак, Стецюк, 2005; Коротченко, 2001; Кучеревський, 2001; Тарасов, 1999; Заверуха, Андриенко, Протопопова, 1983; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; ЧКУ, 1996.

Автори: І.А. Коротченко, Л.І. Крицька
Фото: О.О. Кагало, О.О. Сенчило (вставка)

АСТРАГАЛ БЕЗСТРІЛКОВИЙ

Astragalus exscapus L.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Середньоєвропейсько-середземноморський вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середземномор'я (від пд.-зх. Іспанії до Балкан), Середня Європа, Молдова. В Україні: пн.-зх. Причорномор'я (крайній зх.). Адм. регіон: Од.

Чисельність та структура популяцій
Відомий лише з двох місцезростань: Одеська обл. (смт. Тарутине; с Розівка Красноокнянського р-ну). Популяції диз'юнктивні, переважно з дифузною просторовою структурою. Щільність популяцій 1–3(5) особин на 1 м^2. Чисельність популяцій незначна, але стабільна. Віковий спектр повночленний, з переважанням особин генеративної фази.

Причини зміни чисельності
Природні: ізольованість популяцій, низька схожість насіння, ураження його шкідниками; антропогенні: скорочення екотопів внаслідок розорювання та заліснення, надмірний випас.

Умови місцезростання
Степи, вапнякові відшарування на чорноземних, суглинистих та кам'янисто-щебенистих ґрунтах. Рослина входить до складу різнотравно-злакових та петофітно-степових угруповань кл. *Festuco-Brometea* (союз *Astragalo-Stipion*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний стрижнекореневий багаторічник. Рослини безстеблові або майже безстеблові (із вкороченими міжвузлями), 10–35 см заввишки. Листки в прикореневій розетці, непарно-пірчасті, з 12–18 парами яйцеподібно-еліптичних або довгастих шовковисто опушених листочків. Грона 2–5 см завдовжки, 2–9-квіткові, сидячі або на коротких, до 5 см завдовжки, пазушних квітконосах. Чашечка 17–19 мм завдовжки, трубчасто-дзвоникувата із лінійними зубцями. Віночок жовтий, прапорець і крила голі. Боби майже сидячі або на коротенькій ніжці, довгасто-еліптичні або еліптичні, м'якопухнасті, в поперечному розрізі більш-менш тригранні, злегка здуті. Цвіте в травні–липні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням та поділом кореневищ.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно вивчити поширення виду в Україні, створити заповідні об'єкти в місцезнаходженнях виду (окол. смт. Тарутине та на схилах долини р. Ягорлик поблизу с. Розівка), вирощувати в ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, гербаризацію, порушення умов місцезростань (терасування та заліснення схилів, надмірний випас худоби).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне.

Основні джерела інформації
Крицкая, 1976; Определитель высших растений Молдавской ССР, 1975; Флора европейской части СССР, 1987; Флора СССР, 1945; Chater, 1968.

Автор: Л.І. Крицька
Фото: О.С. Мандзюк, Т.В. Степаненко

АСТРАГАЛ СИЗИЙ

Astragalus glaucus M.Bieb. (*A. dealbatus* Pall., *A. tarchankuticus* Boriss.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Балкансько-причорноморський ендемік на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середземномор'я (Балкани), Причорномор'я. В Україні трапляється у Причорномор'ї (Одеська обл.) — дуже рідко, у Криму — спорадично, місцями часто (Тарханкутський п-ів). Адм. регіони: Од, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Спеціально не досліджувалися. Трапляється невеликими групами на схилах з ценотично відкритими угрупованнями, а також у складі степових угруповань на кам'янистих осипищах.

Причини зміни чисельності
Освоєння територій, забудова та інтенсивне рекреаційне навантаження, порушення поновлення виду, елімінація насіння з локалітету внаслідок зміни режиму стоку на схилах з синантропізованою рослинністю.

Умови місцезростання
Сухі вапнякові та крейдяні відшарування, степові схилі. Здебільшого в угрупованнях кл. *Festuco-Brometea*, союз *Astragolo-Stipion*; кл. *Onosmo polyphyllae-Ptilostemonetea*. Ксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Напівкущ (20)30–40 см заввишки, з потужним дерев'янистим підземним кореневищем; стовбурці 7–24 см завдовжки, товсті, у нижній частині галузисті, вкриті коричнюватою корою; річні стебла 4–10 см завдовжки, деколи вкорочені до 1,5–2 см, густо й притиснуто білопухнасті, всі решта частин рослини притиснуто біловолосисті; прилистки вільні, ланцетні; листки 3–6 см завдовжки; листочки 3–6 парні, ланцетні, ланцетно-еліптичні або ланцетно-видовжені, 1–2,5 см завдовжки, 3–6 мм завширшки, гострі, рідше тупі. Квітконоси в (1,5) 2 рази довші за листки; китиці головчасті, досить щільні, 2–5 см завдовжки, 7–18-квіткові, широкоовальні; приквітки лінійні або ланцетні, біло- й чорноволосисті, чашечка трубчаста, густо відстовбурчено та жорсткувато біло- та дуже слабо чорноволосиста; зубці ниткоподібні, у двічі-тричі коротші від трубки; віночок білуватий. Боби сидячі, видовжені, на верхівці витягнуті в косий, шилоподібний носик, твердошкірясті, недовго напіввідстовбурчено біложорсткомохнаті, двогніздні. Цвіте в травні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Спеціальні заходи охорони не здійснювалися. Необхідним є вивчення особливостей великого життєвого циклу виду, структури популяцій та моніторинг їх стану. Доцільно створити заказники в місцях виростання виду. Заборонено порушення місць зростання, забудова територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтозахисне.

Основні джерела інформації
Рифф, 2004; Флора СССР, 1946.

Автор: О.О. Кагало
Фото: І.В. Маханьков

АСТРАГАЛ ГЕННІНГА

Astragalus henningii (Steven) Boriss.
(incl. *A. novoascanicus* Klokov,
A. buchtormensis auct. non Pall.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Причорноморсько-прикаспійський степовий вид з фрагментованим ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Причорномор'я, Нижнє Поволжя, Передкавказзя. В Україні — від Одеси до Тарханкутського і Керченського п-вів. Адм. регіони: Дн, Хр, Дц, Од, Мк, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції диз'юнктивні з дифузною просторовою структурою. Щільність популяцій 1–3(5) особин на 10 м^2. Чисельність незначна, популяції стійкі. Віковий спектр повночленний, правосторонній з максимумом на особинах генеративної фази.

Причини зміни чисельності
Фрагментарність ареалу, ізольованість популяцій, скорочення характерних для виду екотопів внаслідок розорювання та заліснення, надмірні навантаження випасання.

Умови місцезростання
Степи, вапнякові і крейдяні відшарування, на чорноземних та кам'янисто-щебенистих хрящуватих ґрунтах. Рослина входить до складу різнотравно-типчаково-ковилових, типчаково-ковилових та петрофітно-степових угруповань кл. *Festuco-Brometea* (союз *Astragalo-Stipion*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна безстеблова рослина, 10–30 см заввишки з стрижневим коренем. Листки з 15–27 парами ланцетно-довгастих, загострених, частіше вздовж складених, світло-зелених, зверху голих, зісподу опушених листочків. Грона рідкі, 2–5-квіткові, на тонких пазушних, коротших за листки квітконосах. Чашечка 11–15 мм завдовжки, трубчасто-лійкоподібна, з ланцетно-шилоподібними зубцями, відлегловолосиста. Квітки зеленкувато-жовті, прапорець довгастий, на верхівці з виїмкою, зверху голий. Боби еліптичні, з коротким шилоподібним носиком, здуті. Цвіте в квітні–травні, плодоносить в травні–липні. Розмножується насінням та партикуляцією каудекса.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється на території БЗ «Асканія-Нова», відділення «Хомутовський степ» Українського степового ПЗ, ботанічного заказника місцевого значення «Михайлівський» (Миколаївська обл.). Для збереження виду необхідно розширити мережу заповідних територій, здійснювати моніторинг популяцій, вирощувати в ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростань (розорювання степів та штучне заліснення територій).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне, кормове.

Основні джерела інформації
Европейский красный список животных и растений, 1992; Крицкая, 1976; Мосякін, 1999; Определитель высших растений Украины, 1987; Флора европейской части СССР, 1987; Флора СССР, 1945; Walter, Gillet, 1998.

Автори: Л.І. Крицька, В.В. Новосад,
В.В. Шаповал, О.І. Литвиненко
Фото: М.М. Перегрим

АСТРАГАЛ КРАЙНИ

Astragalus krajinae Domin (*A. australis* (L.) Lam. subsp. *krajinae* (Domin) Dostál)

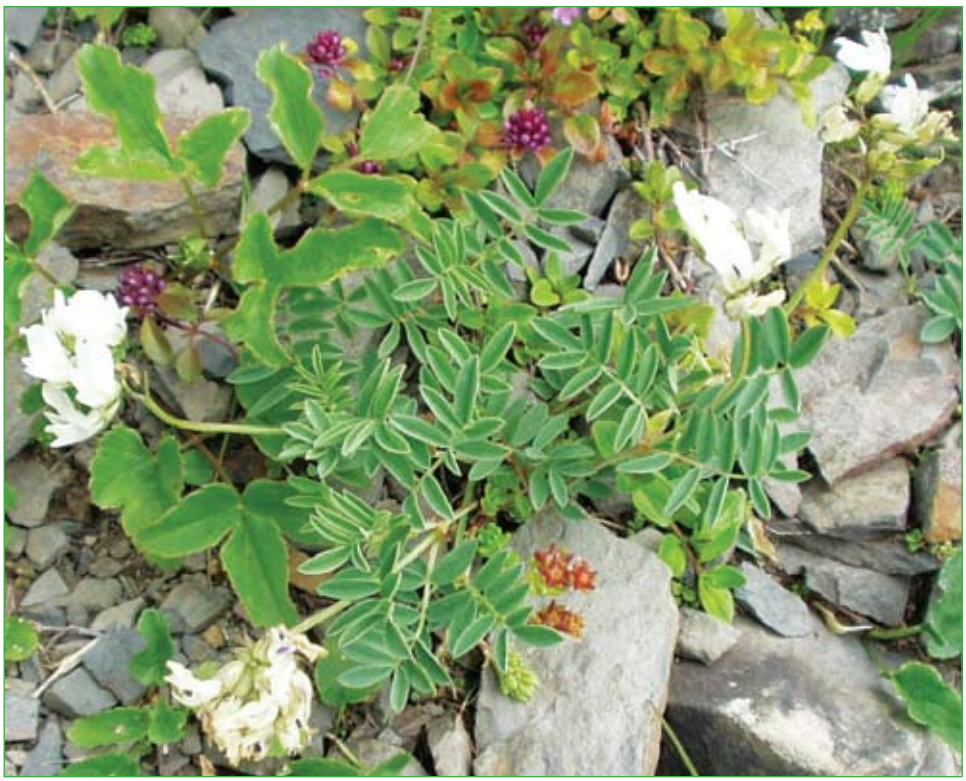

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемік, що має диз'юнктивний ареал.

Ареал виду та його поширення в Україні
Східнокарпатський вид, поширений у високогір'ї на території Румунії та України. В Україні: Свидовець (гг. Драгобрат, Близниця) та Мармарош (г. Нєнєска). Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
Характерні невеликі розміри популяцій, але повночленні вікові спектри, з ювенільними та імматурними рослинами. Чисельність — переважно 3–5 рослин на 1 м^2.

Причини зміни чисельності
Обмеженість відповідних субстратів, господарська діяльність людини.

Умови місцезростання
Субальпійський пояс на висоті близько 1800 м н. р. м., на схилах пд. експозиції, переважно на слабко задернованих ділянках, відшаруваннях та осипищах, в асоціаціях *Saxifrago-Festucetum versicoloris* та *Thymo-Festucetum amethystinae* (кл. *Elyno-Seslerietea*). Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Безрозетковий стрижнекореневий напівкущик. Каудекс дуже розгалужений, його численні гілки здерев'янілі, напівзанурені у ґрунт, без укорінення. Надземні пагони 15–30 см заввишки, висхідні, улиснені більш чи менш рівномірно. Листки непарнопірчасто-складні, з 9–13 видовжено-еліптичними листочками 10–12 х 5–7 мм, з короткозагостреною верхівкою. Суцвіття верхівкові волотеподібні. Квітки з жовтувато-білою оцвітиною (верхівка човника темнофіолетова). Плід — біб. Цвіте у червні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмноження виключно насіннєве.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Карпатському БЗ. Доцільно встановити моніторинг за усіма популяціями. Заборонено збирання рослин та порушення умов місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

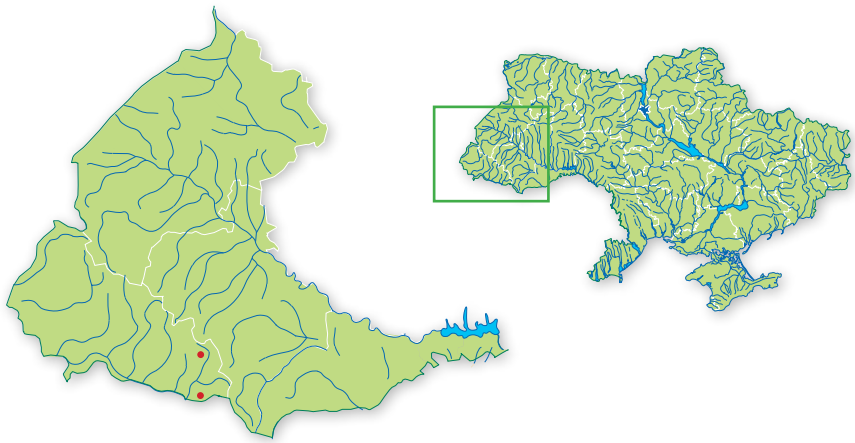

Основні джерела інформації
Зиман, 1997; Карпатські сторінки «Червоної книги України», 2002; Малиновський, Крічфалушій, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; ЧКУ, 1996; Чопик, 1976.

Автор: С.М. Зиман
Фото: Ю.Й. Кобів

АСТРАГАЛ МОНПЕЛІЙСЬКИЙ

Astragalus monspessulanus L.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вид на пн.-сх. межі диз'юнктивного ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральна і Пд. Європа, Балкани, Пн. Африка. В Україні: Середнє Придністров'я. Адм. регіони: Хм, Вн.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні з дифузною просторовою структурою, стабільні, нормального типу з повночленними віковими спектрами. Щільність популяцій становить 1–5 особин на 1м^2. Спостерігається скорочення та фрагментація ареалу.

Причини зміни чисельності
Руйнування екотопів, будівництво, розорювання і заліснення схилів, пасквальні навантаження на екосистеми.

Умови місцезростання
Відшарування вапняків, кам'янисто-щебенисті ґрунти, осипища. Входить до складу петрофітних і петрофітно-степових фітоценозів союзів *Festucion valesiacae* та *Astragalo-Stipion* (кл. *Festuco-Brometea*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Напівкущик 10–25 см заввишки з потужним здерев'янілим стрижневим коренем та розгалуженим каудексом. Стебла із вкороченими міжвузлями. Листки непарнопірчасті 10–20 см завдовжки, листочки еліптичні, довгасто-еліптичні або довгасті, 5–12 мм завдовжки, зверху голі. Квітки з пурпуровим віночком до 25 мм завдовжки. Боби лінійні, дугасто зігнуті, притиснено волосисті. Цвіте в травні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на території НПП «Подільські Товтри». Необхідно контролювати стан популяцій, здійснювати інтродукцію виду в ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, порушення умов зростання, терасування та заліснення схилів, порушення заповідного режиму природоохоронних територій, надмірний випас худоби, забудову та засмічення територій, облаштування місць рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у ботанічних садах: Національному ім. М.М. Гришка НАН України та Кам'янець-Подільському.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Флора УРСР, 1954; Новосад, Крицька, Любінська, 2004; ЧКУ, 1996.

Автори: В.В. Новосад, Л.І. Крицька
Фото: В.П. Гелюта

АСТРАГАЛ ОДЕСЬКИЙ

Astragalus odessanus Besser
(*A. cornutus* auct. non Pall.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Причорноморський ендемічний вид з фрагментованим ареалом, який скорочується.

Ареал виду та його поширення в Україні
Північне Причорномор'я. Правобережний степ (у межах підзони типчаково-ковилових степів та пд. частини типчаково-ковилово-різнотравних степів), зх. частина Лівобережного Злакового степу. Адм. регіони: Кд, Дн, Од, Мк, Хс, Зп.

Чисельність та структура популяцій
Популяції займають незначні площі та характеризуються низькими показниками чисельності. Щільність 1–7 особин на 10 м^2. Часто відсутні особини ранніх фаз онтогенетичного розвитку, у вікових спектрах домінують генеративні рослини. Особини в популяціях розміщені переважно дифузно, рідко утворюють невеликі скупчення.

Причини зміни чисельності
Фрагментарність ареалу, ізольованість популяцій, низька насіннєва продуктивність, слабка конкурентна спроможність виду, нездатність до вегетативного розмноження. Знищення екотопів в результаті розробок кар'єрів, випасання та рекреаційних навантажень.

Умови місцезростання
Відслонення вапняків, кристалічних порід, кам'янисто-щебенисті ґрунти, еродовані схили та осипища (у складі агломеративних угруповань і петрофітно-степових фітоценозів. Угруповання порядку *Alysso-Sedetalia* (кл. *Sedo-Scleranthetea*). Ксерофіт. Петрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Напівкущ 40–100 см заввишки зі стрижневою кореневою системою. Стебла здерев'янілі на значній висоті, вкриті темнокоричневою корою, яка відшаровується. Річні пагони тонкі, опушені притиснутими двороздільними волосками. Листки непарнопірчасті, 3–7 см завдовжки, з 5–8 парами від довгасто-еліптичних до вузько лінійних листочків. Суцвіття головчаста густа багатоквіткова китиця 2–4 см завдовжки, чашечка трубчаста з лінійно–шилоподібними зубцями, густо опушена білими волосками з домішкою чорних, квітки червоно-фіолетові. Боби довгасті, притиснуто біловолосисті з домішкою дрібних чорних волосків. Цвіте у травні–липні, плодоносить у червні–серпні. Розмножується насінням.

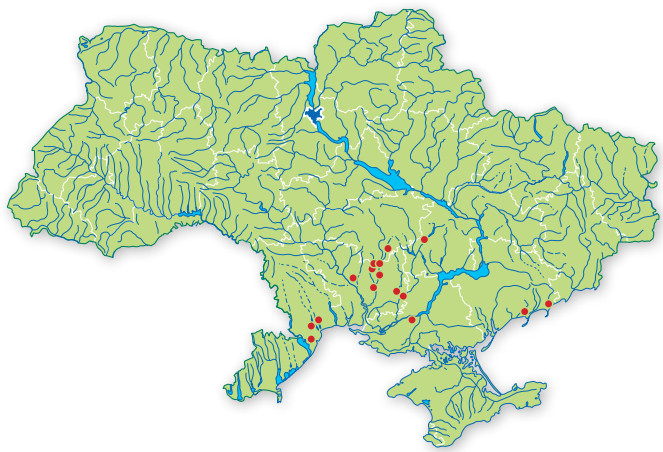

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на території ПЗ «Єланецький Степ», низки ботанічних заказників та пам'яток природи. Необхідно розширити мережу заповідних об'єктів, вирощувати в ботанічних садах, здійснювати моніторинг популяцій. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростань (формування кар'єрів, терасування та заліснення схилів).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Криворізькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне, ґрунтозахисне, медоносне, кормове.

Основні джерела інформації.
Воронова, 2005; Дубовик, Крицкая, 1977; Клоков, 1953; Крицкая, Новосад, 2001.

Автори: Л.І. Крицька, В.В. Новосад, О.Ф. Щербакова, С.М. Воронова
Фото: О.О. Кагало

АСТРАГАЛ ПОНТІЙСЬКИЙ

Astragalus ponticus Pall.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Понтичний степовий вид на пн. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Мала Азія, Балкани, Понтійська провінція Причорномор'я, Нижній Дон, Передкавказзя, Крим. В Україні — степова зона, зх. та сх. частини Пд. берегу Криму. Ізольоване місцезнаходження біля с. Устя Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. в місці впадіння р. Смотрич у р. Дністер. Адм. регіони: Хм, Кд, Дн, Дц, Од, Мк, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні, площею від кількох десятків до сотень м^2, мають диз'юнктивне поширення, нечисельні. Щільність низька, до 5–10 особин на 100 м^2. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, слабка конкурентна здатність, вразливість до дії антропогенного тиску. Урбанізація призводить до зникнення окремих популяцій (наводився з окол. мм. Кіровограду, Запоріжжя, Миколаєва, Дніпропетровська де зник).

Умови місцезростання
Сухі, еродовані, змиті, чорноземні та коричневі, збагачені карбонатами ґрунти, кам'янисті скелі, осипи, щебенисті схили, сланці. Ценофоб. Порушені степові угруповання кл. *Festuco-Brometea* та порядку *Alysso-Sedetalia*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Криптофіт. Багаторічна трав'яна рослина заввишки до 1 м. Каудекс, стрижнекореневий. Стебла прямостоячі поодинокі або кілька, борозенчасті, короткоопушені. Листки непарнопірчасті 10–25 см завдовжки, 4–6 завширшки, з 30–40 довгастоовальними чи довгастояйцеподібними листочками (0,8–2 см завдовжки та до 1 см завширшки). Суцвіття густі, овальноциліндрічні, багатоквіткові грона на вкорочених (1–1,5 см) квітконосах в пазухах листків. Прицвітки ланцетні, загострені, 1–1,8 см завдовжки, перевищують чашечку, яка м'якоопушена. Віночок жовтий, до 20 мм завдовжки. Боби оберненояйцеподібні, стиснуті, двогнізді, опушені білими волосками, до 7 мм завдовжки. Насінини 3 мм завдовжки, овальні, гладенькі, коричневі. Цвіте у червні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Картування та досліджування динаміки популяцій. Культивування. Заборонено знищення місць зростання, будівництво, терасування та заліснення схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове, протиерозійне.

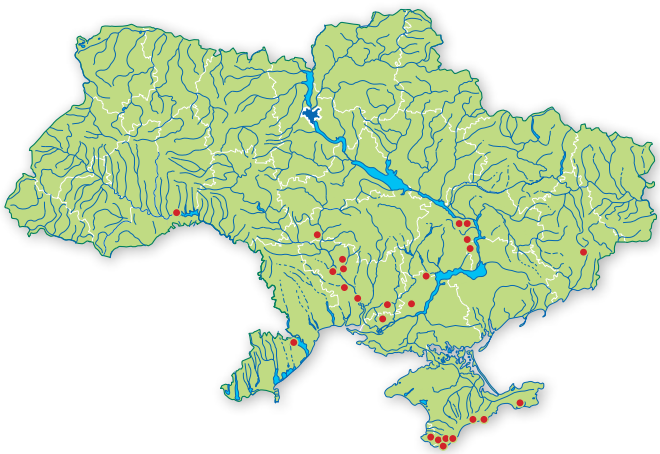

Основні джерела інформації
Флора УРСР, 1954.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: Я.П. Дідух

АСТРАГАЛ ЗІГНУТИЙ

Astragalus reduncus Pall. (*A. concavus* Boriss.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Причорноморсько-прикаспійський степовий вид з фрагментованим ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн. Причорномор'я, Крим, Передкавказзя, Нижнє Поволжя. В Україні: Присивашшя, Крим (Степовий, Керченський та Тарханкутський п-ови). Адм. регіони: Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції диз'юнктивні з компактно-дифузною просторовою структурою. Щільність популяції — 1–3(5) особин на 1 м^2. Чисельність незначна. Віковий спектр правосторонній, максимумом припадає на генеративну фазу. Насіннєва продуктивність задовільна, хоча поновлення в умовах посиленої антропопресії незадовільне і не забезпечує повноцінного відтворення популяцій.

Причини зміни чисельності
Фрагментарність ареалу, ізольованість місцезростань, скорочення характерних для виду екотопів внаслідок розорювання, надмірний випас.

Умови місцезростання
Сухі степи, кам'янисті схили. Рослина входить до складу полинових і полиново-типчакових угруповань кл. *Festuco-Brometea* (порядок *Festucetalia valesiacae*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний полікарпик 10–30 см заввишки з стрижневою кореневою системою та здерев'янілим каудексом. Стебло нерозвинене або малорозвинене 2–5 см заввишки, із вкороченими міжвузлями, коротко шорстко-опушене. Листки 6–15 см завдовжки, в прикореневій розетці, з 15–22 парами яйцеподібних, довгасто-оберненояйцеподібних, на верхівці тупих, закруглених, зверху голих, знизу густо опушених листочків, 3–9 мм завдовжки, 2–5 мм завширшки. Квітконоси 15–21 см завдовжки, майже дорівнюють листкам. Грона 5–15-квіткові, головчасті. Чашечка трубчаста, опушена білими і чорними волосками, її зубці ланцетно-лінійні, коротші за трубку. Віночок блідо-жовтий, або злегка фіолетово забарвлений, 18-20 мм завдовжки. Боби довгасті або лінійно-довгасті, серпасто- або дугасто-вигнуті, біловолосисті, 10–20 мм завдовжки. Цвіте в квітні–травні, плодоносить у травні–червні. Розмножується насінням та поділом каудекса.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється на території БЗ «Асканія-Нова». Необхідно розширити мережу заповідних територій, здійснювати моніторинг популяцій, вирощувати в ботанічних садах. Заборонено збирання, порушення умов місцезростань, розорювання ділянок.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Европейский красный список животных и растений..., 1992; Мосякін,1999; Новосад, 1992; Определитель высших растений Крыма, 1972; Флора европейской части СССР, 1987; Флора СССР, 1945; Walter, Gillet, 1998.

Автори: В.В. Новосад, Л.І. Крицька
Фото: І.В. Маханьков

АСТРАГАЛ САРЕПТСЬКИЙ

Astragalus sareptanus A.Beck.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Сх.причорноморсько-прикаспійський вид на зх. межі ареалу, близький до *A. rupifragus* Pall.

Ареал виду та його поширення в Україні
Понтична провінція (Сіверсько-Донецький, Нижньо-Донський, Нижньо-Волзький, Заволзький р-ни) та Зх. Сибір, заходить на Пн. Кавказ. Пд. сх. України. Адм. регіони: Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Два локалітети: між м. Стаханов та с. Ірміно Луганської обл. (вперше знайдене в 1970–1973 рр.); між с. Миронівським і с. Світлодарським Артемівського району Донецької обл. Популяція у Луганській обл. простягається на 3 км, рослина місцями цілком вкриває схили, в Артемівському р-ні — невелика. Структура її не досліджена.

Причини зміни чисельності
Природно–історична рідкісність, низька конкурентна здатність виду, випасання худоби, розорювання степів.

Умови місцезростання
Степи та кам'янисті схили, піски, угруповання класу *Festuco-Brometea*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–20 см заввишки з більш-менш розвиненими міжвузлями. Має каудекс і стрижневу кореневу систему. Стебло й листки вкриті відстовбурченими волосками. Суцвіття — китиця, квітки на ніжках 2 мм завдовжки. Квітки блідо-лілові або блідо-рожеві, 27–30 мм завдовжки. Чашечка трубчаста, шорстка від білих і небагатьох чорних волосків, при плодах дещо здута. Боби густо шерстисті. Цвіте у травні–липні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно виявляти нові популяції й встановлювати в місцезнаходженнях виду охоронний режим, контролювати стан популяцій, вирощувати рослину в ботанічних садах. Заборонено заготівлю рослин, порушення умов місцезростання, терасування схилів, заліснення, надмірне випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Відомостей немає.

Основні джерела інформації
Борисова, 1951; Дубовик, Крицкая, 1978; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Маслова, Лесняк, Мельник, Перегрим, 2003; Остапко, 2001; Редкие и исчезающие виды флоры СССР, нуждающиеся в охране, 1981; Флора СССР, 1945; Хорология флоры Украины, 1986; Chater, 1969.

Автори: В.М. Остапко, О.Г. Мулєнкова
Фото: Н.Ю. Гнатюк

АСТРАГАЛ ЩЕТИНИСТИЙ

Astragalus setosulus Gontsch.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Вузький регіональний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Гірський Крим. Головне пасмо Кримських гір: масиви Айя, Демерджі, Свіданіє, Меганом. *Адм регіон*: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відомо кілька ізольованих популяцій. Загальна чисельність невідома, але спостерігається її щорічна динаміка. Популяція на північ від с. Привітне (г. Свіданіє) на початку 1980-х рр. налічувала майже 30 тис. особин, тоді як у 2002 р. тут були знайдені лише поодинокі рослини. Дані по інших популяціях відсутні.

Причини зміни чисельності
Розповсюдженню рослини заважає обмеженість відповідних екотопів. Чисельність значно змінюється щорічно завдяки флюктуаціям опадів.

Умови місцезростання
Росте виключно на конгломератах, серед відкритих сухих щебенистих схилів і на осипах з дуже розрідженими угрупованнями фриганоїдів, що ймовірно відносяться до кл. *Sedo-Scleranthetea*, на висоті 500-1000 м н. р. м. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина або напівкущик до 10 см заввишки з підведеними жорстковолосистими пагонами. Листки непарнопірчасті, 3-4 см завдовжки, з 5-7 парами ланцетних листочків 0,7-1,2 см завдовжки, густо відстовбурчено м'яко опушені. Черешки коротші вісі, як і вісь опушені. Квітконоси в 1,5-2 рази коротші листків або дорівнюють їм. Головчасті китиці 2-4 см в діаметрі. Квітки майже сидячі, приквітки лінійно-шиловидні, віночок 15-18 мм, фіолетовий, чашечка 12-14 мм. Цвіте наприкінці травня-початку червня, плодоносить у червні. Плід — довгастий біб до 1 см завдовжки, на верхівці гострий, здавлений з боків, м'яко- і білокоротковолосистий, містить 5-6 насінин. Цвіте у травні, плодоносить у червні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського Червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється в заказниках загальнодержавного значення «Мис Айя» та «Урочище Демерджі». Заборонено збирання рослин, гербаризацію, порушення умов зростання.

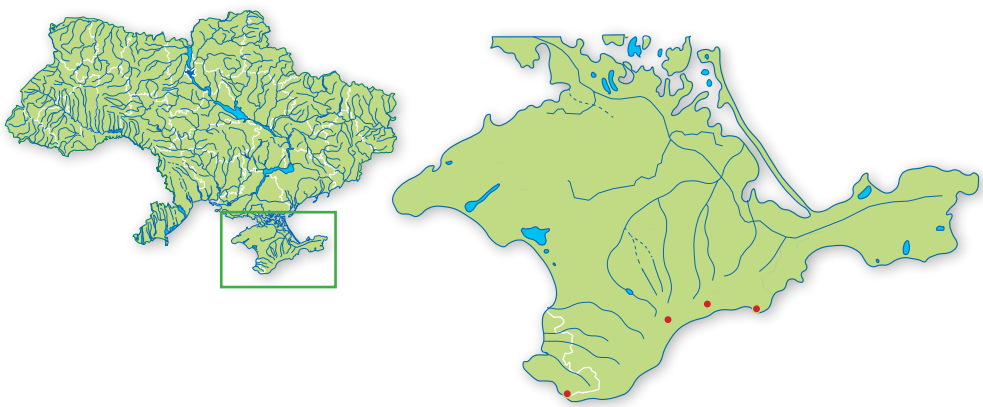

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне.

Основні джерела інформації
Ена, 2001; Косых, Голубев, 1983; ЧКУ, 1996.

Автор: А.В. Єна
Фото: Я.П. Дідух

АСТРАГАЛ ПОДІБНИЙ

Astragalus similis Boriss.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Вузький регіональний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Кримський п-ів. Рівнинний Крим (окол. м. Сакі), Сх. Гірський Крим (Кара-Даг, окол. м. Коктебеля та м.Феодосії). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Загальна чисельність невідома.

Причини зміни чисельності
Не вивчене. Можливо, рекреаційний вплив, перевипас худоби, пожежі.

Умови місцезростання
Степові і петрофітно-степові фітоценози класу *Thero-Brachypodietea*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна рослина, стебло 10–15 см заввишки. Листки непарнопірчасті, з 6–8 парами еліптичних листочків 0,8–1,2 см завдовжки та 0,3–0,5 см завширшки, густо опушені. Китиці 5–6 см завдовжки, квітка 2–2,5 см, рожева. Плід продовгуватий яйцеподібний густо біловолохатий біб 1–1,5 см завдовжки 0,5 см завширшки. Цвіте в травні–липні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в Карадазькому ПЗ. Заборонено порушення умов місцезростання, надмірне випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Відомостей немає.

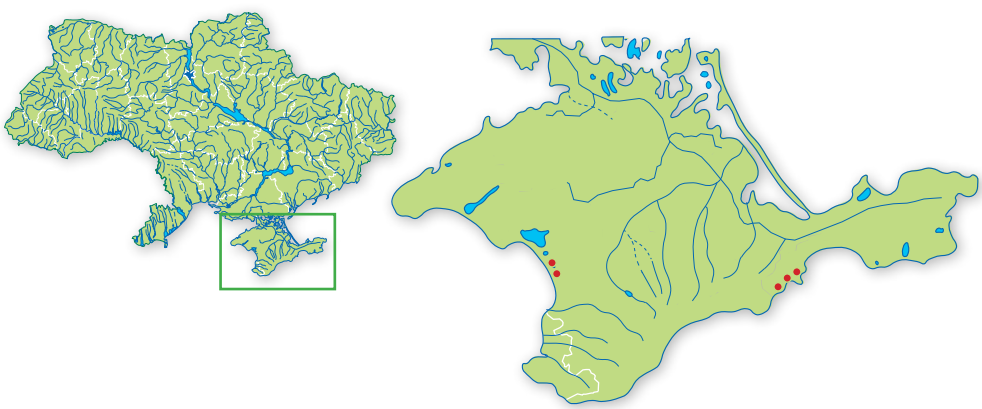

,

Основні джерела інформації
Ена, 2001; Крюкова, 1969.

Автор: А.В. Єна
Фото: В.В. Корженевський

АСТРАГАЛ ДОНСЬКИЙ

Astragalus tanaiticus K.Koch

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемічний поліморфний вид на зх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середньоруська та Приазовська височини. Пд. схід України. Адм. регіон и: Дн, Хр, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Три місцезнаходження на лівобережжі Сіверського Дінця (Луганська обл.): місце впадіння р. Деркул в р. Сіверський Донець у Станично-Луганському районі, с. Щастя, хутір Кряківка Слов'яносербського району; відділення «Кам'яні Могили» Українського степового ПЗ в Донецькій обл.; єдине місцезнаходження у Дніпропетровській обл. (с. Великомихайлівка Покровського р-ну); дуже рідко по р. Оскол на Харківщині. Популяції нечисленні, ареал виду скорочується.

Причини зміни чисельності
Природно–історична рідкісність, низька конкурентна здатність виду, розорювання степів.

Умови місцезростання
Сухі, бідні прирічкові піски, крейдяні та вапнякові відшарування. Угруповання з розрідженим травостоєм і пониженою ценотичною конкуренцією кл. *Festucetea vaginatae* та *Helianthemo-Thymetea*. Псамофіт, ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна білоопушена рослина 15–27 см заввишки. Має каудекс і стрижневу кореневу систему. Листки прикореневі, з 12–18 парами яйцеподібно-довгастих листочків. Квітконоси (разом з суцвіттям) 3–12 см завдовжки. Квітки в нещільних китицях, по 9–30 у суцвітті. Віночок 25–27 см завдовжки, жовтий. Біб (10–14 мм завдовжки) довгасто яйцеподібний або довгасто овальний, рудуватоволохатий, майже сидячий, з носиком 2–3 мм завдовжки. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Червоного списку МСОП, Європейського червоного списку. Охороняється у відділеннях «Кам'яні Могили» Українського степового та «Стрільцівський степ» Луганського ПЗ. Необхідно контролювати стан популяцій, створити заказники в місцезнаходженнях виду, ввести в культуру. Заборонено збирання рослин, заготівля, порушення умов зростання, зокрема, розорювання степів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне.

Основні джерела інформації
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Горєлова, Альохін, 1999; Дубовик, 1964; Дубовик, Крицкая, 1978; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кучеревський, 2001; Мосякін, 1999; Остапко, 2001; Редкие и исчезающие виды флоры СССР, нуждающиеся в охране, 1981; Флора европейской части СССР, 1987; Флора УРСР, 1953; Хорология флоры Украины, 1986; ЧКУ, 1996.

Автори: В.М. Остапко, О.О. Кагало, О.Г. Мулєнкова
Фото: І.В. Маханьков

АСТРАГАЛ ЯЙЦЕПЛІДНИЙ

Astragalus testiculatus Pall.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Рідкісний для України степовий вид на пн. та зх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Степова зона, Кавказ, Сибір, Середня та Центральна Азія (Монголія). В Україні достовірно відомий лише з пд.-сх. частини: Луганської й Донецької обл. (Сіверськодонецький округ), але в літературі (мабуть, помилково) наводиться також для Херсонської обл. та Криму (Гірський Крим, Керченський п-ів). Адм. регіони: Дц, Лг, ?Хс, ?Кр.

Чисельність та структура популяцій
У Луганському ПЗ чисельність популяцій невисока. Вони малочисельні, невеликі за площею. Генеративні особини щорічно цвітуть і плодоносять. Життєвість особин висока й особини проходять усі етапи онтогенезу.

Причини зміни чисельності
Фрагментування та інсуляризація популяцій внаслідок антропогенних чинників. У більшості сучасних місцезнаходжень вид знаходиться на крайній межі толерантності до умов існування, а їх погіршення може спричинити зникнення популяцій виду.

Умови місцезростання
Степи, кам'янисті схили, зрідка на прирічкових пісках, кам'янистих осипах. Зростає в угрупованнях класів *Festuco-Brometea* та *Sedo-Scleranthetea*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна сірувато-опушена рослина з розетковими чи напіврозетковими пагонами, розвиненим каудексом і стрижневою кореневою системою. Стебло розгалужене, з дуже вкороченими міжвузлями, 5–12 см заввишки. Листки 5–15 см завдовжки, непарнопірчасті, з 8–11 пар довгасто-еліптичних листочків. Квітконоси майже прикореневі. Приквітки ланцетні, не доходять до середини чашечки. Чашечка трубчаста, волохата від чорних і білих роздвоєних волосків; зубці чашечки ланцетні, в 2–4 рази коротші від її трубочки. Віночок 25–30 мм завдовжки, білуватий або рожево пурпуровий. Біб 10–20 мм завдовжки, овальний або широкоовальний, шерстисто опушений. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у липні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Потребує виявлення нових місцезнаходжень та моніторингу за станом популяцій. Занесений до переліку рідкісних, зникаючих і знищуваних видів флори Донбасу і рекомендований до заповідної охорони. Охороняється в Луганському ПЗ. Заборонено збирання рослин та гербаризацію, випалювання, порушення місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Кондратюк, Бурда, 1979, 1980; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Остапко, 2001; Yakovlev, Sytin, Roskov, 1996.

Автори: І.В. Ковтун, М.М. Федорончук
Фото: Г.В. Гузь

АСТРАГАЛ ЦИНГЕРА

Astragalus zingeri Korsh.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Основний ареал сконцентрований в басейні середньої Волги, на Донецькій височині. Диз'юнктивний ексклав у с. Новосвітловка Краснодонського р-ну Луганської обл. Адм. регіон: Лг.

Чисельність та структура популяцій
Структура популяцій не досліджувалась.

Причини зміни чисельності
Забудова території, розробки кар'єрів, випасання худоби.

Умови місцезростання
Сухі крейдяні відшарування, вапняки, схили ярів. Угруповання кл. *Helianthemo-Thymetea*.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Півкущик заввишки до 55 см заввишки з прямими або висхідними стеблами, знизу здерев'янілими, вкритими біловолосистим опушенням. Має потужний каудекс і стрижневу кореневу систему. Річні стебла до 25 см завдовжки. Прилистки яйцеподібно-ланцетні. Листки (завдовжки 5–7 см) з 4–6 парами лінійноланцетних, іноді довгастих, майже голих листочків. Квітконоси разом з китицею значно довші за листки. Китиці вкорочені, майже головчасті, з 10–20 зближеними квітками. Приквітки втричі коротші за трубку чашечки; вкрита відстовбурченими біло-жовтими волосками, біля зубців з включенням чорних. Віночок білуватий з жовтуватим відтінком, прапорець майже однакової довжини з крилами, трохи виїмчастий. Біб довгастий (15–20 мм), біловолохатий. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Необхідно створити заказник, виявляти нові популяції та встановлювати в місцезнаходженнях виду охоронний режим, контролювати стан популяцій, вирощувати у ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Флора СССР, 1946; ЧКУ, 1996; Красная книга РСФСР (растения), 1988; Редкие и исчезающие виды флоры СССР, нуждающиеся в охране, 1981; Хорология флоры Украины, 1986; Chater, 1969; Korshinsky, 1890.

Автори: В.М. Остапко,О.О. Кагало, О.Г. Мулєнкова
Фото: О.С. Мандзюк, Т.В. Степаненко

КАЛОФАКА ВОЛЗЬКА

Calophaca wolgarica (L. f.) DC.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендем пд.-сх. частини Сх. Європи.

Ареал виду та його поширення в Україні
Східнопричорноморсько-прикаспійський вид (Зх. Казахстан, пониззя Волги і Дону, Ставропільський край). В Україні — пн.-сх. частина Причорномор'я. Адм. регіони: Лг, Дц, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції представлені окремими щільними скупченнями на обмежених площах (у відділенні «Хомутовський степ» Українського степового ПЗ від кількох арів до кількох га), в яких нараховується до кілька сот різновікових особин. Інші локальні місцезнаходження малочисельні, або з поодиноко розсіяними особинами.

Причини зміни чисельності
Розорювання, добування будівельного каменю на степових схилах. За помірних пасовищних навантажень формуються оптимальні умови для зростання виду, за надмірних — рослини пригнічуються, але не зникають.

Умови місцезростання
Найчастіше — на пологих степових схилах, або терасованих зсувних уступах з б.-м. еродованими ґрунтами, що сформувалися на вапняках, крейді, пісковиках, гранітах, гнейсах, зрідка — на відшаруваннях цих порід. У відділенні «Хомутовський степ» за умов абсолютного режиму охорони розростається до чималих заростей. Входить до складу угруповань кл. *Festuco-Brometea* (союз *Astragalo-Stipion*). Росте на звичайних чорноземах багатих на вміст карбонатів, тому вказівки на зростання виду в відділенні «Кам'яні Могили» Українського степового ПЗ і відділенні «Провальський степ» Луганського ПЗ є сумнівними. Ксерофіт, карбонатофіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Нанофанерофіт, хамефіт. Кущ до 100 см заввишки, з висхідними, розгалуженими від основи стеблами. Молоді стебла жовтувато-пухнасті, старі — з волокнистими відшаруваннями світлокоричневої кори. Листки непарнопірчасті, листочки овальні або еліптичні, знизу шерстисто-пухнасті, зверху менше опушені, шкірясті. Квітки у зрідженій видовженій китиці з 4–8 квіток на квітконосах до 10 см завдовжки. Віночок жовтий, 20–25 мм завдовжки, у 2 рази перевищує залозисто-опушену чашечку. Біб довгасто-циліндричний, 2–3 см завдовжки, залозистощетинистий. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в ПЗ: Українському степовому (відділення «Хомутовський степ», «Кам'яні Могили») та Луганському (відділення «Провальський степ»). Необхідний контроль стану популяцій, впровадження заказної охорони. Заборонено порушення місць зростання, надмірне випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у ботанічних садах степової зони.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, волокнисте, ерозіофіл.

Основні джерела інформації
Генова, 1984; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Бурда, Чуприна, Хомяков, 1988; Красная книга, 1975; Рева, 1982; Редкие растения СССР: Справочник, 1979; Ткаченко, Дідух, Генов та ін., 1998; ЧКУ, 1996.

Автори: В.С. Ткаченко, В.П. Коломійчук
Фото: В.М. Остапко

КАРАГАНА СКІФСЬКА

Caragana scythica (Kom.) Pojark.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Південнопричорноморський ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Європа (пд. Причорномор'я, Молдова, Нижній Дон (зх.). В Україні — пд. степові р-ни та в передгір'ях Криму (Тарханкут). Адм. регіони: Дц, Лг, Од, Мк, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Формує невеликі плями зі значною щільністю особин. Загальна кількість рослин незначна і постійно скорочується. Популяції нараховують сотні особин. Структура популяцій невідома.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, слабка конкурентна здатність, пошкодження насіння комахами. Висока чутливість до антропогенних впливів: розорювання, забудови та гірничих розробок, надмірних пасовищних навантажень. Заростання чагарниково-степових угруповань під впливом абсолютно-заповідного режиму в заповідниках, степових пожеж.

Умови місцезростання
Переважно еродовані схили та скелетні ґрунти на відшаруваннях кам'янистих порід (найчастіше вапняків), нерідко на звичайних чорноземах та каштанових ґрунтах з відносно високим вмістом солей, у складі угруповань кл. *Festuco-Brometea* та порядку *Alysso-Sedetalia* (кл. *Sedo-Scleranthetea*). Ксерофіт, карбонатофіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Низенький (до 40 см заввишки), відносно слабко колючий, розгалужений, густо облиснений, довгокореневищний кущ з коричневою корою і тоненькими буруватосірими гілками. Листки несправжньопальчасті, з 4 дрібних (2–7 мм завдовжки), клиноподібних або оберненоланцетних листочків, з маленькою колючкою на верхівці. Квітки пазушні, поодинокі, великі (віночок до 26 мм завдовжки), золотисто-жовті. Чашечка гола, 8–9 мм завдовжки, коричнево-червона. Біб лінійний (23 х 2–2,5 мм), голий, коричневий. Цвіте у квітні–травні. Плодоносить у червні–серпні. Розмножується насінням та кореневищними пагонами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в БЗ «Асканія-Нова», ПЗ «Єланецький степ», Українському степовому (відділення «Кам'яні Могили», «Хомутовський степ»), Азово-Сиваському НПП, «Половецький степ» та «Меотида» РЛП, в заказниках та пам'ятках природи. Рекомендовано виявлення всіх природних місцезростань та їх охорона. Заборонено заготівлю рослин, порушення екотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Крюкова, 1965; Купрюшина, 2001; Ткаченко, Дідух, Генов та ін., 1998; ЧКУ, 1996.

Автори: В.С. Ткаченко, В.М. Остапко
Фото: І.І. Мойсієнко

ЗІНОВАТЬ БІЛА, РОКИТНИЧОК БІЛИЙ

Chamaecytisus albus (Hacq.) Rothm.
(*Cytisus albus* Hacq.)

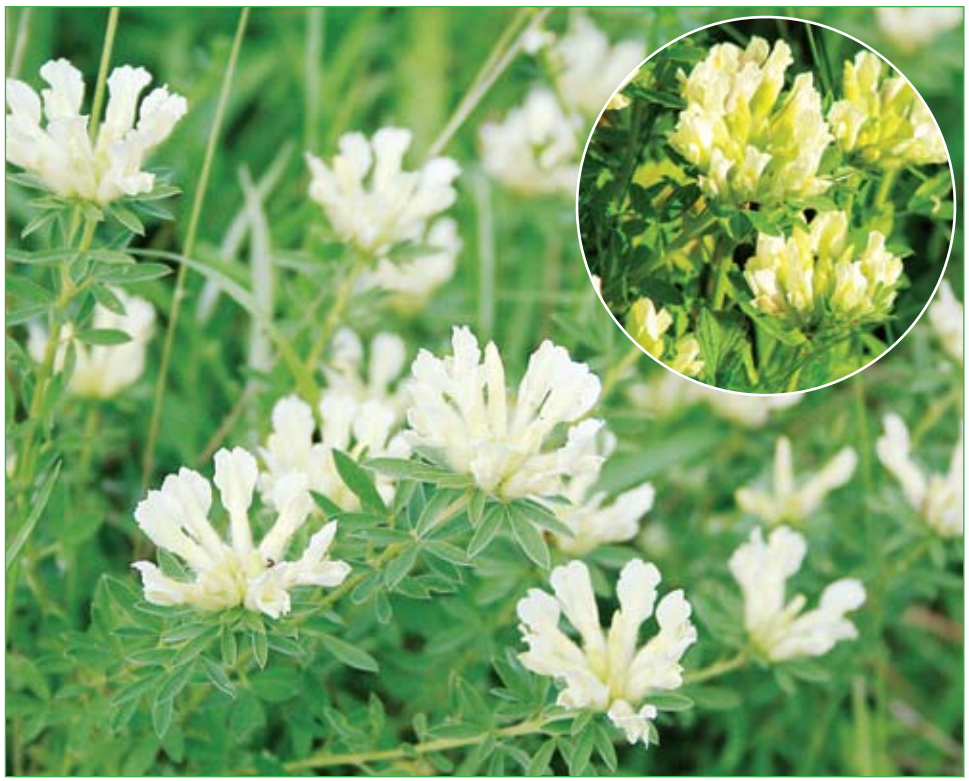

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вид на пд. та сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пд.-європейський вид. В Україні в Зх. Поділлі та Передкарпатті, зрідка — в Розточчі-Опліллі, можливо в Закарпатті. Адм. регіони: Лв, Ів, Тр, ?Зк, Чц, Хм, Вн.

Чисельність та структура популяцій
Зустрічається спорадично. Популяції стабільні, кількість рослин досягає кількох тисяч. На території НПП «Подільські Товтри» («Вербецькі Товтри») кількість генеративних особин на 10 м^2 становить від 1 до 4. Одна генеративна особина може утворювати 1–6 підземних пагонів із 1-3 генеративними бруньками, формуючи негусті куртини.

Причини зміни чисельності
Знищення екотопів внаслідок лісонасадження, витоптування при випасанні худоби, випалювання сухостою, порушення схилів при видобуванні вапняку.

Умови місцезростання
Вапняково-кам'янисті, лучно-степові схили, карстові западини, рідше — узлісся та галявини широколистяних лісів; спорадично у складі лучно-степових і чагарникових угруповань союзів *Festucion valesiacae, Cirsio-Brachypodion pinnati, Fragario viridis-Trifolion montani, Seslerio-Festucion glaucae, Galio campanulatae-Poion versicoloris* (кл. *Festuco-Brometea*), а також кл. *Trifolio-Geranietea*. Мезоксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Нанофанерофіт. Розгалужений кущ (30)50–80 см заввишки. Пагони прямостоячі або більш-менш висхідні, опушені. Листки трійчасті, з ланцетних, обернено-яйцеподібних або видовжено-оберненояйцеподібних опушених листочків. Квітки білі або жовтувато-білі, по 5–8 на молодих та минулорічних гілочках, зібрані у головчасте суцвіття. Плід волохато-волосистий біб. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Властиве вторинне пізньолітнє цвітіння. Розмножується насінням (рідко) та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється у ПЗ «Медобори», НПП «Подільські Товтри», заказниках та пам'ятках природи. Заборонено порушення екотопів, заліснення місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Національному ім. М.М. Гришка НАН України та Кам'янець-Подільському ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне.

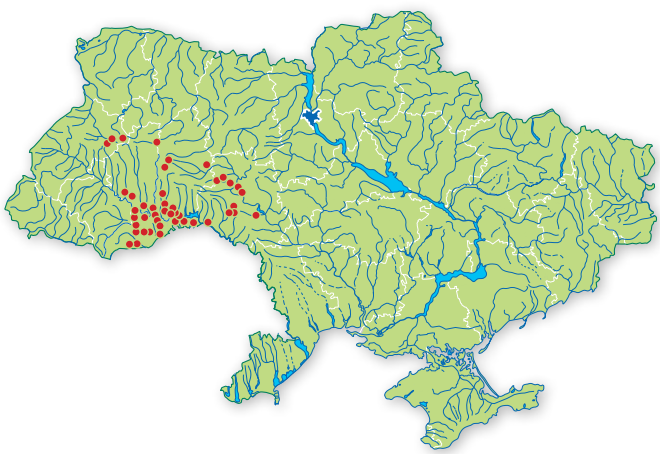

Основні джерела інформації .
Андрієнко, Онищенко, 2002; Деревья и кустарники, 1974; Кагало, Любінська, Скібіцька, 2003; Судинні рослини флори Чернівецької області, які підлягають охороні, 1999; Фодор, 1974; ЧКУ, 1996.

Автори: М.В. Шевера, Л.Г. Любінська, О.О. Орлов
Фото: О.О. Кагало, Я.П. Дідух (вставка)

ЗІНОВАТЬ БЛОЦЬКОГО, РОКИТНИЧОК БЛОЦЬКОГО

Chamaecytisus blockianus (Pawł.) Klásk. (*Cytisus blockianus* Pawł.).

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Подільський вид. Переважно у пн.-зх. частині Правобережного Лісостепу, окремі локалітети — в Розточчі-Опіллі, один — в Лівобережному Лісостепу. Адм. регіони: Лв, Ів, Тр, Чц, Хм, Вн.

Чисельність та структура популяцій:
Популяції нечисленні, стабільні, представлені окремими локалітетами, кількість рослин в яких досягає кількох сотень. На території НПП «Подільські Товтри» (ур. Чапля) кількість генеративних особин на 100 м^2 становить від 1 до 14. Одна генеративна особина може утворювати до 1–4 підземних пагонів із 1–2 генеративними бруньками, формуючи нерідко негусті куртини. Реальна насінна продуктивність низька. Насінне поновлення дуже незначне (1–4 вегетативні особини на 100 м^2).

Причини зміни чисельності:
Знищення ділянок лучно-степової рослинності внаслідок лісонасадження, надмірне випасання худоби, випалювання сухостою, порушення вапнякових схилів при добуванні вапняку.

Умови місцезростання
Вапнякові, лучно-степові схили, галявини широколистяних лісів, серед чагарників; у складі лучно-степових ценозів, в асоціаціях *Festuco valesiacae-Caricetum humilis, Festuco valesiacae-Stipetum capillatae, Festucetum valesiacae* союзу *Festucion valesiacae* та угрупованнях союзу *Fragario viridis-Trifolion montani* (кл. *Festuco-Brometea*). Ксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Нанофанерофіт. Кущ 20–40 см заввишки. Пагони висхідні, опушені. Листки трійчасті, листочки оберненояйцеподібні або видовжено-оберненояйцеподібні, опушені. Квітки блідо-жовті, по (2)5–10, утворюють китицеподібне, згодом головчасте, суцвіття. Плід — біб, видовжений, густо волохато-волосистий. Цвіте у травні–серпні. Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням та вегетативно.

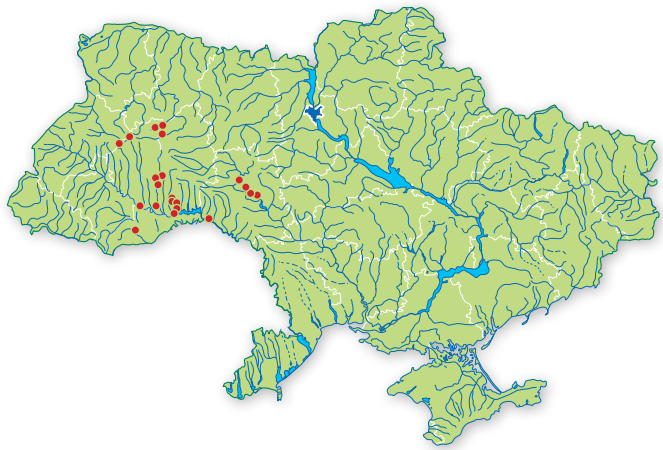

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку, Червоного списку МСОП. Охороняється у ПЗ «Медобори» та Українському степовому (відділення «Михайлівська цілина»), НПП «Подільські Товтри», у заказниках «Грабарківському» та «Самчинецькому» (Вінницька обл.), «Кошарнинському» (Хмельницька обл.), пам'ятці природи «Лиса Гора та Гора Сипуха» (Львівська обл.). Контроль за станом популяцій. Заборонено порушення місць зростання та заліснення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Кам'янець-Подільському ботанічному саду.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Андрієнко, Онищенко, 2002; Заверуха, 1985; Кагало, Любінська, Скібіцька, 2003; ЧКУ, 1996.

Автори: М.В. Шевера, Л.Г Любінська, О.О. Орлов
Фото: О.О. Кагало

ЗІНОВАТЬ ГРАНІТНА, РОКИТНИЧОК ГРАНІТНИЙ

Chamaecytisus graniticus (Rehmann) Rothm. (*Cytisus graniticus* Rehmann; incl. *Chamaecytisus skrobiszewskii* (Pacz.) Klásk., *Cytisus skrobiszewskii* Pacz.).

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн.-зх. Причорномор'я. Трапляється в Правобережному Злаковому Степу, у межиріччях Пд. Бугу та Дніпра. Адм. регіони: Дн, Мк, Хс.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні, з дифузною або груповою просторовою структурою, з правостороннім віковим спектром, неповночленні, регресивні, або нормального типу з повночленною віковою структурою. Щільність рослин у популяціях становить від 2 до 10 особин на 1 м^2. На території ПЗ «Єланецький Степ», в окол. м. Снігурівка, хут. Шилова балка (Миколаївська обл.) знаходяться найбільші популяції виду.

Причини зміни чисельності
Слабка конкурентна здатність виду, знищення ділянок степової рослинності внаслідок лісонасаджень, надмірного випасання.

Умови місцезростання
Вапнякові, крейдяні, кам'янисті, мергелисті та гранітні відшарування балок та річкових долин; в угрупованнях кл. *Festuco-Brometea*. Ксерофіт, кальцефіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Нанофанерофіт. Кущ 15–30 см заввишки. Молоді пагони висхідні, виразно гранчасті, опушені. Листки трійчасті, листочки оберненояйцеподібні або еліптичні, зісподу опушені, зверху майже голі. Квітки білі, блідо-рожеві, по 2–4, зібрані у несправжньоверхівкове суцвіття. Плід лінійний, опушений біб. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Червоного списку МСОП, Європейського червоного списку. Охороняється у ПЗ «Єланецький Степ», в заказниках місцевого значення в Миколаївській та Дніпропетровській обл. Необхідно здійснювати контроль стану популяцій. Заборонено порушення місць зростання, заліснення місць зростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Криворізькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне, протиерозійне.

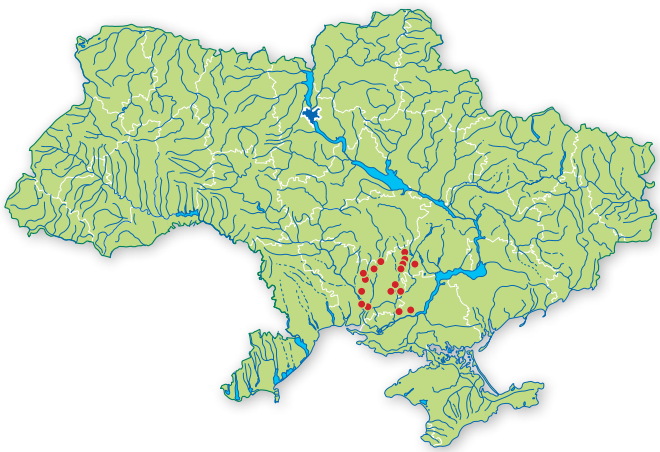

Основні джерела інформації
Андрієнко, Онищенко, 2002; Кучеревський, 2001; Каталог растений Криворожского ботанического сада, 2004; ЧКУ, 1996.

Автори: М.В. Шевера, Л.І. Крицька
Фото: Р.Я. Кіш, І.І. Мойсієнко (вставка)

ЗІНОВАТЬ ПАЧОСЬКОГО, РОКИТНИЧОК ПАЧОСЬКОГО

Chamaecytisus paczoskii (V. Krecz.) Klásk. (*Cytisus paczoskii* V. Krecz).

Родина Бобові — Fabaceae

Природолохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Східнокарпатсько-волино-подільський вид із іррадіацією в Молдову. В Україні зрідка трапляється в Прикарпатті, Розточчі-Опіллі, Волинській височині, Зх. Поділлі та пд. частині Правобережного Лісостепу; окреме місцезростання, вказане за літературними даними для окол. Саврані на березі р. Буг, потребує підтвердження. Адм. регіони: Рв, Лв, Ів, Чц, Тр, Хм, Од.

Чисельність та структура.
Популяції локальні, представлені нечисленними куртинами. Ступінь природного поновлення невідомий.

Причини зміни чисельності
Слабка конкурентна здатність виду, рубки лісу, заліснення, знищення місць зростання, переважно при видобуванні вапняку.

Умови місцезростання
Вапнякові відслонення, галявини листяних та мішаних лісів, серед чагарників, у складі лісових та дуже рідко наскельно-степових, частково затінених лісовою рослинністю угрупованнях; в асоціаціях *Festuco valesiacae-Caricetum humilis* союзу *Festucion valesiacae* та в угрупованнях союзу *Seslerio-Festucion glaucae* (кл. *Festuco-Brometea*). Мезоксерофіт, кальцефіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Нанофанерофіт. Кущ 30–60 см заввишки. Пагони розпростерті, дугоподібно підняті, густо опушені. Листки трійчасті, листочки еліптичні, зісподу густо опушені. Квітки жовті, по 2–4, у колосоподібному суцвітті, розвиваються раніше за листки. Плід лінійний, густо повстисто-волосистий біб. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням. Рослина при сушінні чорніє.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється у ПЗ «Медобори», НПП «Подільські Товтри», в комплексних пам'ятках природи «Жулицька Гора», «Гора Сторожиха», «Гора Висока», «Підлиська Гора» (Львівська обл.), пам'ятках природи загальнодержавного значення «Касова Гора» та «Урочище Масьок» (Івано-Франківська обл.), заповідному урочищі «Хрещатико-Звинячинське» (Чернівецька обл.). Заборонено порушення місць зростання, заліснення ділянок.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне.

Основні джерела інформації
Заверуха, 1985; Кагало, Любінська, Скібіцька, 2003; Флора УРСР, 1954; ЧКУ, 1996.

Автор: М.В. Шевера
Фото: Г.І. Оліяр

ЗІНОВАТЬ ПОДІЛЬСЬКА, РОКИТНИЧОК ПОДІЛЬСЬКИЙ

Chamaecytisus podolicus (Błocki) Klask.
(*Cytisus podolicus* Błocki)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Східнокарпатсько-подільський вид із іррадіацією на Полісся та в Молдову. В Україні спорадично трапляється у Передкарпатті, Зх. Поділлі, Розточчі-Опіллі, рідко в Зх. Поліссі та на Закарпатті. Адм. регіони: Вл, Лв, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Вн.

Чисельність та структура.
Популяції нечисленні, займають невелику площу, з тенденцією до скорочення. Ступінь природного поновлення незадовільний.

Причини зміни чисельності
Слабка конкурентна здатність виду, знищення ділянок степової рослинності внаслідок лісонасадження, випалювання сухостою, порушення схилів при видобуванні вапняку.

Умови місцезростання
Вапняково-кам'янисті, лучно-степові схили, карстові западини в угрупованнях союзу *Festucion valesiacae* (кл. *Festuco-Brometea*). Ксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Нанофанерофіт. Невисокий кущ, 30–50 см завишки. Пагони висхідні, волохато-волосисті. Листки трійчасті, листочки оберненояйцеподібні, опушені. Квітки блідо-жовті, по 10–12, на молодих та минулорічних гілочках у головчастому суцвітті. Плід видовженоланцетний, густо волохатий біб. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Властиве вторинне пізньолітнє цвітіння. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку, Червоного списку МСОП. Охороняється у ПЗ «Медобори», НПП «Подільські Товтри», заказниках загальнодержавного значення «Чорна Гора» (Закарпатська обл.) та «Жижавському» (Тернопільська обл.), у пам'ятках природи загальнодержавного значення: «Урочище Сокіл» та «Касова Гора» (Ів.-Франківська обл.). Заборонено порушення та заліснення місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Національному ім. М.М. Гришка НАН України, Донецькому НАН України, Кам'янець-Подільському ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне.

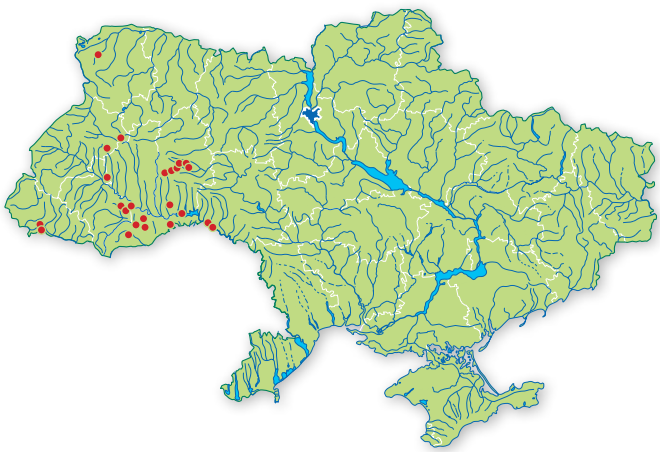

Основні джерела інформації
Андрієнко, Онищенко, 2002; Антонюк, Бородина, Собко, Скворцова, 1982; Деревья и кустарники, 1974; Каталог растений Донецкого ботанического сада, 1988; Крічфалушій, Будников, Мигаль, 1999; Судинні рослини флори Чернівецької області, які підлягають охороні, 1999; ЧКУ, 1996.

Автори: М.В. Шевера, Л.Г. Любінська, О.О. Орлов
Фото: Я.І. Капелюх, Р.Я. Кіш:

ЗІНОВАТЬ РОШЕЛЯ, РОКИТНИЧОК РОШЕЛЯ

Chamaecytisus rochelii (Wierzb.) Rothm.
(*Cytisus rochelii* Wierzb.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Вид на сх. межі диз'юнктивного ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральноєвропейсько-балкансько-східнокарпатський вид із іррадіацією в Молдову. Для України наводиться з Прут-Дністровського межиріччя та Передкарпаття. Достовірно відомий лише з окол. с. Розкопинці Сокирянського р-ну Чернівецької обл., інші місцезнаходження в регіоні, як і вказівка (г. Чорна Гора) для Закарпаття, потребують підтвердження. Адм. регіони: ?Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, локальні, з тенденцією до скорочення.

Причини зміни чисельності
Слабка конкурентна здатність виду.

Умови місцезростання
У розріджених листяних лісах, серед чагарників, в екотонних узлісних угрупованнях кл. *Trifolio-Geranietea*, переважно на піщаних ґрунтах інколи на порушених екотопах. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Нанофанерофіт. Кущ 80–100 см заввишки. Стебла висхідні, опушені. Листки трійчасті, листочки ланцетні або яйцеподібно-ланцетні, з обох боків притиснуто-довговолисисті. Квітки сірчано-жовті, по 12–18, зібрані у головчасто-щиткоподібне суцвіття. Плід серпоподібно зігнутий, волохато-волосистий біб. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно контролювати стан існуючої популяції та організувати заказник, ширше культивувати в ботанічних садах. Заборонено порушення місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське значення.
Декоративне, медоносне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Каталог растений Донецкого ботанического сада, 1988; Судинні рослини флори Чернівецької області, які підлягають охороні, 1999; ЧКУ, 1996; Pifko, 2008.

Автор: М.В. Шевера
Фото: О.О. Кагало

ЗІНОВАТЬ ВУЛЬФА, РОКИТНИЧОК ВУЛЬФА

Chamaecytisus wulffii (V. Krecz.) Klásk. (*Cytisus wulffii* V. Krecz.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Кримсько-новоросійський вид. В Україні трапляється у Гірському Криму та на Пд. березі Криму, переважно в центральній частині (г. Ай-Петрі, яйла та схили). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції виду нечисленні, локальні, представлені невеликими куртинами. У цілому стан популяцій задовільний, переважають генеративні особини, але структура популяцій не вивчена. Ступінь природного поновлення невідомий.

Причини зміни чисельності
Вузька екологічна амплітуда і слабка конкурентна здатність виду, антропогенне руйнування екотопів.

Умови місцезростання
Біля верхньої межі соснових лісів, на яйлах, вапнякових скелях, поличках. Зростає у несформованих петрофітних угрупованнях, що відносяться до порядку *Alysso-Sedetalia*. Ксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Кущ 5–20 см заввишки. Гілки сланкі, на верхівці висхідні, опушені. Листки трійчасті, складаються з обернено-яйцеподібно-ланцетних опушених листочків. Квітки жовті, по 1–2, у пазухах листа, зібрані в однобічне гребінчасте китицеподібне суцвіття. Плід широко лінійно-ланцетний, густо опушений біб. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняють у Кримському та Ялтинському гірсько-лісовому ПЗ, заказнику загальнодержавного значення «Байдарському». Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено порушення місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне, протиерозійне.

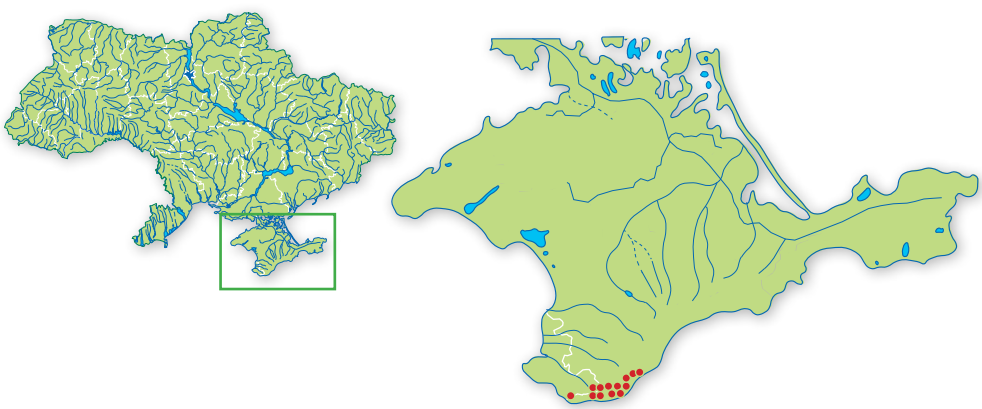

Основні джерела інформації
Шелм-Сосонко, Дідух, 1980; Голубев, 1984; Флора СССР, 1945; ЧКУ, 1996.

Автори: М.В. Шевера, Л.Е. Рифф
Фото: В.П. Ісіков

ДРІК МАЛОНАСІННИЙ

Genista oligosperma (Andrae) Simonk.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Зниклий в природі.

Наукове значення
Сх.-карпатський ендемік в ізольованих локалітетах.

Ареал виду та його поширення в Україні
Ср. Європа (Карпати). В Україні був відомий зі скельних відслонень хребта Мармароські Альпи (г. Піп Іван та г. Берлібашка). Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
Невідома. В українських гербаріях матеріали щодо цього виду відсутні. В останні майже 100 років його не збирали.

Причини зміни чисельності
Не досліджувалися. Можливо, популяції є малочисельними й розташовані в мало доступних місцях, тому не привертають увагу дослідників.

Умови місцезростання
Скельні силікатні відслонення в субальпійському, альпійському, рідше у верхній частині лісового поясів. Угруповання порядку *Seslerietalia albicantis*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічний напівкущик з полеглими стеблами, квітконосні гілки коротко прямостоячі, на 2–2,5 см піднесені, невиразнокутасто-валькуваті, вгорі опушені, розгалужені, 20–25 см завдовжки. Листочки видовжені або еліптичні, невиразно трижилкові, майже голі, по краю довговолосисті. Прилистки шилоподібні, зберігаються тривалий час. Квітки в китицеподібних суцвіттях на кінцях гілочок, приквіткові листки майже рівної довжини з квітами, голі; прапорець і човник рівної довжини. Чашечки з трикутними шилоподібно загостреними трижилковими зубцями, трубка чашечки дорівнює зубцям. Зав'язі й боби голі, достиглі — ерподібно зігнуті, загострені, стиснуті, з 5–10 насінинами. Насіння гладке, буре, блискуче, сочевицеподібно стиснуте. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у серпні–вересні. Поновлюється насінням.

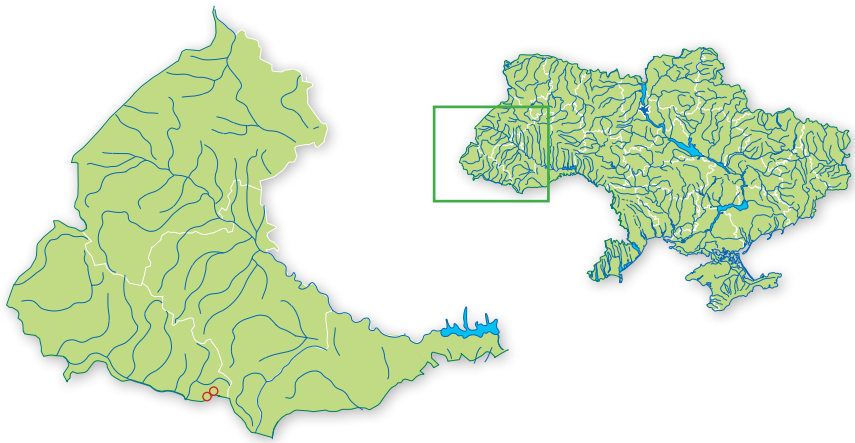

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Спеціальні заходи не здійснювалися. Формально локалітети знаходяться на території Карпатського БЗ. Необхідно організувати спеціальні пошуки виду в природних оселищах, дослідження стану, структури популяцій, біоекологічних властивостей виду та моніторинг за його локалітетами, заборонити несанкціоноване збирання й гербаризацію, порушення умов зростання. У випадку відсутності виду доцільна його репатріація.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове.

Основні джерела інформації
Флора Европейской части СССР, 1987.

Автор: О.О.Кагало
Фото: О.О.Кагало

ДРІК СКІФСЬКИЙ

Genista scythica Pacz. (incl. *G. verae* Juz.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн.-причорноморсько-кримський ендемік. В Україні поширений у Степу від р. Інгулу до р. Грузський Єланчик, а також у Гірському Криму. Адм. регіони: Дц, Мк, Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій
У степовій зоні популяції локальні та малочисельні, з тенденцією до скорочення. Популяції в Донецькій обл. характеризуються нерідко двовершинними спектрами з максимумами на віргінільній та середньовіковій стадіях. У Криму досить поширений на кам'янистих місцях, іноді домінує разом з *Genista albida,* з яким утворює гібриди.

Причини зміни чисельності
Руйнування екотопів внаслідок видобування крейди і вапняку, надмірні пасовищні навантаження, терасування та заліснення схилів.

Умови місцезростання
Сухі бідні вапнякові відслонення та щебнисті ґрунти на вапняках. Елемент петрофітно-степових та чагарничково-степових угруповань кл. *Festuco-Brometea, Helianthemo-Thymetea* та порядку *Alysso-Sedetalia.* Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Розгалужений кущик 7–20 см завишки; гілки короткоопушені, часто лежачі. Листки ланцетні, до 15 мм завдовжки, зісподу сріблясто-притиснуто опушені, зверху голі. Квітки блідо-жовті, зібрані у верхівкові негусті китиці. Біб близько 2 см завдовжки, трохи зігнутий, притисненоволосистий. Цвіте у травні — червні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до регіонального списку в Донецькій області. Охороняють в Ялтинському гірсько-лісовому, Кримському ПЗ, у відділенні «Хомутовський степ» Українського степового ПЗ, у заказнику місцевого значення «Пристенське» (Донецька обл.) та ряді заказників Криму. Виявлення усіх місцезнаходжень виду в степовій зоні та організація їх охорони з встановленням заповідного та заказного режимів. Заборонено руйнування місць зростання, терасування та заліснення схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Криворізькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Медоносне, протиерозійне.

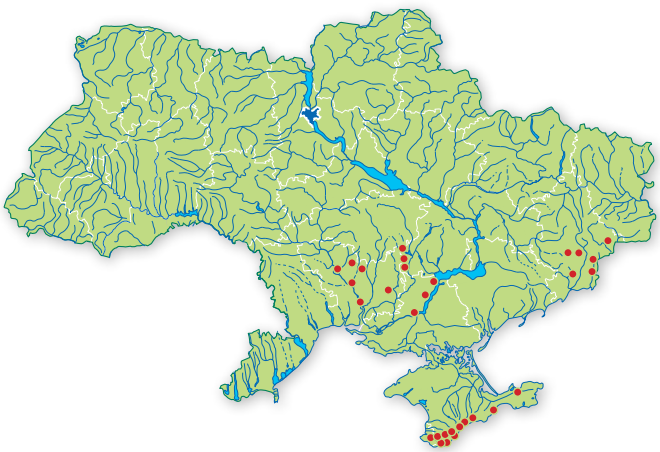

Основні джерела інформації
Вульф, 1960; Дидух, 1992; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Определитель высших растений Украины, 1987; Остапко, 2001, 2005; Флора европейской части СССР, 1987; Флора УРСР, 1954; ЧКУ, 1996.

Автори: В.М. Остапко, Я.П. Дідух, Л.В. Купрюшина
Фото: В.М. Остапко

ДРІК ЧОТИРИГРАННИЙ

Genista tetragona Besser (*G. tinctoria* L. var. *depressa* (M.Bieb.) Schmalh.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Реліктовий, вузьколокальний ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Нижнє Придністров'я. В Україні в долині р. Ягорлик (окол. с. Артирівка Красноокнянського р-ну Одеської обл.). Адм. регіон: Од.

Чисельність та структура популяцій
Популяція локальна, особини розміщені дифузно або невеликими групами, їх чисельність незначна, але стабільна, щільність — 1–3 особини на 1 м^2. Насіннєве поновлення задовільне. В популяції переважають генеративні особини.

Причини зміни чисельності
Слабка конкурентна здатність виду, пристосованість до осипищ та еродованих місцезростань, генетична ізольованість популяцій, надмірний антропогенний вплив.

Умови місцезростання
Сухі відслонення сарматських вапняків, осипища, кам'янисто-щебенисті ґрунти, круті еродовані схили берегів рр. Дністер та Ягорлик. Фітоценози характеризуються невеликим загальним проективним покриттям травостою. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Кущик 10–25 см заввишки, густо притиснуто-шовковисто-волосиста рослина. Стебло розгалужене від основи. Гілки виразно чотиригранні, по гранях борозенчасті. Листки довгасто-ланцетні, 6–25 мм завдовжки. Квітки 8–25 мм завдовжки, жовті з голим широко-яйцеподібним прапорцем. Боби довгасто-лінійні, 15–30 мм завдовжки. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Додатку Бернської конвенції. Необхідно здійснювати моніторинг популяцій, створити ботанічний заказник на схилах берега р. Ягорлик між сс. Артирівка та Розівка Красноокнянського р-ну Одеської обл., вирощувати вид у ботанічних садах. Заборонено збирання, гербаризацію, порушення умов місцезростань, терасування та заліснення схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне, медоносне, ґрунтозахисне.

Основні джерела інформації
Европейский красный список животных и растений, 1992; Гейдеман, Витко, Истратий и др., 1982; Определитель высших растений Молдавской ССР, 1975; Флора УРСР, 1954; ЧКУ, 1996.

Автор: Л.І Крицька
Малюнок: І.В. Маханьков

ДРОЧОК КРИЛАТИЙ

Genistella sagittalis (L.) Gams
(*Genista sagittalis* L.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Європейський вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Піренеї, Апенніни, Балканський п-ів, Центральна Європа, Альпи. Ізольовані локалітети в Румунії, Молдові, Польщі, Чехії. В Україні — в Зх. Поліссі, Карпатах. Адм. регіони: Вл, Ів, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Відомо кілька локальних популяцій, які представлені окремими густими куртинами.

Причини зміни чисельності
Оскільки вид тяжіє до узлісь, при розростанні підліску або підросту та збільшенні затінення зменшує свою життєвість.

Умови місцезростання
У Карпатах зростає по луках лісового поясу з переважанням *Agrostis tenuis, Festuca rubra*, освітлених узліссях. Утворює куртини від 10 до 70 см у діаметрі. На Зх. Поліссі зростає на пустищній луці із *Nardus stricta* на узліссі дубово-грабового лісу (угруповання кл. *Nardo-Callunetea*), а також в сосновому лісі в асоціації *Pinetum myrtillosum* на дерново-підзолистих ґрунтах (угруповання кл. *Vaccinio-Piceetea*, союзу *Dicrano-Pinion*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Кущ 15–30 см заввишки, із плескатим крилатим стеблом, при основі відстовбурчено-волосистим. Листки яйцеподібно-ланцетні, опушені. Квітки зібрані у верхівкову щільну китицю, жовті. Плоди плескаті, притиснуто-опушені боби до 20 мм завдовжки. Цвіте в червні–липні, плодоносить в серпні–вересні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в заказнику «Лопатенська діброва» (Волинська обл.). Заборонено заготівлю рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують в ботанічному саду Чернівецького національного університету.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтозахисне, декоративне.

Основні джерела інформації
Андрієнко, Онищенко, Прядко, 2005; Артемчук, 1959; Вавриш, Крись, Смик, 1982; Терлецький, Філіпенко, 1988; ЧКУ, 1996.

Автори: Т.Л. Андрієнко, І.І.Чорней
Фото: У.Д. Міскевич, Ю.В. Клімук (вставка)

СОЛОДКА ГОЛА

Glycyrrhiza glabra L. (*G. glandulifera* Waldst. et Kit.; *G. hirsuta* Pall.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Древньосередземноморський вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Ср. і Сх. Європа, Зх. Сибір, Кавказ, Мала Азія, Іран, Ср. Азія. В Україні зрідка на пд. степової зони, переважно в прибережних р-нах Азовського та Чорного морів. Адм. регіони: Дц, Лг, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції незначні за площею — до кількох гектарів. У Херсонській обл. та АР Крим трапляється поодиноко або невеликими заростями. У значній кількості — у відділенні «Хомутовський степ» Українського степового ПЗ та на Білосарайській косі. На Бердянській косі зарості *G. glabra* займають площу 5–6 га з проективним покриттям 55–65%. На території пам'ятки природи Дальні Макорти на площі 2,5–3 га проективне покриття виду складає 35–40%. В інших популяціях участь виду менша.

Причини зміни чисельності
Розорювання цілинних земель, надмірна заготівля лікарської сировини (коренів).

Умови місцезростання
Солонцюваті місця, піщані ґрунти або піщано-дрібночерепашкові наноси, приморські схили, в угрупованнях союзу *Lepidion latifolii* кл. *Crypsietea aculeatae*. На Обіточній косі формує монодомінантні угруповання союзу *Glycyrrhizion glabrae* кл. *Glycyrrhizetea glabrae*.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Рослина майже гола або розсіяно коротко-опушена, з товстими підземними кореневищами. Стебла 50–120 см завишки, прямостоячі, здебільшого розгалужені. Листки непарнопірчасті, до 20 см завдовжки, з 9–17 овальних або довгасто-яйцеподібних листочків, до 4 см завдовжки, на верхівці з вістрячком. Китиці видовжені, 6–12 см завдовжки, на квітконосах до 7 см завдовжки. Чашечка залозисто-опушена, її зубці дорівнюють трубочці. Віночок близько 1 см завдовжки, білувато-лілуватий; прапорець яйцеподібний або еліптичний, поступово звужений в коротенький нігтик. Боби 1,5–3 см, видовжені, голі, 2–6-насінні. Цвіте у червні–липні, плодоносить у липні–серпні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Контроль стану популяцій та створення заказника на Арабатській стрілці. У зв'язку з цінними лікарськими властивостями і пов'язаним з цим інтенсивним знищенням необхідне розведення в культурі. Охороняють в Азово-Сиваському НПП, відділенні «Хомутовський степ» Українського степового ПЗ, заказниках: «Коса Обіточна» (Запорізька обл.), «Бердянський», «Білосарайська коса» (Донецька обл.), на території пам'ятки природи «Дальні Макорти» (Запорізька обл.). Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Є спроби вирощування в культурі.

Господарське та комерційне значення
Лікарське, харчове, кормове, технічне.

Основні джерела інформації
Зайко, 1980; Иванов, Кочербокова, 1956; Кондратюк, Гумеч, Кусков, 1985; Круганова, 1955; Ловеліус, Калачова, 1990; Муравьев, Соколов, 1966; Остапко, 2001.

Автор: М.М. Федорончук
Фото: В.П. Коломійчук,
Б. Суднік-Войциковська (вставка)

СОЛОДУШКА КРЕЙДОВА

Hedysarum cretaceum Fisch.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний понтичний вид на зх. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Причорномор'я у басейнах Дону та Волги, Приуралля та Пн. Казахстан. В Україні зростає у басейні р. Деркул. Вказівку про знаходження виду у Донецькій обл. біля с. Серебрянка не підтверджено багаторазовими обстеженнями. Адм. регіони: Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Найбільша популяція біля с. Стрільцівка представлена кількома десятками куртин та окремими особинами, які відрізняються різноманітністю висоти, габітусу, кольору віночків, щільності суцвіть тощо. Популяції у Липовій балці біля Біловодська та біля с. Калмиківка Міловського р-ну Луганської обл. дуже малочисленні, представлені в основному окремими менш розвиненими особинами. Популяції біля с. Курячівка Марківського р-ну Луганської обл. та с. Серебрянка Артемівського р-ну Донецької обл., мабуть, зникли.

Причини зміни чисельності
Порушення природних екотопів внаслідок господарського освоєння територій, випасання худоби, терасування схилів.

Умови місцезростання
Крейдяні відслонення на схилах різної експозиції і крутизни. Росте у складі петрофітно-степових фітоценозів в угрупованнях кл. *Helianthemo-Thymetea* (порядок *Thymo cretacei-Hyssopetalia*), нерідко утворює чисті однокомпонентні угруповання. Ксерофіт, карбонатофіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–90 см заввишки з потужним каудексом. Корінь дерев'яніє, заглиблюється на 6–7 м. Стебла голі, дуже рідко опушені. Листки непарнопірчасті, з 19–23 листочків. Квітки рожево-малинові, 10–13 мм завдовжки, у верхівкових китицях. Зубці чашечки у 2–3 рази коротші за її трубочку. Прапорець віночка значно коротший за човник. Цвіте у червні–серпні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням та кореневими паростками.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняють у ботанічному заказнику місцевого значення «Стрільцівка». Рекомендується створити заказники у місцях зростання виду, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, гербаризацію, порушення умов місцезростань виду (випасання худоби, терасування схилів, заліснення).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, декоративне, кормове, селекційне.

Основні джерела інформації
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Голицын, Доронин, Матюшенко, 1963; Зелёная книга Украинской ССР, 1987; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Морозюк, 1971; Остапко, 2001; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Ткаченко, Парахонська, 1985; Флора УРСР, 1954; ЧКУ, 1996.

Автори: В.М. Остапко, В.В. Новосад
Малюнок: Т.В. Степаненко

СОЛОДУШКА СОЛОДУШКОВА

Hedysarum hedysaroides (L.) Schinz et Thell.
(*H. obscurum* L., *Astragalus hedysaroides* L.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Гірський європейський вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Карпати, Альпи, Піренеї. В Україні — полонини масивів Свидовець (гг. Близниця та Драгобрат) і Чорногора (г. Петрос). Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні з компактно-дифузним або дифузним типом розміщення особин. Чисельність популяцій незначна. Щільність становить 1–5 особин на 1м^2. У повночленних вікових спектрах переважають зрілі та старі генеративні особини. Кількість особин на ранніх етапах онтогенетичного розвитку незначна. Рівень життєвості більшості популяцій середній, а на полонині Драгобрат — низький.

Причини зміни чисельності
Стенотопність та низька конкурентна здатність виду. Антропогенне навантаження на природні екосистеми: інтенсивний випас, надмірна рекреація.

Умови місцезростання
Сонячні сухі місця, кам'янисті задерновані схили та виступи вапнякових скель у субальпійському поясі (понад 1600 м н. р. м.). Угруповання належать до кл. *Elyno-Seslerietea variae*. Мезофіт. Петрофант.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна, стрижнекоренева рослина з каудексом. Стебла прямостоячі або висхідні, 20–60 см заввишки. Листки непарнопірчасті, голі або слабоопушені зісподу вздовж жилок. Квітки темно-фіолетові, зібрані у негусті грона. Боби 2–5-членисті, плоскі, сітчасті, голі або слабоопушені, без шипиків. Цвіте у липні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням та партикуляцією каудексу.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у Карпатському БЗ. Необхідно організувати моніторинг популяцій, розробити методи вирощування та реінтродукції виду. Заборонено збирання, порушення умов місць зростання, порушення режиму заповідності, організацію інтенсивного випасу та місць рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

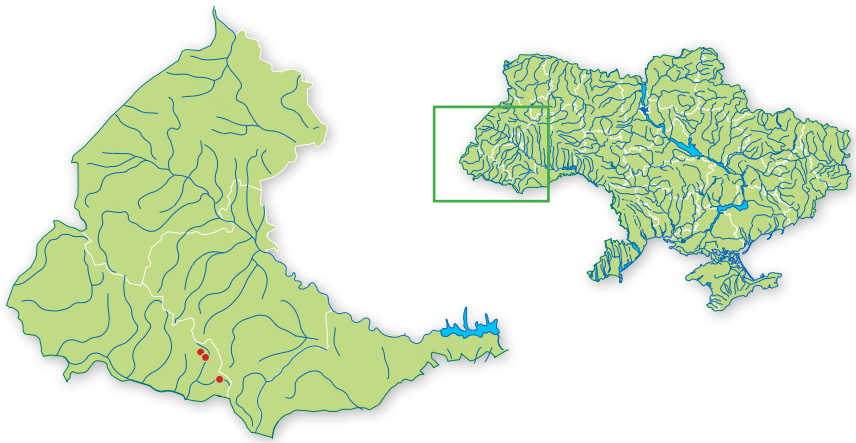

Основні джерела інформації
Визначник рослин Українських Карпат, 1977; Определитель высших растений Украины, 1987; Флора УРСР, 1954; ЧКУ, 1996.

Автор: В.В. Новосад
Фото: Н.М. Сичак

СОЛОДУШКА УКРАЇНСЬКА

Hedysarum ucrainicum Kaschm.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Палеоендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Диз'юнктивне: Середньоруська височина, Прикаспійська низовина. В Україні зростає у басейні р. Айдар. Адм. регіон: Лг.

Чисельність та структура популяцій
Достовірно відома одна популяція. Зростає поодинці або невеликими групами по 10–15 особин. Популяція біля м. Краматорська не підтверджується багаторазовими обстеженнями, мабуть, зникла.

Причини зміни чисельності
Порушення природних екотопів внаслідок господарського освоєння територій, випасання худоби.

Умови місцезростання
Крейдяні відслонення. Угруповання кл. *Helianthemo-Thymetea* (порядок *Thymo cretacei-Hyssopetalia*). Ксерофіт. Карбонатофіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–30 см заввишки з потужним каудексом. Коренева система стрижнева. Стебла висхідні або прямостоячі, опушені. Листки непарноперисті з 9–21 еліптичних листочків. Квітки рожево-пурпурові, 12–16 мм завдовжки, у верхівкових стиснутих китицях. Зубці чашечки у 2–3 рази довші за її трубочку. Прапорець віночка коротший за човник, на верхівці виїмчастий. Біб округло-яйцеподібний, розсіяно опушений, з гострими дрібними шипиками. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням та партикуляцією каудексу.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Рекомендовано створити заказник у місці зростання виду, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, гербаризацію, порушення умов місцезростання виду (випасання худоби, терасування схилів, заліснення, розробка кар'єрів).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, декоративне, кормове, селекційне.

Основні джерела інформації
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Голицын, Данилов, 1964; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Морозюк, 1971; Остапко, 2001; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Флора УРСР, 1954; ЧКУ, 1996.

Автори: В.М. Остапко, В.В. Новосад
Фото: Г.М. Лисенко

ПІДКОВКА ЧУБАТА (ГІПОКРЕПІС ЧУБАТИЙ)

Hippocrepis comosa L.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Західноєвропейський вид з диз'юнктивним ареалом. В Україні на пн.-сх. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Вид поширений у Центральній і Атлантичній Європі, на Апеннінському та Балканському п-вах, у Пд. Карпатах. В Україні — на Опіллі та в Гірському Криму. Адм. регіони: Тр, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відомо дві віддалені популяції. В Опіллі вид трапляється у вигляді невеликих локалітетів, які займають площу у кілька гектарів. У межах локалітета щільність досить висока на оголених виходах крейди, де є співдомінантом. У Гірському Криму (Байдарська долина, с. Широке) є дуже рідкісним і зростає у вигляді поодиноких куртин.

Причини зміни чисельності
Досить стенотопна еколого-ценотична амплітуда, обмежена як природними факторами (відслонення крейди, характер експозиції схилів) так і дією антропогенних чинників, процесами заліснення чи задерніння.

Умови місцезростання
Опільський ексклав локалізований біля смт. Бережани, диференційований на кілька локалітетів, приурочених до крейдяних виходів і лучно-степових ділянок центрально-європейського типу (союз *Cirsio-Brachypodion pinnati*) з домінуванням осоки низької (*Carex humilis*) на дерново-карбонатних ґрунтах і виходах крейди. У Криму відмічений у складі високоялівцевих рідколісь (союз *Jasmino-Juniperion excelsae*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–20 см заввишки. Стебла численні, лежачі або висхідні. Корінь стрижневий. Листки до 5–7 см завдовжки, непарнопірчасті, з яйцеподібними чи овальними частками, довгочерешкові. Квітки жовті, у зонтикоподібних суцвіттях, квітконоси довші за листки. Біб дуже характерний — підковоподібно зігнутий з виїмками, голий. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у заказниках загальнодержавного значення «Голицький» (Тернопільська обл.) та «Чорна річка» (Байдарська долина). Необхідно контролювати стан популяцій, створити нові заказники в місцезнаходженнях виду, культивувати у ботанічних садах. Заборонено терасування та заліснення схилів, розробка кар'єрів для видобутку крейди.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ценозоформуюче.

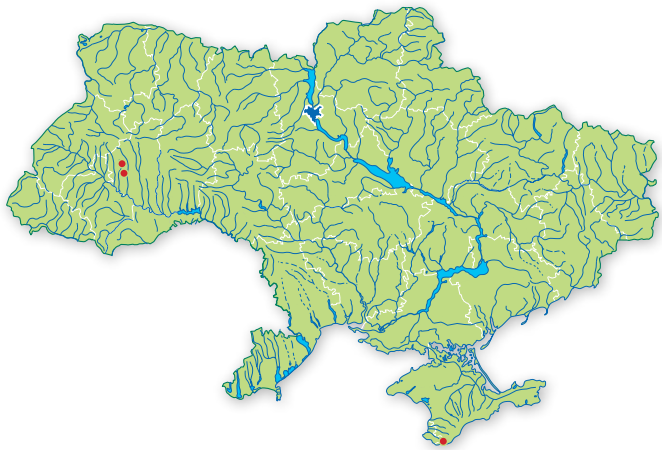

Основні джерела інформації
Вульф, 1960; Определитель высших растений Крыма, 1972; Определитель высших растений Украины, 1987; Шеляг-Сосонко, Дидух, Молчанов, 1985; Флора Европейской части СССР, 1987; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: О.О. Кагало

ЧИНА ГЛАДЕНЬКА

Lathyrus laevigatus (Waldst. et Kit.) Fritsch

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемік флори Європи, реліктовий вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Переважно в горах Ср. Європи (Піренеї, Альпи, Апеніни, Балкани, Карпати). Ізольовані місцезнаходження відмічені на Великопольській низовині, на Пд.-зх. Сх.-Європейської рівнини в Польщі, Литві, Білорусі та в Україні. В Україні — зрідка на Закарпатській низовині, в Українських Карпатах та на зх. Подільської височини, де по лінії міст Винники (Львівська обл.) — Бережани (Тернопільська обл.) — Сатанів (Хмельницька обл.) проходить сх. межа ареалу виду. Адм. регіони: Лв, Тр, Зк, Ів, Чц, Хм.

Чисельність та структура популяцій
Зростає поодиноко або невеликими групами до 20 особин.

Причини зміни чисельності
Вирубування лісів, слабке насіннєве розмноження.

Умови місцезростання
Свіжі, тінисті букові ліси союзу *Fagion sylvaticae*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Криптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 30–60 см заввишки. Стебло прямостояче, при основі безлисте, гранчасте, розгалужене у верхній частині. Листки 12–20 см завдовжки, складаються з 3–6 пар ланцетних, еліптичних або видовжено-яйцеподібних листочків, злегка загострених на верхівці. Загальна вісь листка закінчується вістрям або зрідка невеликим листочком з вістрячком на верхівці. Прилистки широколанцетні, ланцетні або лінійно-ланцетні, 1–2,5 см завдовжки. Квітконоси гранчасто-борозенчасті, коротко опушені. Грона 6–12- квіткові. Квітки пониклі, чашечка трубчасто-дзвоникувата, гладенька з коротенькими зубцями. Віночок ясно-жовтий або оранжевий. Плід чорний біб 6–7 см завдовжки, з численними темно-коричневими насінинами. Цвіте в травні–липні, плодоносить в червні–липні. Плодоношення слабке і нерегулярне.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ, ПЗ «Медобори», НПП «Подільські Товтри». Необхідно створити заказники в кожному місцезнаходженні. Заборонено проведення суцільних рубок лісів у місцях зростання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

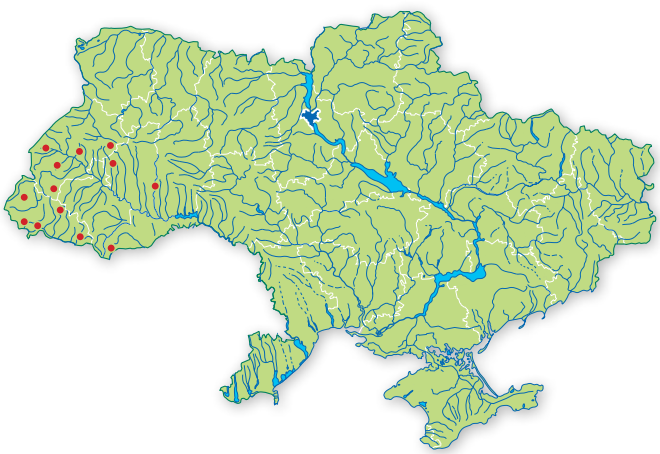

Основні джерела інформації
Мельник, 2000; Флора УРСР, 1954.

Автор: В.І. Мельник
Фото: І.М. Кваковська

ЧИНА ТРАНСИЛЬВАНСЬКА

Lathyrus transsilvanicus (Spreng.) Rchb.
(*Orobus transsilvanicus* Spreng.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Ендемічний вид на пн. межі диз'юнктивного ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральна Європа: Румунські, Словацькі та Угорські Карпати; Пд. Європа: Болгарія (Стара Планіна). В Україні відомо лише з Вулканічних Карпат — гг. Ловачка та Чернеча (окол. м. Мукачево). Адм. регіон: 3к.

Чисельність та структура популяцій
Популяція на г. Ловачка площею близько 4 га представлена кількома мікролокусами. Популяційні параметри не досліджені. Стан популяції на г. Чернеча невідомий.

Причини зміни чисельності
Руйнування природних екотопів, випалювання, надмірне рекреаційне й пасквальне навантаження, вирубування, освоєння пд. схилів під сади та виноградники; недостатнє природне поновлення, слабка конкурентна здатність виду, рідкість екотопів відповідного типу.

Умови місцезростання
Росте на узліссях світлих, ксерофільних, розріджених дібров з участю дуба скельного, дуба звичайного, граба й бука на пд. схилах вулканічного передгір'я у межах 180–240 м н. р. м на ґрунтах, багатих на гумус, частково кам'янистих і, переважно, слабокислих. Ценотична приуроченість детально не досліджена (угруповання кл. *Querco-Fagetea*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 25–75 см заввишки. Стебло притиснутоопушене, прямостояче, при основі безлисте. Листки непарнопірчасті, з 3–4 парами еліптичних або широколанцетних листочків, вісь листка закінчується вітрячком 8–14 мм завдовжки. Рослина більш-менш опушена, подекуди залозисто. Квітконоси майже дорівнюють листкам. Квітки 18–23 мм завдовжки, жовті. Біб видовжено-ланцетний, 50–70 мм завдовжки, у молодому стані розсіяно опушений. Цвіте у червні–липні, плодоносить у серпні. Розмножується насінням і вегетативно.

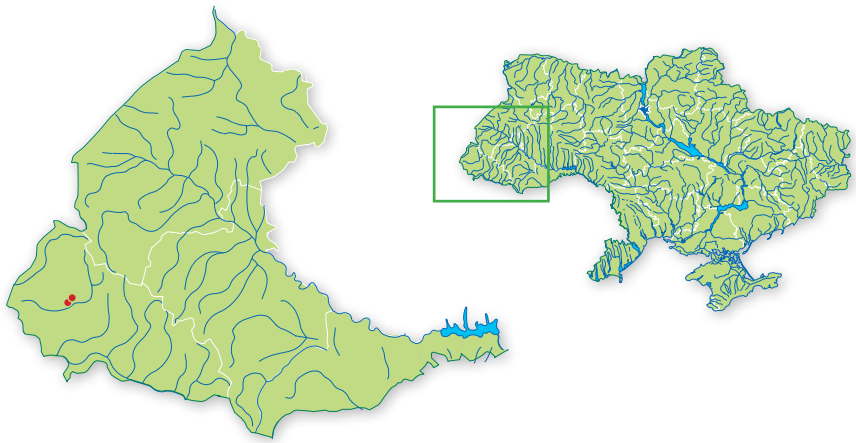

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Включений до «Червоного списку судинних рослин Карпат» та «Червоного списку Закарпаття». Охороняють у заказнику місцевого значення «Гора Ловачка». Популяція знаходиться під загрозою зникнення. Доцільно культивувати в ботанічних садах, здійснювати моніторинг популяцій. Заборонено збирання рослин і порушення умов локалітету (рубки лісів, штучне заліснення, проведення надмірного випасу, освоєння територій під сади та виноградники).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне.

Основні джерела інформації
Проць, 1993; Margittai, 1927; Řehořek, Kliment, Feráková, 1999; Tasenkevich, 2003.

Автори: Б.Г. Проць, Р.Я. Кіш
Фото: Р.Я. Кіш

ЧИНА РЯБА, ЧИНА ВЕНЕЦІАНСЬКА

Lathyrus venetus (Mill.) Wohlf.
(*L. variegatus* (Ten.) Gren. et Godr.,
Orobus variegatus Ten., *O. venetus* Mill.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Реліктовий вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пд. Європа, пд. Центральної та Сх. Європи, Мала Азія. В Україні трапляється у Правобережному, дуже рідко у Лівобережному Лісостепу. За останніми даними, поширення виду є значно обмеженіше, а більшість локалітетів була помилково наведена за гібридами *L. vernus x L. venetus.* Адм. регіони: Чц, Хм, Вн, Чк, Хр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції катастрофічно малочисельні, у багатьох локалітетах вид зник. Найчисленніші оселища відомі в Канівському ПЗ та на Придністров'ї у Чернівецькій обл.

Причини зміни чисельності
Вирубування лісів, випасання, неконтрольована рекреація, зривання на букети.

Умови місцезростання
Грабово-дубові, грабові та дубові ліси, іноді — у заростях термофільних чагарників (кл. *Querco-Fagetea, Quercetea pubescenti-petraeae, Rhamno-Prunetea*). Мезофіт, сциофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Криптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–40 см заввишки. Кореневище розгалужене. Стебло прямостояче, гіллясте. Листки 6–12 см завдовжки, яйцеподібно-видовжені, листочків 4–8; загальна листкова вісь закінчується вістрячком. Квітки (2–6) блідо-пурпурові, з темнішим прапорцем, зібрані в гроно. Біб 3–4 см завдовжки, з дрібними бурими або червонуватими жилками, голий. Цвіте у травні–липні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у Канівському ПЗ, НПП «Подільські Товтри». Необхідно забезпечити моніторинг популяцій, що збереглися, виділити в місцях виростання виду заповідні території там, де вони відсутні. Заборонено зміна умов виростання виду, проведення несанкціонованих лісогосподарських заходів (рубок).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Любченко, 1983; Флора УРСР, 1954.

Автори: О.О. Кагало, І.І. Чорней
Фото: В.В. Буджак

СОЧЕВИЦЯ СХІДНА

Lens orientalis (Boiss.) Schmalh.
(*Ervum orientale* Boiss.; *Lens culinaris* Medik. subsp. *orientalis* (Boiss.) Ponert; *Vicia orientalis* (Boiss.) Beg. et Diratz.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Диз'юнктивноареальний вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середземномор'я, Крим, Кавказ (Закавказзя), Зх. Азія. Для України наводиться лише одне місцезростання виду в Криму (окол. с. Колхозне Балаклавської районної ради м. Севастополя). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відома одна малочисельна популяція, структура якої не досліджена.

Причини зміни чисельності
Антропогенний вплив: випасання худоби, витоптування.

Умови місцезростання
На сухих кам'янистих схилах в ялівцевих рідколіссях (союз *Jasmino — Juniperion excelsae* кл. *Quercetea pubescentis — petraeae*). Мезоксерофіт.

Біоморфологічна характеристика.
Терофіт. Однорічна трав'яна рослина 10–20 см заввишки, з витким розгалуженим стеблом. Листки парнопірчасті, з 6–10 видовженолінійних або овальних листочків, пластинка листка закінчується вусиком. Квітки по 1–3 у пазушних гронах, квітконоси майже дорівнюють листкам. Віночок фіолетово-синій. Біб ромбічний, 7–11 см завдовжки, двонасінний. Цвіте у квітні–травні; плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Рекомендується створювати заказники у місцях зростання виду та контролювати стан популяцій. Заборонено порушення умов місцезростання, випалювання, рубки лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, ґрунтотвірне, як генетичний матеріал для селекції (вид, споріднений з культурною сочевицею).

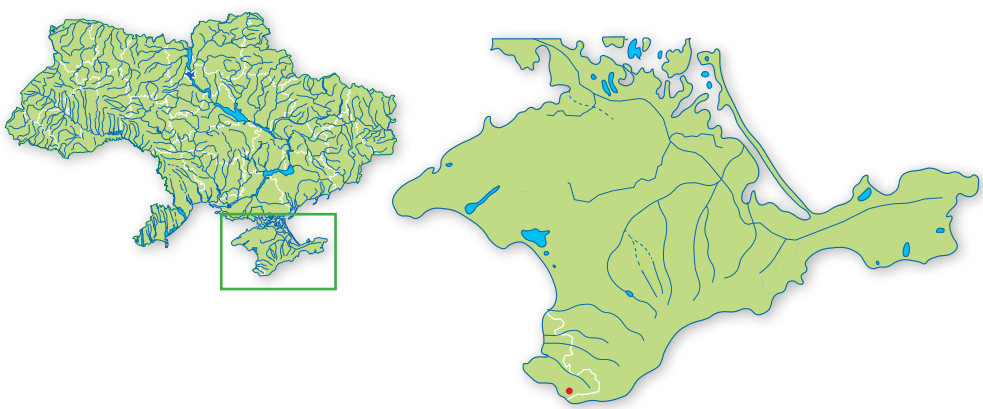

Основні джерела інформації
Лукс, Крюкова, Привалова, 1975; Опред. высших растений Крыма, 1972; ЧКУ, 1996.

Автор: М.М. Федорончук
Малюнок: Т.В. Степаненко

ЛЮЦЕРНА ПРИМОРСЬКА

Medicago marina L.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Середземноморський вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середземномор'я, Кавказ. В Україні — Крим, Тарханкутський п-ів (с. Оленівка Чорноморського р-ну), окол. м. Севастополя та Причорномор'я (Херсонська обл. о. Тендрівська коса). Адм. регіони: Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Кримська популяція (Тарханкутський п-ів, с. Оленівка) ізольована, площею понад 2 га, з компактно-дифузною структурою, регресивна. Існує в умовах надмірних рекреаційних та пасквальних навантажень. Спостерігається стабільне щорічне скорочення чисельності особин та площі популяції. Поновлення забезпечується переважно вегетативним шляхом. У віковому спектрі переважають генеративні особини. Щільність популяції становить 5–10 парціальних кущів на 1 м^2. Інтенсивне випасання та рекреація піщаного пляжу негативно позначається на життєвості особин популяцій та показниках насіннєвої продуктивності. Популяції в окол. м. Севастополь уже зникли. Тендерівська популяція, що знаходиться в умовах заповідності, життєва, повночленна, стійка. Поширення виду компактно-дифузне. На 1 м^2 нарахується 3–15 особин. Насіннєве відтворення задовільне, хоча переважає вегетативне.

Причини зміни чисельності
Стенотопність та низька конкурентна здатність виду, випасання худоби та рекреаційні навантаження на літоральні екосистеми.

Умови місцезростання
Приморські піски. Угруповання знаходяться на місці контакту кл. *Ammophiletea* та *Festucetea vaginatae*. Ксерофіт. Псамофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічний трав'яний полікарпік 10–30 см заввишки з стрижневим коренем та каудексом, густоопушений. Стебла розпростерті, підземні частини стебел довгі та тонкі. Листки трійчасті, 5–8 мм завдовжки, листочки обернено-яйцеподібно-клинуваті, знизу білуваті, зверху сіро-зелені від густих м'яких білих волосків. Віночок 6–8 мм завдовжки, жовтий. Чашечка дзвоникувата, з трикутно-ланцетними гострими зубцями. Суцвіття головчаста китиця з 5–16 квіток. Біб 5–6 мм в діаметрі, тричі спірально закручений, густо опушений. Цвіте в квітні–травні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
У Тарханкутському НПП необхідно включити до зони особливої охорони частину узбережжя на окол. с. Оленівки з найбільшою щільністю популяції, постійно контролювати їх стан. Заборонено збирання рослин, порушення умов зростання, заповідного режиму, випас, облаштування місць рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, фітомеліоративне, протиерозійне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Определитель высших растений Крыма, 1972; Определитель высших растений Украины, 1987; ЧКУ, 1996.

Автори: В.В. Новосад, Л.І .Крицька, О.Ю. Уманець
Фото: В.П. Гелюта

ЛЮЦЕРНА ЩЕБЕНИСТА

Medicago saxatilis M.Bieb.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Вузький регіональний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Гірський Крим. Зх. частина зовнішньої гряди Кримських Гір від Севастополя до Сімферополя. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Не вивчено.

Причини зміни чисельності
Лісомеліорація, розширення кар'єрів з видобування каміння.

Умови місцезростання
Відкриті пд. сухі кам'янисті вапнякові схили (кл. *Onosmo-polyphyllae-Ptilostemonetea*). Мезоксерофіт, петрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 20 см заввишки з висхідним стеблом та стрижневою кореневою системою. Листки трійчасті, листочки вузькоклиноподібні. Квітки жовтогарячі, до 1 см завдовжки, зібрані по 7–10 в компактну китицю. Плід спірально скручений плескатий біб 0,5–0,6 см діаметром, з маленькими прямими шипиками. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в загальнодержавних заказнику «Качинський каньйон» та пам'ятці природи «Бельбецький каньйон». Заборонено збирання рослин, штучне заліснення територій, порушення умов місцезростань (видобування вапняку).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, протиерозійне.

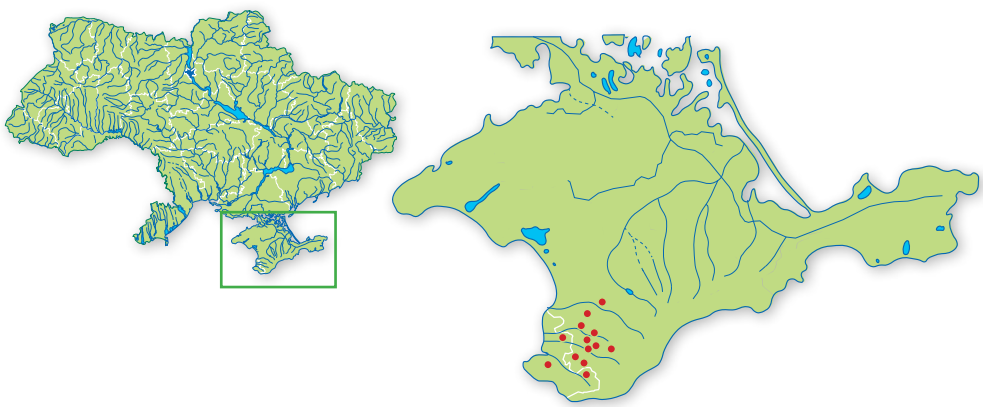

Основні джерела інформації
Вульф, 1960; Ена, 2002; Крюкова, 1969; ЧКУ, 1996.

Автор: А.В. Єна
Фото: Я.П. Дідух

ЕСПАРЦЕТ ПАЛЛАСА

Onobrychis pallasii (Willd.) M.Bieb.
(*Hedysarum pallasii* Willd.,
Xanthobrychis pallasii (Willd.) Galushko)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вузькоендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Передгір'я Кримських гір та сх. частина Пд. берега Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні і невеликі за розміром. У межах популяцій зростає групами. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Вузька екологічна амплітуда, знижена ценотична конкуренція, надмірне випасання, вплив рекреації, забудова та заліснення ділянок.

Умови місцезростання
Нижній пояс до 300 м н. р. м. На осипах, відслоненнях крейди, вапняків. У сухих екотопах на погано розвинених чорноземних та коричневих ґрунтах. Ценофоб, що заселяється на піонерних стадіях в умовах розрідженого, несформованого рослинного покриву при пониженій ценотичній конкуренції. Угруповання порядку *Alysso-Sedetalia* та кл. *Onosmo-Ptilostemetea*. Ксерофіт. Петрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–100 см заввишки. Стебла прямостоячі чи висхідні, одне або кілька, волохатошерстисті. Листки непірчасті, зверху голі, знизу жовтуваті, опушені, до 20 см завдовжки. Листочки (5–7 пар) яйцеподібні або ланцетні 2–3 см завдовжки та 1–2 см завширшки. Суцвіття густа багатоквіткова китиця (до 30 см) у пазухах верхніх листків, квітки до 1–1,5 см, кремові з пурпуровими жилками. Біб скручений в завиток (діаметр до 2 см), з широким гребнем (0,5 см), поверхня бобів шипувата. Цвіте у червні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у Карадазькому ПЗ, на територіях пам'яток природи загальнодержавного значення «Бельбецький каньйон» та «Ак-Кая». Необхідно дослідити поширення та динаміку популяцій. Заборонено порушення умов зростання, надмірне випасання територій, забудова та заліснення ділянок.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове, медоносне, протиерозійне.

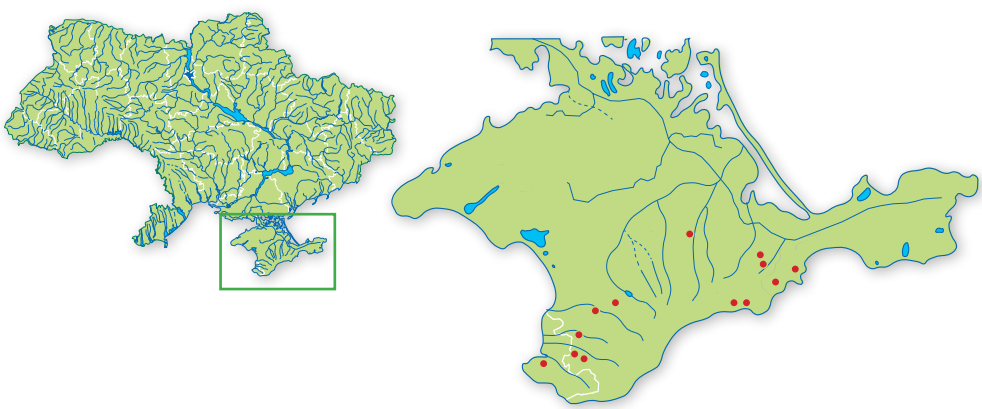

Основні джерела інформації
Вульф, 1960; Дидух, Шеляг-Сосонко, 1982; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: В.В. Савчук, І.А. Коротченко (вставка)

ЕСПАРЦЕТ ВАСИЛЬЧЕНКА

Onobrychis vassilczenkoi Grossh.
(*O. radiata auct. non* (Desf.) M. Bieb.;
Xanthobrychis vassilczenkoi (Grossh.) Galushko)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Причорноморсько-кавказький реліктовий вид давньосередземноморського походження, що знаходиться на пн.-зх. межі диз'юнктивного ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Передкавказзя, пониззя Волги та Дону. В Україні в межах Сіверськодонецького округу. Адм. регіон: Лг.

Чисельність та структура популяцій
Відомі дві популяції (Луганська обл., Лисичанський р-н, окол. с. Мирна Долина та Новопсковський р-н, окол. с. Новорозсош). Популяції представлені поодинокими екземплярами, рідше невеликими групами особин.

Причини зміни чисельності
Антропогенний вплив: випасання худоби, витоптування.

Умови місцезростання
Крейдяні відслонення (угруповання кл. *Helianthemo-Thymetea*). Ксерофіт.

Біоморфологічна характеристика.
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 30–70 см заввишки, з товстим стрижневим коренем та розвиненим каудексом. Стебла розгалужені, відстовбурчено-волосисті. Листки непарноперисті, з 13–19 еліптичних або овальних листочків, які на верхівці закінчуються коротким вістрячком; листочки зісподу густоволосисті, зверху голі. Суцвіття багатоквіткова китиця, яка вдвоє довша від листків (при плодах ще більш подовжені, до 40 см завдовжки). Віночок брудно-блідорожево-жовтуватий з темними жилками, 15–20 мм завдовжки. Біб 14–17 см завдовжки, з добре розвиненим, вкритим шипиками гребенем, стиглий розсіяно-волосистий. Цвіте у травні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Червоного списку МСОП (під назвою *Onobrychis radiata* M.Bieb. s. l.). Рекомендується виділити заповідні території у місцях зростання виду та контролювати стан популяцій. Заборонено випалювання, витоптування, збирання рослин (гербаризація), порушення місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, ґрунтотвірне, декоративне.

Основні джерела інформації
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Голицын, Данилов, 1960; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Остапко, 2001; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Собко, 2005; ЧКУ, 1996.

Автори: М.М. Федорончук, В.М. Остапко
Малюнок: Т.В. Степаненко

ПТАШНИК КРИХІТНИЙ (ОРНІТОПУС КРИХІТНИЙ)

Ornithopus perpusillus L.

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Атлантично-європейський вид на сх. межі ареалу в обмеженому числі локалітетів, приурочених до зникаючого типу біотопів.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична й Ср. Європа, пд. Скандинавії. В Україні як компонент природної флори відомий лише з двох локалітетів на Розточчі. Як занесена рослина наводився для Дніпропетровська й Херсона, однак гербарні матеріали з цих локалітетів не відомі. Адм. регіони: Лв, ?Дн, ?Хс.

Чисельність та структура популяцій
Популяції займають малі площі, але в деяких локалітетах достатньо чисельні й повночленні. Насіннєва продуктивність висока й потенційна здатність до поновлення задовільна, проте здебільшого не може бути реалізована через інтенсивне руйнування і трансформацію біотопів.

Причини зміни чисельності
Руйнування екотопів унаслідок видобутку піску, створення локальних звалищ сміття у відпрацьованих кар'єрах, випалювання сухого травостою, прогін худоби, будівництво.

Умови місцезростання
Піщані біотопи флювіогляціального походження на присхилових і плакорних ділянках пагорбів. Іноді — на лісових галявинах та узліссях. Характерний компонент угруповань кл. *Corineforetea canescentis, Nardo-Callunetea*. Облігатний псамофіл, ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна, іноді дворічна, виразно опушена трав'яна рослина. Стебло висхідне або лежаче, 10–40 см завдовжки, розгалужене. Листки непарнопірчасті, до 10 см завдовжки, з 5–10 парами довгастих, загострених листочків. Квітки на пазушних квітконосах, зібрані по 3–5 у зонтикоподібні суцвіття. Приквітки пірчасті або трійчасті. Чашечка трубчаста, з овальними, утричі коротшими від її трубочки зубцями. Віночок білуватий; прапорець з червоними жилками, трохи довший від крил; човник жовтуватий. Біб 1–2 см завдовжки, прямий або зігнутий; члеників 3–7, еліптичних; носик короткий. Цвіте в травні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Не охороняють. Можливе знаходження виду на території Яворівського НПП на ділянках, прилеглих до Яворівського військового полігону. Необхідним є пошук нових локалітетів виду в регіоні, вивчення динаміки його поновлення і забезпечення моніторингу популяцій. У разі відсутності спеціальних заходів щодо збереження виду він може зникнути в найближчі 15–20 років завдяки високій інтенсивності господарського освоєння регіону. Заборонено розробку піщаних кар'єрів, прогін худоби, знищення екотопів у результаті забудови чи створення сміттєзвалищ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Рідко культивують як кормову рослину.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове, медоносне.

Основні джерела інформації
Флора УРСР, 1956.

Автори: О.О. Кагало, Н.М. Сичак
Фото: О.О. Кагало

ГОРОХ ВИСОКИЙ

Pisum elatius M.Bieb. (*P. sativum* L. subsp. *elatius* (M.Bieb.) Asch. et Graebn., *P. sativum* var. *elatius* (M.Bieb.) Trautv.)

Родина Бобові — Fabaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Середземноморсько-передньоазійський вид на пн. межі ареалу, елемент давньої землеробської культури, можливо археофіт.

Ареал виду та його поширення в Україні
Поширений у Середземномор'ї, сх. частині Центральної Європи, на Кавказі, у Малій та Зх. Азії. Трапляється у Криму окремими локалітетами на Пд. березі (Ласпі, окол. смт. Оползневе, Голубий Залив, гг. Аю-Даг, Кара-Даг), у передгір'ях (Інкерман, Ескі-Кермен, Байдарська долина) і на Керченському п-ві (Казантип, узбережжя Бухти Рифів, окол. смт. Чорноморське, с. Завітне). Тяжіє до районів античних і середньовічних поселень. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Локалітети нечисленні, від поодиноких до кількох десятків особин. Популяція на Пд. схилі хребта Карагач (Кара-Даг) включає декілька сотень рослин. Насіннєва продуктивність низька (від 1 до 10 насінин на особину), дуже залежить від гідротермічних умов року та конкретного екотопу.

Причини зміни чисельності
Знищення оселищ унаслідок рекреаційного впливу та господарського освоєння територій. Слабка конкурентна здатність виду.

Умови місцезростання
На Пд. березі росте переважно на кам'янистих осипищах з магматичних порід, де є діагностичним видом союзу *Vicio hirsutae-Galion aparines* (кл. *Thlaspietea rotundifolii*). Трапляється також на кам'янистих, мергелистих та глинистих зсувних схилах, на узліссях дубових лісів (угруповання кл. *Trifolio-Geranietea*). Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Терофіт. Ефемер, однорічна трав'яна рослина 20–150 см заввишки із тонким стеблом. Листочки у числі 2–3 пар з вусиками, що чіпляються за інші рослини. Прилистки великі, до 1,5–4 см завдовжки. Квітконоси удвічі-тричі довші за прилистки. Квітки темно-пурпурові. Біб 6–10 см завдовжки, сітчастожилковий. Цвіте у квітні–травні, плодоносить у травні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на території Ялтинського гірсько-лісового, Карадазького й Казантипського ПЗ, ландшафтних заказників «Аю-Даг», «Байдарський». Необхідно забезпечити моніторинг стану популяцій та дотримання заповідного режиму на територіях ПЗФ, ширше культивувати у ботанічних садах, створити банк насіння з різних популяцій виду. Заборонено порушення місцезростань виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують у Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН.

Господарське та комерційне значення
Декоративне. Перспективний для селекції.

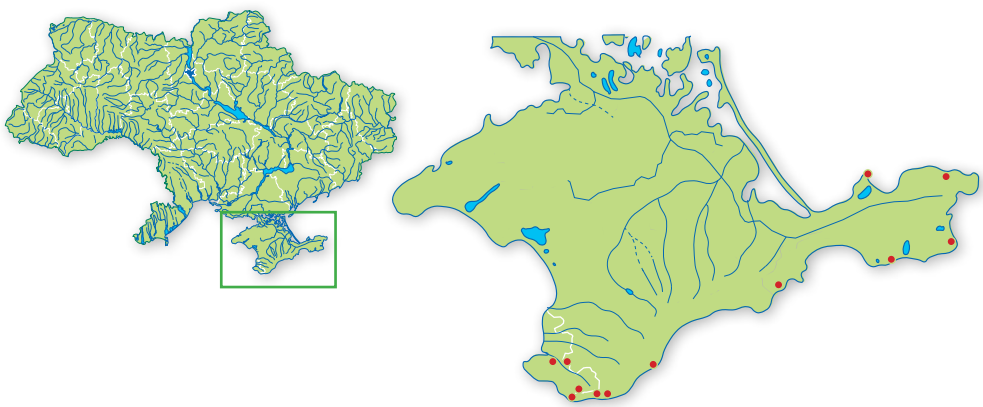

Основні джерела інформації
Вульф, 1960; Голубев, Сазонов, 1989; Дидух, Шеляг-Сосонко, 1982; Корженевский, Багрикова, Рыфф, Бондарева, 2004; Рыфф, 1999; ЧКУ, 1996.

Автори: Л.Е. Рифф, О.О. Кагало
Фото: В.П. Ісіков